

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 2 lipca 2020 r.

Poz. 5191

UCHWAŁA NR XVI/326/2020 RADY MIASTA GLIWICE

z dnia 25 czerwca 2020 r.

w sprawie przyjęcia programu opieki nad zabytkami miasta Gliwice na lata 2020-2023

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 1, 3, 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282), na wniosek Prezydenta Miasta

Rada Miasta Gliwice uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjąć program opieki nad zabytkami miasta Gliwice na lata 2020-2023, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Gliwice.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Miasta Gliwice

Marek Pszonak

Załącznik do uchwały Nr XVI/326/2020

Rady Miasta Gliwice

z dnia 25 czerwca 2020 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA GLIWICE

NA LATA 2020–2023

GLIWICE 2019

SPIS TREŚCI

Wstęp

I. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

II. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce

II.1. Międzynarodowe dokumenty określające zasady i metody ochrony dziedzictwa kulturowego

II.2. Krajowe prawo powiązane z ochroną zabytków

II.3. Zadania i kompetencje organów gminnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

III.1. Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

III.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z programami i dokumentami strategicznymi wykonanymi na poziomie województwa

IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

IV.1. Dokumenty o charakterze strategicznym i programowym

IV.2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy

IV.3. Inne dokumenty o charakterze pomocniczym, informacyjnym i sondażowym

V. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gliwic

V.1. Charakterystyka miasta

V.2. Krajobraz kulturowy Gliwic

V.3. Dziedzictwo niematerialne Gliwic

V.4. Instytucje i stowarzyszenia związane z opieką i ochroną dziedzictwa kulturowego miasta

VI. Ocena szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego Gliwic

VII. Założenia Programu Opieki nad Zabytkami miasta Gliwice

VIII. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

IX. Monitorowanie realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

X. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami

XI. Realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków

XII. Postanowienia końcowe

Materiały wykorzystane w tekście

ZAŁĄCZNIK NR 1: Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych.

ZAŁĄCZNIK NR 2: Obiekty wpisane do rejestru zabytków ruchomych.

ZAŁĄCZNIK NR 3: Wykaz obiektów archeologicznych.

ZAŁĄCZNIK NR 4: Gminna Ewidencja Zabytków.

WSTĘP

W wielu pracach teoretycznych dotyczących *ochrony zabytków* pojęcie to definiuje się znacznie szerzej, jako ogół działań podejmowanych wobec środowiska dla zapewnienia zachowania substancji zabytkowej i umożliwienia społeczeństwu korzystania z wartości, których zabytki są nośnikami. Pojęcie *dziedzictwa kulturowego* kształtowało się przez lata, ewoluując i poszerzając swoje znaczenie i objętość. W rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r.¹ *dziedzictwo kulturowe* to zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe, wyróżniające się uniwersalną, wyjątkową wartością z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki. W następnych latach, definicję tę wzbogacono o nowe znaczenia. Wyodrębnione zostało pojęcie „dziedzictwa materialnego” i „dziedzictwa niematerialnego”, a do składników dziedzictwa kulturowego włączono także krajobraz historyczny i kulturowy².

Współcześnie, pojęciem *dziedzictwa kulturowego* określamy „odziedziczony z przeszłości, wartościowy zasób, obejmujący wszystkie aspekty oddziaływania w czasie człowieka na jego otoczenie, który różne społeczności uznają za odbicie i wyraz swoich wartości, wierzeń, sztuki, historii, wiedzy i tradycji, godne przekazania następnym pokoleniom”.

Skomplikowana i wieloaspektowa problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego wymaga strategicznego zarządzania zabytkami opartego na długookresowej wizji rozwoju. Obowiązująca w Polsce od 2003 r. ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³ odróżnia **ochronę zabytków**, która ma być sprawowana przez organy państwowe i **opiekę nad zabytkami**, sprawowaną przez właścicieli i użytkowników zabytków⁴. **Ochrona zabytków** w rozumieniu ustawy oznacza działania organów administracji publicznej podejmowane w celu:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zjawiskom niepożądanym: niszczeniu i niewłaściwemu korzystaniu z zabytków, ich kradzieżom, zaginięciom, nielegalnemu wywozowi za granicę;
- kontrolowania stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w procesie planowania, zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowania środowiska.

Narzędziem umożliwiającym ich realizację są programy opieki nad zabytkami – dokumenty określające całościowo problematykę dziedzictwa kulturowego i problemów związanych z jego ochroną na

¹ Podstawowy dokument UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego, przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

² Uznano, że zagrożenia dla zachowania krajobrazów kulturowych w Polsce są na tyle istotne, że ich ochronę zagwarantowano odrębną ustawą – tzw. ustawą krajobrazową (ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*).

³ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U.2018.0.2067 t.j. z dnia 3 października 2018 r.).

⁴ Op. cit.: art. 4, 5; takie ujęcie problematyki ochrony zabytków stanowi naśladownictwo niemieckich wzorców legislacyjnych, w których odróżnia się *Denkmalschutz* od *Denkmalpflege*.

danym terenie. Baza, jaką stanowi rzetelnie opracowany Gminny Program Opieki nad Zabytkami umożliwia prowadzenie przez władze samorządowe efektywnej polityki na tym polu⁵.

Zasady określone w Ustawie włączają ochronę zabytków w Polsce w europejski system ochrony dziedzictwa kulturowego zakładający wykorzystywanie walorów i potencjału dziedzictwa kulturowego w różnych działach gospodarki. Projekty kulturalne finansowane z europejskich funduszy strukturalnych traktowane są jako istotny czynnik ekonomiczny wpływający na wzrost konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Kultura, w tym zabytki, traktowana jest tym samym jako istotny element wspierania rozwoju regionu, podnoszenia jego atrakcyjności, tworzenia miejsc pracy, generowania dochodów, itd.

Niniejsze opracowanie stanowi kolejny już dokument podejmujący problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Gliwice. Obecny Program, zbieżny w założeniach z poprzednimi dokumentami, stanowi ich aktualizację, dostosowując założenia do nowych okoliczności i zmieniającej się rzeczywistości prawnej, finansowej, społecznej, kładzie także nacisk na potrzebę aktywizacji miejscowej społeczności i upowszechniania roli dziedzictwa niematerialnego w kształtowaniu świadomości lokalnej mieszkańców.

*

Ileokroć w tekście pojawia się określenie Program oznacza to *Program Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice na lata 2020–2023*. Za każdym razem, kiedy w tekście występuje określenie Ustawa, oznacza ono *ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U.2018.0.2067 t.j. z dnia 3 października 2018 r.).

Do Programu dołączono aneks z aktualnymi danymi na temat obiektów zabytkowych miasta Gliwice, udostępnionymi przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach⁶.

⁵ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na samorządy obowiązek cyklicznego opracowywania programów opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1).

⁶ Stan na dzień 1.10.2019 r.

I. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA GLIWICE

Opracowanie programu opieki nad zabytkami jest ustawowo określoną powinnością władz samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Podstawowy akt prawny regulujący problem ochrony zabytków w Polsce – *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U.2018.0.2067 t.j. z dnia 3 października 2018 r.) – nakłada na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **wojewódzkich i gminnych ewidencji zabytków**¹, które mają stanowić podstawę do opracowania lokalnych **programów opieki nad zabytkami**².

Wg Ustawy zarząd województwa, zarząd powiatu oraz wójt (burmistrz, prezydent miasta) powinni sporządzić raz na 4 lata program opieki nad zabytkami znajdującymi się na podległym im terenie. Zgodnie z założeniami ustawodawcy programy mają na celu w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

¹ Ustawa: art. 22, ust. 2 i 4.

² Ibidem: art. 87 ust. 1.

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochrona dziedzictwa kulturowego zagwarantowana została w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. Najważniejszy państwowy akt prawny traktuje dziedzictwo kulturowe jako jedną z naczelných wartości obok niepodległości, nienaruszalności granic, bezpieczeństwa i praw człowieka, podkreślając jego znaczenie w utrwalaniu tożsamości narodowej i w rozwoju narodu polskiego. W art. 5 ustawy zasadniczej czytamy:

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Artykuł 6 natomiast mówi:

*„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.*¹

Szczegółowe określenie konstytucyjnych obowiązków państwa wobec dziedzictwa kulturowego, wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe, następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Zagadnienia te, jak wspomniano wcześniej, reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, która powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii Europy. Pojawiające się w trakcie działania Ustawy nowe kwestie wymagające regulacji, uwzględniane są w kolejnych nowelizacjach. Szczególne znaczenie miały zmiany wprowadzone w marcu 2010 r.² i zmiany z czerwca 2017 r.³ W obu wypadkach dokonano uzupełnienia przepisów o nowe elementy lub zmieniono charakter części zapisów, wzmacniając narzędzia ochronne i przystosowując istniejące prawo do codziennej praktyki konserwatorskiej.

II.1. MIĘDZYNARODOWE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE ZASADY I METODY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego jest szeroko reprezentowana w prawie międzynarodowym. Standardy i normy międzynarodowe w tej dziedzinie określone są w *konwencjach, rekomendacjach lub deklaracjach*. Dokumenty te stanowią zbiór wskazań, które państwa-sygnatariusze, w tym Polska, uwzględniają w ustawodawstwie swojego kraju⁴.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 16 lipca 1997 r.

² Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. *o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2010 r. nr 75, poz. 474).

³ ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. *o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 25.08.2017, poz. 1595)

⁴ I. Akty prawne UNESCO i innych instytucji europejskich:

1) Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z późn. zm., podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r. 2) Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr

Konwencja, po ratyfikowaniu, jest dokumentem o wiążącej mocy prawnej dla państwa-strony. *Rekomendacje i deklaracje UNESCO* dotyczą, m.in.: opieki nad tradycyjną kulturą i folklorem, zabezpieczenia ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego, ochrony historycznych przestrzeni oraz ochrony piękna i charakteru krajobrazów kulturowych i miejsc historycznych, określają międzynarodowe reguły badań archeologicznych, zwracają uwagę na zjawiska umyślnej destrukcji dziedzictwa, podkreślają szacunek do kulturowego różnicowania społeczeństw, podkreślają wagę odpowiedzialności współczesnej generacji wobec przyszłych pokoleń w aspekcie pielęgnacji dziedzictwa kulturowego.

II.2. KRAJOWE PRAWO POWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTEKÓW

Podstawowym dokumentem regulującym kwestię ochrony zabytków w Polsce jest, wielokrotnie już wspominana, **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz.U.2018.0.2067 z dnia 3 października 2018 r.). Określa ona przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów zajmujących się ochroną zabytków.

Dokument definiuje pojęcie „**zabytku**”⁵, precyzuje pojęcia **ochrony zabytków**⁶, która jest domeną organów władzy publicznej i **opieki nad zabytkami**⁷, do której są zobowiązani właściciele obiektów zabytkowych.

kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. 3) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. 4) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. 5) Konwencja UNESCO sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. 6) Europejska Konwencja Kulturalna, sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r. 7) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. 8) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. 9) Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. 10) Konwencja ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 27 października 2005 r. 11) Warsaw recommendatin on recovery and reconstruction of cultural heritage. Warszawa, 8 maja 2018 r.

II. Międzynarodowe dokumenty doktrynalne:

Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964; Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA-ICOMOS (Karta Florencka), Florencja 1981; Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo-Waszyngton 1987; Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym, Lozanna 1990; Karta Ochrony i Zarządzania Podwodnym Dziedzictwem Kulturowym, Sofia 1996; Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Mexico 1999; Zasady Ochrony Historycznych Budynków Drewnianych, Mexico 1999; Charter on the Built Vernacular Heritage, Mexico 1999; Charter on principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage, Victoria Falls 2003; Zasady ochrony i konserwacji malowideł ściennych, Victoria Falls 2003; Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites, Sofia 1996; Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, Xi'an 2005; The Burra Charter - The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance, Burra 1979.

⁵ Definicje pojęć związanych z dziedzictwem kulturowym zawarto w art. 3 ust. Ustawy; wg Ustawy zabytek to: *nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

⁶ Ustawa: art. 4: Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

⁷ ibidem: art. 5: Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

Ustawodawca określił **prawne formy ochrony zabytków**⁸ oraz nałożył na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **ewidencji zabytków**⁹ i cyklicznego sporządzania przez samorządy wszystkich szczebli **programów opieki nad zabytkami**¹⁰.

Nowelizacja Ustawy z marca 2010 wprowadziła istotne zmiany, częściowo determinowane wymogami umów międzynarodowych, częściowo – potrzebą synergii, doprecyzowania i zunifikowania przepisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w różnych ustawach, co ma ogromne znaczenie dla codziennej praktyki służb konserwatorskich i organów samorządowych zajmujących się tą problematyką.

Wiele miejsca poświęcono problemowi wywozu obiektów zabytkowych za granicę – zapisy w tej kwestii uległy gruntownej zmianie i zostały dostosowane do przepisów Unii Europejskiej. Jednak z punktu widzenia władz samorządowych istotniejsze były unormowania dotyczące gminnej ewidencji zabytków i programu opieki nad zabytkami oraz nowe zasady ustalania ochrony w studiach zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Rozszerzono katalog form ochrony zabytków o ustalenia ochrony w decyzji o podjęciu inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, itp.¹¹. Ponadto, do art. 19 Ustawy dodany został ustęp wskazujący **zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach**, o których wyżej mowa. Są to **zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków**¹². Nowelizacja wzmocniła więc rolę i znaczenie **gminnej ewidencji zabytków**. Znowelizowany zapis doprowadził do zmiany jej charakteru prawnego – traktowana dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny, zyskuje obecnie status instrumentu ochrony prawnej obiektów zabytkowych na danym terenie¹³. W zakresie sposobu prowadzenia ewidencji zabytków nowelizacja określa, jakie zabytki powinny być w niej ujęte. W praktyce wygląda to następująco:

przepis art. 22 ust. 4 Ustawy stanowi, że wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Zgodnie z ust. 5 tego samego artykułu, w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;

4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

⁸ ibidem: art. 7, pkt 1–4: formy ochrony zabytków: 1) wpis do rejestru zabytków, 2) uznanie za pomnik historii, 3) utworzenie parku kulturowego, 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, 5) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

⁹ Ibidem: art. 22.

¹⁰ Ibidem: art. 87 ust. 2.

¹¹ Pierwotny zapis obejmował tylko ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

¹² Ustawa: art. 19, ust. 1a.

¹³ Artykuły od 21 do 24 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami poświęcone są ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 21. ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami. Celem ewidencji jest rozpoznanie obiektów zabytkowych w terenie i ich udokumentowanie przez zebranie o nich podstawowych informacji merytorycznych. Zbiór ten obejmuje obiekty architektoniczne, zespoły budowlane, zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze. Rzetelnie prowadzona ewidencja, stanowi podstawowe narzędzie do planowej polityki konserwatorskiej w zakresie wpisów do rejestru zabytków, współpracy konserwatora przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, prac remontowo-budowlanych, dofinansowania prac konserwatorskich, przygotowywania szczegółowej dokumentacji wybranych obiektów zabytkowych, tworzenia zbioru informacji o zabytkach na określonym terenie. Ewidencja, rozumiana jako stały monitoring zasobu zabytkowego, jest działaniem ciągłym.

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, co oznacza możliwość włączania i ewentualnego wyłączenia (tylko w wyjątkowych, uzasadnionych wypadkach) z tego zbioru kolejnych obiektów, ale zawsze musi się to odbywać w porozumieniu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, co oznacza uzyskanie zgodnego stanowiska organu prowadzącego ewidencję gminną oraz organu współdziałającego.

Kolejne **nowelizacje**¹⁴, **uchwalone w latach 2015–2017 r.**, wprowadziły **szczególny reżim ochrony prawnej najcenniejszych zabytków ruchomych**. Znowelizowane przepisy przewidują **utworzenie Listy Skarbów Dziedzictwa**¹⁵. Lista prowadzona jest przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, co stanowi novum wobec dotychczasowych form ochrony, gdzie moc decyzyjną posiadają samorządy lub państwowe służby konserwatorskie. Lista jest prowadzona w systemie teleinformatycznym udostępnionym w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego¹⁶.

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczane do jednej z kategorii określonych w art. 14a ust. 2 Ustawy. Minister dokonuje wpisu decyzją wydaną z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Wpis rodzi określone konsekwencje dla właściciela zabytku, który jest zobowiązany, m.in.: do powiadomienia ministra o przypadku uszkodzenia, kradzieży, zmiany miejsca przechowywania zabytku, itp.¹⁷ Sam obiekt powinien być odpowiednio zabezpieczony przed kradzieżą, pożarem i innymi zagrożeniami. Właściciel albo posiadacz zabytku wpisanego na listę może otrzymać na swój wniosek dotację celową z MKiDN na wyposażenie pomieszczenia, w którym zabytek ten będzie przechowywany, nawet w wysokości 100% koniecznych nakładów¹⁸). Osoba dysponująca zabytkiem wpisanym na Listę będzie mogła ubiegać się także o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich¹⁹. Uprawnienie kontrolne ministra kultury i dziedzictwa narodowego w stosunku do zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa określają artykuły: 29 w ustępie 3 i 38 w ustępie 1, w punktach 1a i 1b. Minister ma uprawnienie do badania zabytku w miejscu, w którym się on znajduje oraz obowiązek prowadzenia przynajmniej raz na 2 lata kontroli stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Kontrolę taką prowadzi na polecenie ministra Wojewódzki Konserwator Zabytków.

¹⁴ Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz.U. 2015 nr 0 poz. 1330 z 25.11.2016), ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach z dnia 4 listopada 2016 r. (Dz.U. 2016 nr 0 poz. 1887 z 25.11.2016) oraz ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw z 22 czerwca 2017 (Dz.U. 2014 nr 0 poz. 1446 z 09.09.2017).

¹⁵ Ustawa: art. 7, ust. 1a.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 nr 0 poz. 928) § 2.

¹⁷ Ustawa: art. 43 ust. 2, 3; art. 45 ust. 2.

¹⁸ Ibidem: art. 83a.

¹⁹ Ibidem: art. 80.

Ustawa zapowiada utworzenie, postulowanego od lat przez środowisko konserwatorów i historyków sztuki, państwowego celowego funduszu przeznaczonego na ochronę zabytków²⁰. Dysponentem Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zgromadzone środki będą przeznaczone na ratowanie zniszczonych lub uszkodzonych zabytków, np. w wyniku powodzi lub pożarów, na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytkach wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa i przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Wpływy Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków zapewnią administracyjne kary pieniężne nakładane w wypadkach, które dotychczas stanowiły wykroczenia, oraz nawiązki orzekane za przestępstwa zniszczenia lub uszkodzenia zabytku.

W znowelizowanej Ustawie znalazły się przepisy zmieniające organizację organów ochrony zabytków. Celem zmian było stworzenie spójnego systemu służb konserwatorskich i zapewnienie niezależności wojewódzkim konserwatorom od nacisków wynikających z lokalnych układów. Dlatego też wzmocnione zostały kompetencje Generalnego Konserwatora Zabytków²¹, który zyskuje decydujący wpływ na obsadę stanowisk wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz kierowników delegatur wojewódzkich urzędów ochrony zabytków²². Zgodnie z nowymi przepisami, wojewódzcy konserwatorzy zabytków są powoływani wyłącznie na wniosek Generalnego Konserwatora Zabytków²³, który ma również obowiązek koordynacji i kontroli ich działalności. Może ustalać ogólne kierunki ich działania, wydawać instrukcje i wytyczne określające sposoby postępowania oraz żądać od konserwatorów sprawozdań z działalności. Przywraca się więc podległość wojewódzkich konserwatorów zabytków ministrowi kultury zamiast dotychczasowego podporządkowania ich wojewodom.

Kolejną zmianą w znowelizowanej ustawie jest instytucja „ochrony tymczasowej”, która zakłada objęcie zabytków ochroną od momentu wszczęcia postępowania o wpis do rejestru zabytków (art.10a) lub na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 14aa). Rozwiązanie to zapobiegnie m.in. wyburzaniu zabytków i celowemu ich niszczeniu np. dla pozyskania działki budowlanej pod zabudowę. Ponadto, Ustawa usprawnia procedurę uzyskiwania pozwolenia na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Rozporządzenia ministerialne. Działanie znowelizowanej ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* precyzują **akty wykonawcze**, zawarte m.in. w następujących rozporządzeniach ministerialnych:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. *w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1674).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. *w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa* (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1384).

²⁰ Ibidem: art. 83b.

²¹ Stanowisko podsekretarza stanu w MKiDN.

²² Ibidem: art. 90.

²³ Ibidem: art. 91, ust. 1, 1a.

3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1265).
4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 928).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 września 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1800)

Inne ustawy, w których porusza się kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego. Uzupełnieniem treści Ustawy są zapisy w innych ustawach i rozporządzeniach, związane tematycznie z zagadnieniami ochrony dziedzictwa, zarówno materialnego jak i duchowego. Całość stanowi kompleksową regulację prawną tej dziedziny życia.

W 2015 r. weszła w życie tzw. **„ustawa krajobrazowa”**²⁴, dająca władzom samorządowym kolejne instrumenty m.innymi na rzecz zachowania historycznych krajobrazów kulturowych i wnosząca również zmiany w regulacjach zawartych w innych ustawach²⁵.

Na poziomie regionalnym (wojewódzkim) ustawa wprowadza konieczność przeprowadzenia tzw. „audytów krajobrazowych”²⁶, których istotnym celem jest zdefiniowanie obszarów krajobrazów priorytetowych. Przez **pojęcie krajobrazu priorytetowego**²⁷ należy rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe i, jako taki, wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania. Sejmik województwa ma możliwość ustalania norm i wytycznych dotyczących wysokości i kształtu budynków, stosowania miejscowych materiałów budowlanych, bądź form tradycyjnej architektury dla obiektów powstających na terenach cennych pod względem kulturowym. Na poziomie lokalnym ustawa daje wprawdzie samorządom gminnym możliwość uchwalenia „uchwał krajobrazowych” w randze prawa miejscowego, ale w ocenie miasta zasady, które mogłyby zostać przyjęte

²⁴ Ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

²⁵ Zmiany dotyczą następujących ustaw: o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, z dnia 17 czerwca 1966 r., Kodeks wykroczeń, z dnia 20 maja 1971 r.; o drogach publicznych, z dnia 21 marca 1985 r.; o podatkach i opłatach lokalnych, z dnia 12 stycznia 1991 r.; Prawo budowlane, z dnia 7 lipca 1994 r.; Prawo ochrony środowiska, z dnia 27 kwietnia 2001 r.; o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, z dnia 27 marca 2003 r.; o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z dnia 23 lipca 2003 r.; o ochronie przyrody, z dnia 16 kwietnia 2004 r.; o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, z dnia 3 października 2008 r.

²⁶ Ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, art.6; audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości.

²⁷ Ibidem art. 7 pkt 1): definicje pojęć: reklama, tablica reklamowa, urządzenie reklamowe, krajobraz, krajobraz priorytetowy.

w uchwale (biorąc pod uwagę zakres kompetencji wskazany w ustawie) w istocie nie będą porządkowały chaosu reklamowego. Problem chaotycznych reklam sprowadza się głównie do reklam samowolnych, a te podlegają kompetencjom nadzoru budowlanego, łącznie z możliwością wykorzystania instrumentów egzekucyjnych, w tym nakładania kar. Obecnie w obrębie ścisłego centrum miasta (Starówka, ul. Zwycięstwa, ul. Dworcowa, teren przed dworcem PKP) obowiązuje od 2006 r. m.p.z.p., obejmujący Centrum i Śródmieście miasta, w którym bardzo precyzyjnie określono zasady dotyczące montażu i rozmieszczenia reklam oraz szyldów reklamowych. Jeżeli zajdzie potrzeba zmiany przedmiotowego planu miejscowego, wówczas będzie rozważana możliwość utworzenia Parku Kulturowego jako jednej z form i sposobu ochrony zabytków na danym obszarze. Utworzenie Parku Kulturowego otworzy możliwość wprowadzenia m.innymi konkretnych regulacji określających zasady rozmieszczenia różnych form reklamowych.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego została uwzględniona również w innych aktach prawnych, m.in.:

1. ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (t.j. Dz.U. 2019 r., poz. 1186);
2. ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2204);
3. ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1945);
4. ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1396);
5. ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1614);
6. ustawa z dnia 25 października 1991 *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1983);
7. ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 688);
8. ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2081);
9. ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 917);
10. ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1479);
11. ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 553);
12. ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 506);
13. ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. *o podatkach i opłatach lokalnych* (t.j. Dz. U. 2019 poz. 1170);
14. ustawa z dnia 28 września 1991 r. *o lasach* (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2129);
15. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 r. *w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego* (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1587);
16. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 kwietnia 2004 r. *w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy* (Dz.U. z 2004 r. Nr 118, poz. 1233);

17. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1588).

Dziedzictwo niematerialne. Dziedzictwo kulturowe każdego narodu to nie tylko materialne świadectwa jego przeszłości i cuda przyrodnicze, ale również idee niematerialne, które tworzą naszą zbiorową pamięć. Jeśli kultura materialna podtrzymuje tożsamość narodu, to dziedzictwo duchowe tworzy ją, kształtuje, wzbogaca i pobudza do materialnego wyrażania. Termin dziedzictwa niematerialnego zawiera w sobie wszystkie przekazane nam przez przodków, nieuchwytne przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Są to więc odziedziczone po przeszłych pokoleniach praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Ratyfikowana przez Polskę Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego²⁸ nakłada na Państwa–Strony obowiązek inwentaryzacji przejawów tego dziedzictwa znajdujących się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Dziedzictwo niematerialne zagrożone jest bowiem przez liczne zjawiska pojawiające się we współczesnym świecie. Wśród tych zjawisk należy wymienić: globalizację, migracje ludności, postępujący proces urbanizacji i industrializacji, osłabienie więzi międzypokoleniowych, nadmierny ruch turystyczny.

Kluczowym celem Konwencji UNESCO z 2003 r. jest ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dokument nakłada na Państwa–Strony obowiązek: identyfikacji, dokumentacji, badania, zachowania, zabezpieczenia, promowania i przekazywanie, w szczególności przez edukację, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się między innymi w pięciu wyodrębnionych przez UNESCO obszernych domenach. Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przystosował domeny do specyfiki polskiej tak, aby odzwierciedlały fenomeny istniejące na terenie naszego kraju.

1. Tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego (przysłowia, zagadki, opowieści, rymowanki, legendy, mity, poematy i pieśni epickie, zaklęcia, modlitwy, śpiewy, recytacje, wyliczanki, przedstawienia dramatyczne, bajki, przysłowia, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe oraz zawołania pasterskie i handlowe).

2. Sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne (muzykę wokalną i instrumentalną, taniec, teatr, pantomimę, poezję śpiewaną, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne).

²⁸ Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003.

3. Praktyki społeczno-kulturowe (zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne religijne i świeckie: chrzciny, wesela, pogrzeby; ceremonie lokalne i środowiskowe; zwyczaje odpustowe i pielgrzymki; gry i zabawy; folklor dziecięcy)

4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata (np.: meteorologia ludowa; wiedza i praktyki dotyczące przyrody, tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania miłosne)

5. Wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (Rzemiosło i rękodzieło tradycyjne, dotyczy przede wszystkim umiejętności i wiedzy, których rzemiosło to wymaga, a nie samych wykonanych produktów).

Przejawem działań ochronnych w naszym kraju jest **Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego**, która ma charakter informacyjny i stanowi realizację wymogu Konwencji poprzez dokumentację żywego narodowego dziedzictwa niematerialnego. Lista jest spisem przejawów w przyszłości będzie stanowiła podstawę do formułowania wniosków o zamieszczenie elementów dziedzictwa z terenu naszego Kraju na międzynarodowych listach prowadzonych w ramach Konwencji przez UNESCO. Zawiera opis zamieszczonych na niej zjawisk, ich rys historyczny, informacje o miejscu występowania, znaczeniu dla praktykujących je społeczności, a także materiały fotograficzne. Krajową listę prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przy współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa.

Wszystkie środowiska związane z praktykowaniem tradycji, zwyczajów, obyczajów, wykonywaniem tradycyjnego rzemiosła i rękodziela, kultywujące pamięć historyczną, przechowujące wiedzę tradycyjną i wierzenia, zajmujące się tradycjami muzycznymi, widowiskowymi, językowymi i wszelkimi innymi przejawami usankcjonowanej tradycją działalności człowieka mogą zgłaszać tego typu zjawiska do wpisu na Listę.

Kryteria wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego:

1. Element jest zgodny z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (art. 2 pkt 1 i 2 Konwencji).

2. Element jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i stale odtwarzany przez wspólnoty i grupy, które uznają go za część swojego dziedzictwa.

3. Opracowano plan ochrony służący zabezpieczeniu elementu i podtrzymaniu jego żywotności.

4. Element został zgłoszony do wpisu przy jak najszerszym możliwym udziale i zaangażowaniu zainteresowanej wspólnoty, grupy, a w niektórych przypadkach także jednostek, które tworzą, utrzymują i przekazują dany element dziedzictwa niematerialnego oraz za ich uprzednią świadomą zgodą.

Polska Krajowa lista dziedzictwa niematerialnego liczy chwili obecnej 25 pozycji, wśród których brak jest niestety zjawisk charakterystycznych dla, tak bogatej w tradycje, ziemi górnośląskiej. Wśród propozycji wpisu na Listę mogłyby znaleźć się np.; tradycje związane z noszeniem munduru górniczego, zwyczaj spotkań górników w karczmach piwnych, zwyczaje związane z codziennym życiem rodzin górniczych, tak wspaniale zobrazowane w śląskiej trylogii filmowej Kazimierza Kutza, itp.

Planowanie przestrzenne. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawiera istotne uregulowania dotyczące zagospodarowania przestrzennego terenów. Dbanie o ład przestrzenny jest zadaniem

samorządów²⁹, które wraz z przepisami ustawy, w art. 19, otrzymały wytyczne dla opracowania studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Tak, więc w studiach i planach miejscowych uwzględnia się ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Ochrona zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w GEZ obowiązuje również przy wydawaniu decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W uchwałach określających zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, oprócz wymienionych wyżej obiektów rejestrowych i obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, uwzględnia się również wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

Przy opracowywaniu studiów i planów uwzględnia się ustalenia, które zostały zapisane w gminnym programie opieki nad zabytkami, jeśli gmina taki posiada. A gdy zachodzi potrzeba, w dokumentach tych ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Służby konserwatorskie właściwe dla danej gminy, zobowiązane są do wydania wniosków konserwatorskich zarówno do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jak również miejscowych planów. Celem tych wniosków jest umożliwienie samorządom realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów znajdujących się na obszarze działania tego samorządu.

II.3. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW GMINY W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Państwo realizuje swoje obowiązki względem zabytków między innymi za pośrednictwem organów samorządowych różnego szczebla. W tym względzie władzom gminy przypisana została istotna rola w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego na podległym terenie. Gminy z jednej strony są właścicielem dóbr kultury materialnej, z drugiej strony dysponują aparatem administracyjnym umożliwiającym prowadzenie właściwej polityki względem tej sfery życia publicznego.

Zakres działania i zadania samorządu gminnego w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego określają ustawy: z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym*³⁰, *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.³¹ oraz tzw. „ustawa krajobrazowa”³².

²⁹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 596 z późn. zm.); ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 595 z późn. zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.).

³⁰ T.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 506.

³¹ Ustawa: art. 16 – 20; art. 87; art. 81; art. 22 ust. 4, 5; art. 96 ust. 2.

³² Ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*.

Ustawa *o ochronie zabytków* daje władzom samorządowym do ręki instrumenty zapewniające konkretny wpływ na poprawę stanu obiektów zabytkowych istotnych dla krajobrazu kulturowego gminy. Po pierwsze **w gestii władz gminnych** pozostają dwie spośród pięciu form ochrony prawnej zabytków, a mianowicie: **utworzenie parku kulturowego** oraz **wprowadzenie stref chronionych pod względem konserwatorskim do opracowań planistycznych**. Po drugie samorząd gminny otrzymał możliwość **udzielania dotacji** na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Zakres prac podlegających dotacjom i zasady ich udzielania określono szczegółowo w art. 77 i 78 Ustawy. Obejmuje on szeroki wachlarz działań ratunkowych, rewaloryzatorskich i zabezpieczających.

Gminy mające w swoim posiadaniu obiekty zabytkowe, zobowiązane są do opieki nad nimi, tzn. utrzymywania ich we właściwym stanie, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich, inicjowania badań naukowych i dokumentacyjnych oraz popularyzowania ich roli w lokalnej społeczności.

W Ustawie duży nacisk kładzie się także na **działalność edukacyjną i popularyzatorską** promującą lokalną kulturę oraz materialne i niematerialne przejawy życia poprzednich pokoleń. Edukacja powinna objąć jak najszersze kręgi społeczne i w następstwie wzmóc świadomość i tożsamość kulturową lokalnych społeczności. Ustawodawca zobowiązuje także władze samorządowe do **działań zwiększających atrakcyjność obiektów zabytkowych**, co sprzyja rozwojowi turystyki, która w wielu regionach ma szanse stać się alternatywą dla tradycyjnych gałęzi gospodarki. Z kolei, dzięki przepisom „ustawy krajobrazowej” samorządy gminne zyskują konkretne narzędzie, pozwalające na egzekwowanie porządku "reklamowego" na swoim terenie³³.

³³ Ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu* art.7 pkt 5) wprowadza, m.in. zmiany w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 r. poz. 199 i 443), ustanawiające gminy decydującym w sprawie ustalania w formie uchwały zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane.

III. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Ochrona zabytków i opieka nad nimi stanowi jedno z zadań własnych samorządów. Obowiązek ustawowy w tym względzie określają ustawy o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim¹. Władze samorządowe prowadzą politykę ochrony dziedzictwa kulturowego na swoim terenie w oparciu o wytyczne państwa, zawarte w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie krajowym.

III.1. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Obowiązek cyklicznego opracowywania programów opieki nad zabytkami spoczywa na władzach samorządowych wszystkich szczebli. Przepis dotyczy także Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który jako organ odpowiedzialny za politykę państwa w kwestii ochrony zabytków, opracował „Krajowy program opieki nad zabytkami na lata 2019–2022”.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 13 września, weszły w życie postanowienia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022*², który jest następcą poprzedniego programu obejmującego lata 2014–2017.

Głównym pozytywnym aspektem poprzedniego programu była zmiana filozofii działania w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Dokument wprowadził zmianę jakościową, która polegała na zapoczątkowaniu planowania strategicznego na poziomie centralnym w tym obszarze. Dzięki temu rozwiązaniu udało się zmienić planowanie, na wykraczające poza jednoroczną perspektywę budżetową i umożliwiające docelowo wyznaczanie precyzyjnie określonych i uzasadnionych celów, oraz bieżącą weryfikację rezultatów i korygowanie uprzednio tworzonych planów w dziedzinie ochrony zabytków.

Aktualny dokument precyzuje cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w latach 2019–2022, określa warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest **stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.**

W ramach tego założenia, sprecyzowano trzy cele szczegółowe:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego: wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym i centralnym.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami: wsparcie merytoryczne i podnoszenie poziomu bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 596 z późn. zm.); ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 595 z późn. zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.).

² Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.; publikacja Monitorze Polskim – M.P.2019.808.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego: upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości, tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Dla każdego z celów szczegółowych wyznaczono kierunki działania, które m.in. zawierają następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m.in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programu opieki nad zabytkami;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczania wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom a rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami;
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami;
- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, uwzględniająca aspekt profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób niepełnosprawnych;
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program będzie finansowany ze środków budżetu państwa, z części 24 – „Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego” na łączną kwotę **25 617 089 zł.** w całym okresie jego trwania. Podmiotem wiodącym i koordynującym działania w ramach realizacji programu jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Narodowy Instytut Dziedzictwa³ to narodowa instytucja kultury podległa Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jej misją jest tworzenie podstaw dla zrównoważonej ochrony dziedzictwa poprzez gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach, wyznaczanie standardów ich ochrony i konserwacji oraz kształtowanie świadomości społecznej w celu zachowania dziedzictwa kulturowego Polski dla przyszłych pokoleń. Instytut powołany został do życia 1 stycznia 2011 jako prawny następca Ośrodka Dokumentacji Zabytków przekształconego w Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Stanowi merytoryczne zaplecze Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Generalnego Konserwatora Zabytków oraz wojewódzkich konserwatorów zabytków. NID realizuje następujące zadania:

1. Gromadzi i zarządza zasobem dokumentacji rejestru zabytków i krajowej ewidencji zabytków.
2. Ewidencjonuje badania archeologiczne realizowane na terenie kraju.
3. Monitoruje stan zachowania i ocenia stan wartości zasobu dziedzictwa, a także monitoruje i analizuje zagrożenia dla dziedzictwa i wypracowuje metody przeciwdziałania tym zagrożeniom.
4. Buduje i rozwija ogólnopolską geoprzestrzenną bazę danych o zabytkach (m.in. prowadzi portal zabytek.pl).

³ Aktualne informacje na temat ochrony dziedzictwa kulturowego i szeroko zakrojonej działalności NID, obejmującej edukację, propagowanie i upowszechnianie problematyki związanej z dziedzictwem kulturowym, można znaleźć na stronach internetowych instytutu: www.nid.pl.

5. Realizuje zadania wynikające z powierzonej funkcji Centrum Kompetencji w ramach programu wieloletniego "KULTURA +" w zakresie digitalizacji zabytków.
6. Gromadzi, opracowuje i archiwizuje zbiory naukowe związane z ochroną dziedzictwa oraz je digitalizuje i upowszechnia.
7. Publikuje i upowszechnia wyniki badań naukowych, prac projektowych i konserwatorskich oraz inne wydawnictwa z zakresu ochrony dziedzictwa.
8. Realizuje specjalistyczne programy szkoleniowe i informacyjne na rzecz służb konserwatorskich i środowisk związanych z opieką nad zabytkami.
9. Wydaje opinie i ekspertyzy dotyczące działań przy zabytkach na rzecz organów administracji publicznej.
10. Tworzy i upowszechnia standardy dokumentacji, badań i konserwacji zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych.
11. Koordynuje procedurę występowania z wnioskiem o uznanie przez Prezydenta RP zabytku nieruchomego za Pomnik historii, oraz prowadzi monitoring miejsc i obiektów uznanych za pomniki historii.
12. Podejmuje współpracę z właścicielami i zarządcami zabytków na rzecz właściwego zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego oraz promuje zasady opieki nad zabytkami.
13. Zajmuje się ewaluacją i doskonaleniem systemu ochrony oraz ewidencji dziedzictwa materialnego i niematerialnego.
14. Realizuje w zakresie powierzonym przez ministra zadania wynikające z porozumień, konwencji i innych dokumentów ratyfikowanych przez Polskę związanych z ochroną i opieką nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym (w NID działa Ośrodek ds. światowego dziedzictwa odpowiadający za koordynację procedury składania wniosków na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz zespół ds. dziedzictwa niematerialnego zajmujący się obsługą Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego).
15. Realizuje programy społeczne w zakresie edukacji na rzecz ochrony i opieki nad dziedzictwem materialnymi i niematerialnym (m.in. kampania społeczna "Krajobraz mojego miasta", Europejskie Dni Dziedzictwa, Ogólnopolski Konkurs Filmowy "Zabytkomania", program własny "Wspólnie dla dziedzictwa").
16. Organizuje i prowadzi inne prace związane z ochroną i dziedzictwa kulturowego na zlecenie ministra i generalnego konserwatora zabytków (m.in. program "Ochrona zabytków archeologicznych", dotacje na badania archeologiczne poprzedzające inwestycje).

III.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice, biorąc pod uwagę specyfikę, zasoby i stan miasta, nawiązuje do założeń wytyczających kierunki rozwoju województwa śląskiego, zawartych w wojewódzkich programach rozwojowych.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”⁴. Opracowanie przedstawia wizję rozwoju województwa, cele oraz sposoby ich osiągnięcia, w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2020 r. Kwestie dziedzictwa kulturowego znalazły swoje miejsce w obszarze priorytetowym C – PRZESTRZENI i w obszarze priorytetowym D – RELACJE Z OTOCZENIEM. Cel strategiczny pierwszego wymienionego obszaru brzmi: *„Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni”*. Wśród składających się na ten cel czynników wyznaczono również następujący: *„Wysoki poziom ład przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni”*. Do osiągnięcia wymienionego celu przyczyni się: rewitalizacja terenów i obiektów, w tym poprzemysłowych i zdegradowanych, poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast i centrów dzielnic, rewitalizacja obszarów zieleni urządzonej oraz terenów rekreacyjnych, przywracanie pozycji lub nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym oraz symbolicznym w życiu społeczności lokalnych, rewitalizacja osiedli mieszkaniowych, w tym starych dzielnic. Cel strategiczny dla drugiego obszaru to: *„Województwo śląskie – region otwarty, będący istotnym partnerem rozwoju Europy”*. Jednym z celów operacyjnych w tym zakresie jest: *„Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego”*. Osiągnięcie tego celu umożliwi, m.in.: promowanie województwa śląskiego jako miejsca atrakcyjnego dla mieszkańców, inwestorów, studentów, turystów oraz promocja miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej i przyrodniczej.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Śląskiego⁵ jest dokumentem programowym określającym obszary działań, jakie organy wojewódzkie podejmują na rzecz wspierania rozwoju regionu. RPO WSL na lata 2014–2020 wymienia oś priorytetową *Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie jego zasobów*, w której pod hasłem *Dziedzictwo kulturowe⁶* sprecyzowano działania, mające doprowadzić do zwiększenia atrakcyjności obiektów kulturowych regionu. Dokument deklaruje wsparcie dla dwóch typów projektów:

1) obejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego, przy czym wsparcia nie uzyskają inwestycje dotyczące zabytków ruchomych i zabytków archeologicznych oraz przedsięwzięcia polegające na odnowie czy przebudowie zabytkowych cmentarzy, jak również te dotyczące wyłącznie zabytkowych parków i innych form zaprojektowanej zieleni;

⁴ Przyjęta przez Sejmik Województwa Śląskiego Uchwałą nr IV/38/2/2013 z dnia 01.07.2013 r.

⁵ Projekt RPO WSL 2014–2020 został przyjęty przez Zarząd Województwa Śląskiego i przekazany do Komisji Europejskiej w dniu 10 kwietnia 2014 r. Następnie zaakceptowany został przez Komisję Europejską 18 grudnia 2014 r. 28 grudnia 2016 roku Zarząd Województwa Śląskiego przyjął zaktualizowany Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WSL 2014–2020 wersja 8; zmiany wprowadzone w SZOOP wynikają z dopasowania zapisów SZOOP RPO WSL 2014–2020 do aktualnie obowiązujących wytycznych.

⁶ Ibidem, str. 133–137: Działanie 5.3.

2) obejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane związane z obiektami przynależnymi do Szlaku Zabytków Techniki. I tu także wsparcie nie obejmie inwestycji dotyczących zabytków ruchomych, czy polegających wyłącznie na odnowie, przebudowie parków i innych form zaprojektowanej zieleni.

W obu typach projektów na wsparcie mogą liczyć obiekty przeznaczone na cele kulturalne. Maksymalna wartość pojedynczego projektu w działaniu wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych. Prace związane z dostosowaniem obiektów dziedzictwa kulturowego do potrzeb osób niepełnosprawnych, a także prace związane z zabezpieczeniem ich na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe itp.) będą możliwe do realizacji jako elementy szerszych inwestycji polegających na przeprowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych w obiektach dziedzictwa kulturowego. W ramach działania 5.3. kwalifikowalne będą prace w otoczeniu obiektu do kwoty 200 000 zł. Nie jest możliwe dofinansowanie projektu polegającego wyłącznie na zagospodarowaniu otoczenia. Wsparcie nie będzie kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. Możliwe natomiast będą inwestycje infrastrukturalne mające na celu niezbędne dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych. Nie będą finansowane projekty dotyczące organizacji imprez o charakterze kulturalnym, takich jak wystawy, festiwale, które nie przynoszą efektów w dłuższej perspektywie czasowej. Wyklucza się wspieranie obiektów zabytkowych lub ich części przeznaczonych na cele mieszkaniowe, będących siedzibami szkół, służby zdrowia, poczty, administracji publicznej lub spełniającymi cele administracyjne.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego⁷. Dokument definiuje cztery główne cele polityki przestrzennej województwa, wymieniając wśród nich kwestię „przestrzeni” jako ograniczonego dobra, wymagającego zrównoważonego wykorzystywania zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Współczesne podejście do problemu środowiska życia człowieka nie ogranicza się wyłącznie do zachowania krajobrazów odziedziczonych z przeszłości i zapobiegania niepożądanym ich zmianom (ochrona bierna), ale na wywoływaniu zmian przekształcających (ochrona czynna), które oprócz zachowania stanu istniejącego obejmują również jego twórcze wzbogacenie i tym samym powiększenie krajobrazu kulturowego, który jest integralną częścią środowiska naturalnego i przekształconego.

Dla realizacji celu przyjmuje się następujące kierunki polityki przestrzennej:

1. Ochrona zasobów środowiska.
2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich.
3. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich.

Jeśli chodzi o cele interesujące nas z punktu widzenia niniejszego Programu, przyjęto katalogi działań. Wśród nich, m.in.:

- kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających wspólne spędzanie czasu i integrację społeczności lokalnych;

⁷ Sejmik Województwa Śląskiego przyjął Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ uchwałą Nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śl. z dnia 13.09.2016r., poz.4619).

- zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji; kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne przyrodnicze;
- kształtowanie systemu zielonych pierścieni wokół miast w oparciu o lasy, parki regionalne i tereny otwarte;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym przemysłowych, powojennych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych);

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Śląskiego na lata 2018–2021.⁸ Program formułuje ideę przewodnią działań na rzecz ochrony środowiska kulturowego województwa śląskiego:

“Harmonijny krajobraz kulturowy oraz autentyzm materialnego i niematerialnego dziedzictwa jest czynnikiem budowy kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego województwa oraz promocji regionu w kraju i na świecie”.

W celu jej urzeczywistnienia sformułowano cele strategiczne i cele operacyjne oraz katalog działań prowadzących do ich realizacji:

Cel Strategiczny I. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i włączenie go w procesy gospodarcze.

Cel operacyjny 1. Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa (*działania*: weryfikacja zabytków województwa, rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa).

Cel operacyjny 2. Budowa systemu zarządzania zabytkami województwa (*działania*: tworzenie w JST struktur odpowiedzialnych za sprawy dziedzictwa kulturowego stanowiska miejskich i powiatowych konserwatorów zabytków; zarządzanie zabytkami, m.in.: tworzenie elektronicznej bazy danych na temat zabytków, opracowanie programów opieki nad zabytkami, opracowywanie planów zagospodarowania przestrzennego, wykorzystanie ustaleń planów do wprowadzenia zasad ochrony zabytków, powoływanie form ochrony zabytków, realizacja infrastruktury systemu informacji kulturowej i turystycznej, np. organizacja oznakowania drogowego do zabytków, GPS, wydawnictwa informacyjne, strony internetowe, rekomendacja obiektów o wysokich walorach zabytkowych do objęcia ochroną).

Cel operacyjny 3. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze (*działania*: konserwacja i adaptacja zabytków, kreacja markowych produktów turystycznych w oparciu o obiekty zabytkowe)

Cel Strategiczny II. Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu.

Cel operacyjny 1. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami (*działania*: wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym, promocja i popularyzacja zabytków i wiedzy o zabytkach)

⁸ Uchwała nr V/50/14/2018 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 19 marca 2018 r. w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie śląskim na lata 2018-2021, opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego z 26.03.2018, poz. 1854.

Cel operacyjny 2. Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami (*działania*: promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami).

IV. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Treści zawarte w *Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice na lata 2019–2022* korespondują z wytycznymi zawartymi w innych opracowaniach i dokumentach miejskich, co stwarza warunki do integrowania działań i prowadzenia przez władze samorządowe polityki zrównoważonego rozwoju.

IV.1. DOKUMENTY O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM I PROGRAMOWYM

Strategia zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju miasta Gliwice do roku 2022¹. Jest to podstawowy dokument obejmujący wszystkie aspekty życia miasta Gliwice i, na podstawie analizy całokształtu zjawisk społeczno-gospodarczych, definiujący kierunki rozwoju na następne lata. Od początku drugiego tysiąclecia Gliwice konsekwentnie rozwijały funkcje metropolitalne, zarówno w sferze gospodarki i nauki, gdzie położono nacisk na rozwój nowych technologii, jak i w obszarze kultury, edukacji, wzrostu estetyki otoczenia, rozwoju osobistego mieszkańców i sposobu spędzania przez nich wolnego czasu. Zapisy w obecnie obowiązującej strategii rozwoju zakładają kontynuację tych kierunków rozwoju miasta. W treści strategii sformułowano trzy priorytety rozwojowe, rozbite na cele strategiczne.

Priorytet I – Rozwój gospodarki.

Priorytet II – Zaradność wobec wyzwań społecznych i ekonomicznych.

Priorytet III – Procesy metropolizacyjne.

We wszystkich priorytetach znaleźć można odniesienia do opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego. Część działań odnosi się *expressis verbis* do problemu ochrony zabytków i opieki nad nimi, część zaś, podejmuje ten temat pośrednio.

Priorytet I zawiera *cel strategiczny 1.3.: Poszerzanie skali działalności sektora usług, w tym usług dla spędzania czasu wolnego*, dla którego sformułowano katalog następujących działań:

- wytwarzanie, udoskonalenie e-usług i produktów cyfrowych;
- budowa, przebudowa i remont infrastruktury aktywnych form turystyki wraz z zagospodarowaniem otoczenia;
- tworzenie i rozwój parków tematycznych przyczyniających się do wzrostu ruchu turystycznego wraz z zagospodarowaniem otoczenia;
- przebudowa lub remont zdegradowanych budynków przyczyniające się do likwidacji istotnych problemów gospodarczych lub społecznych na obszarach miejskich;
- poprawa stanu obiektów zabytkowych nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
- dostosowanie obiektów zabytkowych do prowadzenia działalności kulturalnej połączonej z działalnością komercyjną;
- kompleksowa rewitalizacja terenów zdegradowanych i zdegradowanych przestrzeni miejskich;

¹ Uchwała nr XLII/880/2014 Rady Miejskiej w Gliwicach; dokument posiada tekst ujednolicony ze zmianami wynikającymi z uchwały nr XXXI/704/2017 z dn. 19 października 2017.

- remont zdegradowanych budynków wraz z zagospodarowaniem przyległego otoczenia.

W Priorytecie II sformułowano *cel strategiczny 2.3.: Zwiększanie korzystania z technik informacyjnych i komunikacyjnych w pełnym przekroju społecznym mieszkańców*, w ramach którego pomieszczono następujące działania:

- zakup, utworzenie, udoskonalenie systemów informatycznych zapewniających udostępnienie usług publicznych drogą elektroniczną;
- utworzenie i udostępnianie treści cyfrowych stanowiących zasoby;
- wytwarzanie, udoskonalenie e-usług i produktów cyfrowych.

Priorytet III wyznacza *cel strategiczny 3.1.: Wzmacnianie oferty ponadlokalnej w wizerunkowych przestrzeniach miasta*, zakładający:

- poprawę stanu obiektów zabytkowych nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków;
- kompleksową rewitalizację terenów zdegradowanych i zdegradowanych przestrzeni miejskich.

Gliwicki program rewitalizacji do roku 2023.² Kompleksowe działania rewitalizacyjne prowadzone są na terenie Gliwic od wielu lat w sposób systemowy i konsekwentny. Aktualny program stanowi kompletne i wyczerpujące opracowanie, w którym zdefiniowano obszary zagrożeń i zaproponowano intensywne działania rewitalizacyjne. Wyznaczono granice obszaru zdegradowanego, charakteryzującego się szczególnie koncentracją negatywnych zjawisk i podzielono go na dwa podobszary: północny, obejmujący część osiedli Łabędy i Kopernik i centralny, obejmujący Śródmieście i Sośnicę. Działania rewitalizacyjne dotyczą wszystkich sfer życia mieszkańców, dotykając również problematyki przestrzeni historycznej i obiektów zabytkowych. Jednym z głównych problemów obszaru centralnego jest, np. występowanie niezagospodarowanych, zdewastowanych obiektów i terenów zabytkowych oraz znaczna liczba obiektów zabytkowych pełniących nowe, przypadkowe funkcje, które przyczyniają się do ich degradacji technicznej. Jedną z wytycznych dla programu rewitalizacji zakłada „rewitalizację starych dzielnic miejskich i terenów przemysłowych, szczególnie tych, w których istnieje zabytkowa zabudowa o wysokich walorach architektonicznych oraz ich integrację funkcjonalną i społeczną z organizmem miejskim, poprzez nadanie tym obszarom nowych, trwałych funkcji”. Wśród planowanych do roku 2023 projektów rewitalizacyjnych, których finansowanie w większej części zapewniają środki z unijnego funduszu rozwoju regionalnego, znalazły się remonty obiektów historycznych, które przez adaptację i nadanie im nowych funkcji mają spełniać istotne funkcje społeczne. Jednym z nich jest projekt „Teatr Miejski w Gliwicach”, dotyczący ruin dawnego teatru Victoria spalonego po wojnie przez armię radziecką. Efektem zrealizowanego już przedsięwzięcia jest powstanie nowej oryginalnej przestrzeni teatralnej mieszczącej się w zachowanym w stanie trwałej ruiny, wypalonym wnętrzu. 15 maja br. odbyła się pierwsza premiera w oddanym do użytku obiekcie. Trwają prace przy kolejnym projekcie: „Rewitalizacja terenu i budynków dawnej fabryki drutu na potrzeby ośrodka wspierania inicjatyw edukacyjnych, projektowych i społecznych”. To inwestycja, która docelowo ma odmienić centrum miasta. Na liczącym 2,5 ha obszarze planuje się strefę nowoczesnego przemysłu oraz branży

² Przyjęty uchwałą nr XXIII/574/2017 Rady Miasta Gliwice z dn. 9 lutego 2017 r. (tekst ujednolicony ze zmianami wynikającymi z uchwał: nr XXIX/661/2017 z dnia 20.07.2017 r., nr XXX/682/2017 z dnia 07.09.2017 r., nr XXXIX/846/2018 z dnia 12.07.2018 r., XL/882/2018 z dnia 6.09.2018 r.).

kreatywnej. Realizacja przedsięwzięcia postępuje, choć toczy się wolniej niż zakładano, napotykając na różne przeszkody natury głównie finansowej. Zakończono już jednak modernizację infrastruktury, trwa renowacja willi przedwojennego założyciela i dyrektora Fabryki Drutu – Wilhelma Hegenscheidta.

Program ochrony środowiska dla miasta Gliwice na lata 2016-2020.³ W programie znalazł się rozdział dotyczący zasobów przyrodniczych miasta. Wymieniono w nim obszary prawnie chronione oraz zespoły zieleni urządzonej, reprezentujące wartości nie tylko przyrodnicze, ale także historyczne i zabytkowe a także sprecyzowano cele ochrony zasobów przyrodniczych.

Na terenie Miasta Gliwice ustanowiono dwa rodzaje form ochrony przyrody:

- Rezerwat przyrody - Las Dąbrowa
- Pomniki przyrody, wśród których oprócz pomnikowych okazów drzew znalazły się: aleja klonów jesionolistnych oraz dwa pomniki przyrody nieożywionej w postaci głazów narzutowych.

Poza prawnie chronionymi obiektami przyrodniczymi, Gliwice mogą się pochwalić rozległymi zespołami zieleni urządzonej, które prezentują duże walory kompozycyjne i historyczne – parkami i cmentarzami.

Autorzy programu ochrony środowiska proponują objęcie ochroną dwóch parków, przez wzgląd na ich walory przyrodnicze⁴: parku im. Chopina (proponowana forma ochrony – zachowanie istniejącego użytkowania terenu w ramach terenów zieleni urządzonej, w tym Palmiarni) oraz parku Starokozielskiego i cmentarza przy ul. Kozielskiej (proponowana forma ochrony – pielęgnacja i zakaz nieuzasadnionej likwidacji w ramach zieleni urządzonej).

W programie wyznaczono cele mające zapewnić właściwy stan środowiska przyrodniczego, które istotne są także z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego:

- podejmowanie działań z zakresu pogłębiania i udostępniania wiedzy o zasobach przyrodniczych i walorach krajobrazowych miasta, w tym prowadzenie badań naukowych, inwentaryzacji przyrodniczej i monitoringu oraz działania z zakresu edukacji ekologicznej,
- wdrożenie narzędzi spójnego systemu zarządzania zasobami przyrody i krajobrazem zarówno na obszarach chronionych, jak i użytkowanych gospodarczo,
- zachowanie lub przywrócenie właściwego stanu ekosystemów i gatunków oraz przeciwdziałanie zagrożeniom dla bioróżnorodności i georóżnorodności.

Nakreślono również kierunki działań, które umożliwią realizację powyższych celów:

- opracowanie brakującej dokumentacji dla obszarów chronionych (plany ochrony, plany zadań ochronnych) oraz skuteczne wdrażanie zapisów obowiązujących już dokumentów,
- uwzględnianie ochrony przyrody, krajobrazu i terenów zieleni, a w szczególności spójności systemu obszarów chronionych i korytarzy ekologicznych w zagospodarowaniu przestrzennym na wszystkich szczeblach planowania i zarządzania przestrzenią,
- kontynuacja działań z zakresu inwentaryzacji i waloryzacji przyrodniczej,

³ Przyjęty uchwałą nr XXII/547/2016 Rady Miasta Gliwice z dnia 15 grudnia 2016 r.

⁴ Należy dodać, że oba parki prezentują również wyjątkowe walory historyczne i zabytkowe.

- kontynuacja badań z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu oraz systematyczny monitoring stanu cennych i zagrożonych siedlisk i gatunków oraz gatunków inwazyjnych,
- kontynuacja działań z zakresu edukacji ekologicznej,
- ochrona bioróżnorodności na obszarach użytkowanych gospodarczo, w szczególności leśnych i rolniczych oraz w dolinach rzek,
- pozyskiwanie środków finansowych na ochronę bioróżnorodności i krajobrazu z funduszy krajowych i unijnych oraz uwzględnienie tych celów w priorytetach instytucji dotujących,
- ograniczanie presji ruchu turystyczno-rekreacyjnego na obszary cenne przyrodniczo poprzez tworzenie infrastruktury użytku publicznego, dostosowanej do charakteru danego obszaru i uwzględniającej jego pojemność turystyczno-rekreacyjną,
- usuwanie roślinności inwazyjnej.

Program opieki nad zabytkami Miasta Gliwice na lata 2016-2019⁵. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, jako zadanie własne samorządu miasta Gliwice, jest realizowana w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Program jest opracowaniem strategicznym i ma za zadanie kształtowanie polityki ochrony dóbr kultury w mieście. Podstawą do podjęcia właściwych działań na polu ochrony dziedzictwa kulturowego miasta jest ustalenie i usystematyzowanie zasobu zabytków oraz weryfikacja ich stanu, określenie tkwiącego w obiektach i obszarach zabytkowych potencjału i na końcu – identyfikacja potrzeb i nakładów niezbędnych do utrzymania ich we właściwym stanie i do włączenia w obieg życia społecznego.

Obecny Program stanowi kontynuację dwóch poprzednich, które obejmowały lata 2012–2015 oraz 2016–2019. Wyznaczone w obu programach priorytety związane z zachowaniem i właściwym wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego są zbieżne i nadal aktualne.

We wciąż jeszcze obowiązującym programie na lata 2016–2019 priorytety sformułowane zostały w sposób następujący:

Priorytet I: *nowoczesne zarządzanie zabytkami miasta*.

Przy realizacji tego priorytetu niezbędne są działania zmierzające do określenia zasobu obiektów zabytkowych, ich stanu i zasad ich ochrony a także właściwa organizacja pracy MKZ z różnymi wydziałami urzędu miejskiego i innymi podmiotami zaangażowanymi w ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.

Priorytet II: *zabytki w procesach gospodarczych miasta*.

Zachowanie i utrzymanie walorów obiektów zabytkowych wymaga włączenia ich w procesy gospodarcze. W tym celu niezbędne jest opracowanie lokalnych programów rewitalizacji i wsparcie przedsiębiorczości wykorzystującej zabytki lub działającej w sferze opieki nad zabytkami.

Priorytet III: *pozytywna postawa społeczeństwa wobec zabytków miasta*.

Kształtowanie wysokiej świadomości społecznej na temat historii, tradycji, zabytków i śladów przeszłości miasta są konieczne dla pobudzenia potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego dla następnych pokoleń. Działania popularyzatorskie i edukacyjne są podstawowym narzędziem realizacji tego priorytetu.

⁵ Przyjęty uchwałą nr XVII/435/2016 Rady Miasta Gliwice z dnia 16 czerwca 2016 r.

Priorytety, dość oczywiste ze względu na zamierzone efekty i zgodne z prowadzonymi powszechnie działaniami mającymi na celu ochronę dziedzictwa kulturowego, zostają utrzymane i dzisiaj. Modyfikacji, polegającej na dostosowaniu do zmiennych warunków i nowego otoczenia, ulegną natomiast kierunki działań i zadania prowadzące do ich osiągnięcia.

IV.2. OPRACOWANIA WYZNACZAJĄCE KIERUNKI POLITYKI PRZESTRZENNEJ GMINY

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice⁶

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należy do zadań własnych samorządów. Zadanie to realizowane jest, m. in. poprzez określenie właściwej polityki przestrzennej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy a następnie poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Studium to dokument kreujący politykę przestrzenną gminy i lokalne zasady zagospodarowania. Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice” uwzględniono uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków i określono obszary oraz zasady ochrony. Do Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice dołączony został aneks nr 1, zawierający:

- wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (stan na koniec 2008 r.⁷),
- wykaz obiektów, które do czasu uchwalenia studium były chronione na mocy ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz lista obiektów proponowanych do objęcia taką ochroną,
- wykaz obowiązujących na terenie Gliwic (na koniec 2008 r.) miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w obrębie których, ustalone są zabytki architektury i budownictwa objęte ochroną konserwatorską,
- wykaz obiektów zabytkowych, ruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- wykaz obiektów zabytkowych, nieruchomych kwalifikujących się do wpisu do rejestru zabytków.
- wykaz obiektów o wartościach zabytkowych proponowanych do ujęcia ochroną prawem miejscowym,
- wykaz krzyży, kaplic i kapliczek przydrożnych objętych i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- założenia zieleni objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- miejsca upamiętnione, do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- dzieła sztuki współczesnej oraz dawnej, do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- zabytkowe parki, cmentarze, aleje, objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- zabytkowe obiekty techniki objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- stanowiska archeologiczne objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- dominanty przestrzenne objęte i do objęcia ochroną prawem miejscowym,
- określenie stref ochrony konserwatorskiej.

⁶ Dokument przyjęty uchwałą Nr XXXI/956/2009 Rady Miejskiej w Gliwicach z dnia 17 grudnia 2009 r.

⁷ Aktualne wykazy obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego i ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Gliwice, znajdują się w aneksach do niniejszego Programu, zamieszczonych na końcu dokumentu.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego⁸. Zapisy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy dotyczące ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i zabytków realizuje się poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia takie posiadają status prawa miejscowego i, w świetle art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, stanowią formę ochrony prawnej zabytków.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, które reprezentowane są zazwyczaj przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych wyznaczoną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszary o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz itp. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku⁹. Plany miejscowe określają za pomocą zakazów i nakazów zasady postępowania wobec obiektów i obszarów chronionych.

Wprawdzie opracowywanie mpzp w obecnym stanie prawnym jest zadaniem fakultatywnym, jednakże istnieje obowiązek uchwalenia planu tam, gdzie wymagają tego przepisy odrębne. Taki przypadek dotyczy, m.in. parków kulturowych, które muszą mieć opracowane plany ochrony oraz mpzp. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w ramach procedury ich sporządzania są obligatoryjnie uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

IV.3. INNE DOKUMENTY O CHARAKTERZE POMOCNICZYM, INFORMACYJNYM I SONDAŻOWYM.

Raport o stanie miasta Gliwice za rok 2018. Raporty to dokumenty podsumowujące całokształt zjawisk zachodzących w mieście w poszczególnych latach. Porównanie szczegółowych danych zawartych w raportach pozwala zorientować się w tendencjach, które ujawniają się w różnych aspektach życia w mieście. Monitorowanie tych tendencji stwarza możliwość identyfikacji i reakcji na zjawiska niekorzystne. Daje również odpowiedź na to, czy wdrożone wcześniej działania i przeznaczone na nie środki skutkują zamierzonymi efektami, czy też należy wprowadzić korekty do wcześniejszych założeń.

W raporcie znalazło się krótkie omówienie ustawowych powinności władz samorządowych wobec dziedzictwa kulturowego. Działania w tym zakresie podejmowane są w ramach *Gminnego programu opieki nad zabytkami* a ich efekty przedstawiają sprawozdania, które wg zapisów *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, należy wykonywać w trakcie i po zakończeniu trwania programu¹⁰.

⁸ Pelen wykaz mpzp z terenu miasta z odnośnikami do konkretnych dokumentów dostępny pod adresem internetowym: <https://bip.gliwice.eu/strona=10183>; wykaz planów w trakcie sporządzania – <https://bip.gliwice.eu/strona=10296> – data dostępu 07.10.2019.

⁹ Wsparciem dla samorządów i sporządzających dokumenty planistyczne jest opracowany przez NID poradnik "Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego"; poradnik w formacie PDF dostępny na stronach Narodowego Instytutu Dziedzictwa – www.NID.pl.

¹⁰ Obowiązek prowadzenia monitoringu realizacji programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 Ustawy.

W przypadku gliwickiego programu opieki nad zabytkami na lata 2016–2019, opracowano sprawozdanie z pierwszych dwóch lat jego realizacji (za lata 2016 i 2017). Dokument został przedstawiony Radzie Miejskiej w 2018 r. i zyskał akceptację. Następne sprawozdanie będzie wykonane po zakończeniu trwania programu, tj. w 2020 r.

Mieszkańcy Gliwic A.D. 2017 o warunkach życia w mieście. W 2017 r. przeprowadzono w Gliwicach badanie poziomu zadowolenia mieszkańców. Przygotowane ankiety w niewielkim stopniu dotyczyły problematyki dziedzictwa kulturowego, które mieściło się w szeroko pojętej kategorii przestrzeni publicznej. Wśród głównych czynników wpływających na pozytywny odbiór miasta mieszkańcy wymieniali jego estetykę. 41% respondentów było zdania, że jest to jeden z głównych czynników wpływających na pozytywną opinię o mieście. Na pytanie, która z wymienionych kategorii życia miasta jest najistotniejsza dla przyszłości Gliwic, na pierwszym miejscu znalazły się perspektywy gospodarcze, jednak na drugim miejscu zwrócono uwagę na przestrzeń publiczną. Niestety tylko 0,1% pytanych podkreślił znaczenie atrakcji turystycznych i zabytków dla tej przestrzeni.

V. GLIWICE — CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

V.1. CHARAKTERYSTYKA MIASTA.

Gliwice są jednym z najstarszych miast na Górnym Śląsku a w czasie ostatnich kilkunastu lat stały się także jednym z najnowocześniejszych miast regionu. Zadecydowały o tym: dobre położenie miasta, atrakcyjne tereny inwestycyjne, bogata infrastruktura techniczna oraz rozwój nowych dziedzin gospodarki i nowoczesne rozwiązania komunikacyjne. Bogata historia, ciekawa architektura, a także zróżnicowana oferta kulturalna i sportowo-rekreacyjna czynią je nie tylko świetnym miejscem do życia, ale też popularnym celem turystycznym.

Położenie i podstawowe dane. Gliwice — miasto-gmina na prawach powiatu, siedziba diecezji gliwickiej kościoła rzymskokatolickiego, położone jest nad rzeką Kłodnicą, na Wyżynie Śląskiej, w zach. części konurbacji górnośląskiej. Miasto leży na wysokości od 200 do 280 m n.p.m., na 50°17'51" szerokości geograficznej pn. i 18°40'35" długości geograficznej wsch.

Gliwice znajdują się w pierwszej dwudziestce największych miast polskich pod względem powierzchni i liczby ludności i mogą poszczycić się wyjątkowo dogodnym położeniem komunikacyjnym. Na atrakcyjność miasta w znacznej mierze wpływa duża powierzchnia obszarów zielonych wraz z terenami rekreacyjnymi zlokalizowanymi w bezpośrednim jego sąsiedztwie.

Obszar i podział administracyjny. Miasto rozciąga się na powierzchni **133,88 km²** zajmując 19 miejsce pod względem wielkości w Polsce. Obszar Gliwic dzieli się obecnie na 21 osiedli stanowiących jednostki pomocnicze miasta.

Podział administracyjny Gliwic [źródło: smgliwice.pl]

Ludność. To samo, 19 miejsce, przypada Gliwicom na tle kraju pod względem liczby ludności, która wg danych z 2018 r. wynosi **181 309 osób** przy gęstości zaludnienia 1 354,3 os./km².¹ W latach 2002-2017 liczba mieszkańców zmalała o 10,5%. Podobnie, jak w innych miastach Górnego Śląska, niekorzystna tendencja demograficzna polegająca na systematycznym spadku liczby ludności będzie się utrzymywała. Prognozy przewidują, że w 2030 r. liczba mieszkańców wyniesie 163 675 a w 20 lat później – 135 265 osób². Na ten stan wpływa utrzymujący się w kolejnych latach ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji ludności. Na 1000 mieszkańców Gliwic, pracuje 450 osób (stopa bezrobocia wynosi 3,6%) a struktura ludności wskazuje, że pod względem wykształcenia i statusu majątkowego Gliwiczanie lokują się znacznie powyżej średnich wskaźników w województwie śląskim, zaś pod względem wieku są społecznością młodszą niż w większości miast województwa, na co niebagatelny wpływ ma zapewne fakt, że Gliwice są ośrodkiem akademickim (67% mieszkańców w wieku 15–64 lata).

Komunikacja. Gliwice są jednym z najlepiej skomunikowanych miast w Polsce. Stanowią kluczowy drogowy węzeł komunikacyjny – krzyżują się tu główne szlaki z zachodu na wschód Europy (autostrada A4 Zgorzelec – Korczowa, której przebieg powtarza historyczny trakt Via Regia) i z północy na południe kontynentu (autostrada A1 Gdańsk – Gorzyczki). Wygodne lokalne połączenia w granicach konurbacji śląskiej zapewnia Drogowa Trasa Średnicowa.

W 1845 r. wybudowano ważną dla ówczesnych Prus linię kolejową, łączącą Wrocław, stolicę prowincji śląskiej z zagłębiem gospodarczym Prus, Górnym Śląskiem. Gliwice stały się jednym z głównych węzłów kolejowych państwa pruskiego i zyskały dworzec kolejowy, który jest dziś drugim co do wielkości dworcem konurbacji śląskiej. Po północnej stronie dworca kolejowego miasto planuje budowę centrum przesiadkowego, w którym poza dworcem kolejowym ma znaleźć się: zespół przystanków autobusowych, dworzec autobusowy, postoje taksówek, zespoły parkingowe z podziałem na postoje krótkoterminowe i długoterminowe w systemie park&ride, parkingi dla rowerów oraz budynek dworcowy północny z pomieszczeniami obsługi podróżnych.

Sieć komunikacyjną miasta uzupełnia Kanał Gliwicki, z największym portem śródlądowym w Polsce. Kanał Gliwicki, niegdyś najważniejsza linia transportowa łącząca przemysłowy Górny Śląsk z rozległym terytorium państwa niemieckiego, przez Odrę ma połączenie z zespołem portowym Szczecin-Świnoujście oraz z innymi europejskimi drogami wodnymi.

Oprócz tego, w odległości do 100 km od Gliwic znajdują się trzy międzynarodowe porty lotnicze: Katowice-Pyrzowice (około 40 km), Ostrawa (około 90 km), Kraków-Balice (około 100 km).

Gospodarka. Miasto, od połowy XIX w. kojarzone przede wszystkim z przemysłem ciężkim, w ciągu ostatnich kilkunastu lat zmieniły całkowicie swoje oblicze. Stało się ważnym ośrodkiem akademickim, naukowym i przemysłowym, z wykwalifikowanymi kadrami, które windują pozycję miasta w rankingach innowacyjności i intensywnego rozwoju.

¹ <http://www.polskawliczbach.pl/Gliwice> [dostęp: wrzesień 2019]

² Główny Urząd Statystyczny: Prognoza dla powiatów i miast na prawie powiatu oraz podregionów na lata 2014-2050 (opr. 2014) [dostęp 2015-07-30]

Odejście od przemysłu ciężkiego i przestarzałych technologii produkcyjnych na rzecz przemysłu wysokich technologii, i tzw. „gospodarki opartej na wiedzy” zaowocowało powstaniem dynamicznego i nowoczesnego ośrodka przemysłowego. Nowe gałęzie gospodarki rozwijają się w ścisłym związku z prężnym ośrodkiem naukowym – Politechniką Gliwicką. Tereny pokopalniane objęto innowacyjnym projektem Nowe Gliwice, czyli Centrum Edukacji i Biznesu, które szybko stało się jednym z istotnych i cenionych ośrodków szkoleniowych dla mieszkańców Gliwic i rejonów ościennych. Z roku na rok rośnie liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w sferze usług i handlu. Władze miasta dokładają wszelkich starań aby pobudzić inicjatywę gospodarczą mieszkańców i stworzyć dobre warunki do rozwoju przedsiębiorczości. Pozyskuje się fundusze unijne na poprawę infrastruktury miejskiej, co sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości, przystosowuje się tereny poprzemysłowe pod działalność produkcyjną, handlową, usługową czy budownictwo mieszkaniowe. Z drugiej strony władze miejskie stawiają na naukę (rozwój szkolnictwa wyższego), kulturę (muzea, teatr im. T. Różewicza dysponujący czterema scenami) oraz sport (zaplecze sportowo-rekreacyjne: liczne boiska, pływalnie, korty tenisowe, sztuczne lodowisko, stadiony, hale sportowe), rekreację i turystykę (zaplecze hotelowo-gastronomiczne) a więc dziedziny życia, które stanowią dobrą i nowoczesną alternatywę dla sfery produkcyjno-przemysłowej. Dużą rolę w wyznaczeniu nowego, zaawansowanego technologicznie kierunku rozwoju miasta odegrały dokonania naukowców Politechniki Śląskiej oraz innych instytucji naukowo-badawczych, w tym gliwickich placówek Polskiej Akademii Nauk. O potęgę gospodarczej miasta decyduje jednak przede wszystkim działalność Podstrefy Gliwickiej Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej SA.

Walory przyrodniczo–krajobrazowe. Gliwice charakteryzują się dużą powierzchnią terenów zielonych. Same parki, zieleńce, skwery i inne tereny miejskiej zieleni zajmują ponad 168 hektarów powierzchni. W granicach Gliwic położone są również grunty leśne o powierzchni ponad 238 hektarów. W Gliwicach występują dwie z katalogu dziesięciu prawnych form ochrony przyrody w Polsce: rezerwat przyrody i pomniki przyrody.

Rezerwat przyrody Las Dąbrowa został ustanowiony Rozporządzeniem Wojewody Śląskiego Dz.U. Nr 143, poz. 2719 z dnia 25 lipca 2008 r. Terenem rezerwatu zarządza Nadleśnictwo „Rudziniec”. Ochroną objęto ponad 76,5 ha powierzchni leśnej rozciągającej się na zach. od centrum miasta, wokół terenu rezerwatu ustanowiono otulinę liczącą ponad 232 ha. Lasy porastają pagórkowaty teren z licznymi oczkami wodnymi, strugami oraz podmokłymi łąkami. Ochronie podlegają zachowane w dobrym stanie zespoły leśne olsu porzeczkowego, łągu jesionowo-olszowego, łągu wiązowo-jesionowego, podgórskiego łągu jesionowego i grądu subkontynentalnego. Przyroda rezerwatu obfituje w cenne okazy flory i fauny (wawrzynek wilczelyko, konwalia majowa, listera jajowata, dzięcioł biało-grzbiety). Rezerwat jest udostępniony turystom a na jego terenie wytyczono ścieżkę przyrodniczo-edukacyjną.

Pomniki przyrody. Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska, o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie. Na terenie Gliwic ustanowiono 8 pomników przyrody – 5 okazów drzew, w tym

najstarsze dęby szypułkowe, liczące ok. 250 i 220 lat, aleja klonów jesionolistnych (15 szt.) oraz dwa pomniki przyrody nieożywionej w postaci głazów narzutowych.

Tereny rekreacyjne uzupełnia urządzona zieleń miejska w postaci większych zespołów roślinności komponowanej, jak parki, czy cmentarze, oraz mniejszych skupisk roślinnych, jak pasy zieleni przydrożnej, zieleń podwórzowa, niewielkie zieleńce i skwery, które wtopione w tkankę miejską, stanowią naturalne otoczenie dla codziennego życia mieszkańców.

V.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY MIASTA.

Historia miasta. Gliwice rozwinęły się na skrzyżowaniu dróg handlowych z Węgier i Czech przez Bramę Morawską na północ oraz ze wschodu (z Rusi) przez Kraków na zachód w kierunku Wrocławia. Pierwsza wzmianka 719 o mieście Gliwice pochodzi z 1276 r. i związana jest z lokacją miasta na prawie niemieckim, wcześniej istniała tu słowiańska osada handlowa w Starych Gliwicach. W tym samym czasie pojawiają się też pierwsze informacje o pobliskich wsiach: Bojkowie (1263), Szobiszowicach (1276), Ostropie (1286), Wójtowej Wsi (1294), Żernikach (1297) oraz Sośnicy (1260). Na przełomie XIII i XIV w. miasto pozostawało w granicach piastowskich księstw: kozielsko-bytomskiego, oławskiego, cieszyńskiego, oświęcimskiego, opolskiego a w 1532 r. znalazło się w rękach Habsburgów. W drugiej połowie XVI w. miasto puszczono w dzierżawę znanemu śląskiemu rodowi Zettritzów a w 1596 r. zostało wykupione od prywatnego właściciela przez mieszczan, dzięki czemu stało się wolnym miastem królewskim. W wyniku wojen śląskich, Gliwice wraz z resztą Śląska weszły w skład Królestwa Pruskiego. Do poł. XVIII w. podstawą gospodarki miasta było rolnictwo, uprawa chmielu oraz handel oparty o rodzimą wytwórczość, m.in. piwowarstwo i sukiennictwo, w okolicach funkcjonowały także kuźnie rud darniowych żelaza, w których praca zorganizowana była na zasadach manufaktury.

Druga połowa XVIII w. to czas narodzin przemysłu śląskiego. Następuje okres szybkiej industrializacji. Ożywiony rozwój miasto przeżywa dzięki Królewskiej Hucie Żelaza uruchomionej w 1796 r. Stała się ona znana w całej Europie, nie tylko ze względu na wytwarzane w niej odlewy artystyczne, ale również z powodu produkcji zbrojeniowej. W Gliwicach założono także pierwszą w Europie koksownię. W następnych latach powstają kolejne zakłady przemysłowe, m.in. Huta Huldshinsky i zakład produkcji drutu Hagenscheidta (l. 60 XIX w.). Wraz z rozwojem przemysłu, rośnie błyskawicznie liczba ludności, co znacznie przyspiesza proces urbanizacyjny – okoliczne osiedla robotnicze oraz stare wsie włączane są w granice rozwijającej się metropolii (Szobiszowice – 1875, Trynek – 1887, Sośnica, Żerniki, Wójtową Wieś – 1927). Wytyczane są nowe ulice i rozwija się sieć dróg handlowych. Powstaje nowoczesna infrastruktura miejska. W celu usprawnienia transportu węgla z miejscowych kopalń, zapewnienia dostatecznej ilości wody dla przemysłu i mieszkańców oraz zabezpieczenia miasta przed dokuczliwymi powodziąmi wybudowano Kanał Kłodnicki (1812–1822). Kolejnym ważnym wydarzeniem było poprowadzenie w połowie XIX w. linii kolei żelaznej z Wrocławia do Gliwic i dalej, w kierunku Krakowa. U schyłku XIX w. oddano w mieście do użytku teatr. Wynik plebiscytu zdecydował o wejściu miasta w skład państwa niemieckiego. Po 1921 r. było ono największym miastem niemieckiego Górnego Śląska, konkurencyjnym dla Katowic – z reprezentacyjną

zabudową, często nowoczesną, prezentującą cechy modernizmu i ekspresjonizmu. Po 1925 r. wybudowano tu lotnisko i wzniesiono radiostację, znaną z później z tzw. „prowokacji gliwickiej”.

Zabytki nieruchome Gliwic. W 2016³ r. do gminnej ewidencji zabytków miasta Gliwice wpisanych było **303 obiekty**, z tego **56** objęto dodatkowo ochroną na mocy **wpisu do rejestru zabytków**. Oprócz indywidualnych budowli wpisem objęto układ urbanistyczny oraz zespoły zabudowy przemysłowej i użyteczności publicznej, pozostałości murów miejskich oraz dwa stanowiska archeologiczne.⁴

Wśród obiektów rejestrowych najliczniejszą reprezentację mają **budynki mieszkalne i użyteczności publicznej – kolejno: 16 i 13 obiektów**. Budynki mieszkalne reprezentują różne kategorie. W grupie tej znajdują się: kamienice czynszowe, domy miejskie i wiejskie, plebanie, wille. W grupie budynków użyteczności publicznej znajdujemy obiekty o dużym zróżnicowaniu funkcjonalnym: pocztę, ruiny teatru miejskiego, budynki szpitalne, szkoły, hotel, domy handlowe, budynki biurowe, budynki straży pożarnej. W następnej kolejności lokują się **obiekty wyznaniowe** (11), wśród których znalazły się kościoły, klasztory, kaplice. Oprócz kościołów rzymskokatolickich mamy tu także: dawny kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki pw. św. Barbary i dom przedpogrzebowy na cmentarzu żydowskim, ob. Dom Pamięci Żydów Górnośląskich, oddział Muzeum w Gliwicach. Na liście obiektów rejestrowych występują również dwa **spichrze**, pojedyncze **przykłady architektury dworskiej** (zespół dworski w Szobiszowicach) i **zamkowej** (zamek gliwicki). Wśród obiektów rejestrowych zwraca uwagę **mała ilość zabytkowej architektury przemysłowej i obiektów techniki**, dominującej w krajobrazie pn. części śródmieścia oraz części dzielnic (Łabędy, Źarska Wieś), decydującej przez wiele lat o obliczu i charakterze miasta. Faktem jest jednak, że trzy spośród czterech obiektów tej kategorii, to rozległe zespoły zabudowy obejmujące więcej niż jeden obiekt. Do rejestru wpisano najbardziej dla miasta zasłużony obiekt przemysłowy – liczący 28 elementów zespół zabudowy dawnej Huty Królewskiej, wczesny przykład wielkoprzemysłowej architektury z początkowego okresu gwałtownej industrializacji Górnego Śląska. Drugi taki zespół to linia kolejki wąskotorowej, odcinek Gliwice-Nieborowice, z układem torowym, dwoma budynkami dworcowymi oraz urządzeniami technicznymi: most na Kłodnicy, przepusty i wiadukt. Trzeci, to najbardziej rozpoznawalny zabytkowy obiekt gliwicki, którego wizerunek widnieje w logotypie miasta – unikatowa drewniana wieża radiostacji gliwickiej, wraz z zabudową towarzyszącą. Pojedynczym rejestrowym obiektem technicznym jest wieża ciśnień przy ul. Jana III Sobieskiego. Osobną kategorię na liście rejestru zabytków stanowi zachowany w dobrym stanie **układ urbanistyczny miasta średniowiecznego**, którego obszar odpowiada obecnemu centrum, zamkniętemu pierścieniem ulic: Dolnych i Górnych Wałów. Pod osobnym numerem wpisano do rejestru zachowane fragmenty umocnień miejskich.

Zabytki archeologiczne. Na terenie Gliwic znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Są to grodzisko typu stożkowatego w Łabędach oraz osada kultury łużyckiej z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Starych Gliwicach.

³ Udostępnione dane pochodzą z kwietnia 2016 r.

⁴ Pełne wykazy obiektów zabytkowych na terenie Gliwic zamieszczono w załącznikach do niniejszego programu

Obiekty architektoniczne wpisane do rejestry zabytków pochodzą z różnych epok. Dobrze zachowany jest wczesnośredniowieczny układ architektoniczny miasta, które zostało założone na planie owalnym z uformowaną w kształcie kratownicy siecią ulic. Styl gotycki prezentują budowle kościelne: fara pw. Wszystkich Świętych, kościół św. Bartłomieja, drewniany kościół cmentarny Wniebowzięcia NMP, choć budowle te, w mniejszym lub większym stopniu były przekształcane w późniejszych czasach. Jednym z najbardziej dotkniętych przebudowami obiektów jest zamek (dwór Cetryczów) – pierwotnie średniowieczny, w formie wieży mieszkalnej, przekształcony w nowożytną rezydencję w 2 poł. XVI w., wreszcie, w l. 50.XX w. przebudowany i rekonstruowany bez podstaw źródłowych jako zamek piastowski, obecnie pozbawiony cech stylowych. Świadectwem epok nowożytnych są: barokowy kościół w Starych Łabędach oraz kościół św. Krzyża i klasztor reformatów a także ratusz, który po licznych przebudowach prezentuje obecnie formę późnobarokowo-klasycystyczną, zachowując jednocześnie w partii piwnic stare mury pierwotnej budowli XIII-wiecznej. Szeroką reprezentację ma architektura XIX-wieczna, z charakterystycznymi dla niej stylami historycznymi, szczególnie obficie stosowanymi w budownictwie kamienic czynszowych. Przykładem obiektu neorenesansowego jest także Willa Caro, należąca pierwotnie do właściciela gliwickiej fabryki drutu, Oskara Caro, która od 1934 r. pełni funkcje muzealne. Neostyle stosowano także chętnie przy budowie obiektów użyteczności publicznej – dawny sąd rejonowy, poczta główna, palmiarnia. Lata 20-30.XX w. to eksplozja architektury modernistycznej, która zyskała w Gliwicach wybitne realizacje. Wystarczy wymienić domy towarowe Weichmanna i Woolwortha (Ikar), dworzec kolejowy, zakłady elektryczne, dawne gimnazjum Eichendorffa (dziś budynek Politechniki Śl.), instytut onkologii.

Fotografie⁵.

1. Układ urbanistyczny miasta. [źr.: mapy Google]

2. Wilcze Gardło. Widok z lotu ptaka.

3. Kościół redemptorystów.

4. Kościół Wniebowstąpienia NMP

5. Klinika kobieca, ob. Instytut onkologii. [źr.: www.fotopolska.eu]

6. Zakłady energetyczne. [źr.: *Städtebuch Gleiwitz*, 1927, S.]

7. Zamek, tzw. dwór Cetryczów.

8. Kompleks zabudowy wieży radiostacji gliwickiej. [źr.: <https://gliwice.eu/wizytowka/ciekawe-miejsca-zabytki-muzea/radiostacja>]

9. Kolonia budynków urzędniczych, ul. Kościuszki. [fot. wł. autorów]

10. Kolonia robotnicza, ul. H. Bienka. [źr.: www.fotopolska.eu]

11. Cmentarz Centralny. Widok z lotu ptaka [źr.: <https://mzuk.gliwice.pl/jednostka/cmentarze-komunalne/>]

12. Wieża ciśnień, ul. Sobieskiego. [źr.: www.fotopolska.eu]

⁵ Jeśli nie zaznaczono inaczej, fotografie pochodzą z zasobu wikipedii – pl.wikipedia.org

1.

2.

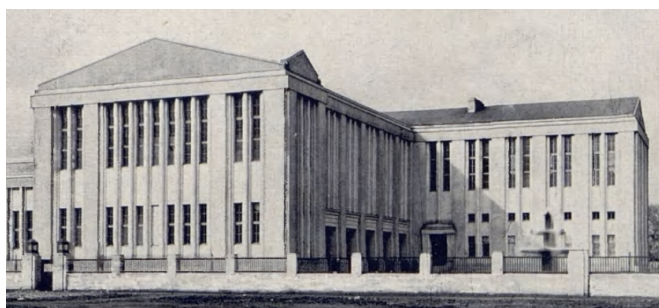
3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

Inne nieruchomości obiekty zabytkowe. Wraz z rozwojem miasta włączano doń stopniowo sąsiednie miejscowości, rozwijające się historycznie jako samoistne **zespoły urbanistyczne i ruralistyczne**. Organizmy te charakteryzują się dużym urozmaicheniem układów urbanistycznych i zabudowy, co zostało spowodowane zróżnicowanymi uwarunkowaniami historycznego rozwoju. Należą do nich: Stare Gliwice (dawna osada targowa), Szobiszowice, Ligota Zabrska, Ostropa, Trynek, z wybudowanym w 1925 r. lotniskiem, Wójtowa Wieś, Zatorze, Łabędy o mocno zróżnicowanej, rozczłonkowanej zabudowie, warunkowanej rozwojem miejscowości – najpierw wsi dworskiej, później silnego ośrodka hutniczego, której obszar przecina Kłodnica i Kanał Gliwicki.

Warte uwagi są, tak charakterystyczne dla Górnego Śląska od 2 poł. XIX w., **zespoły zabudowy mieszkaniowej** dla pracowników zakładów przemysłowych. Zróżnicowane architektonicznie i kompozycyjnie kolonie robotnicze i osiedla patronackie, o przemysłowym funkcjonalnym układzie, powtarzalnej, skromnej lub bardziej okazałej architekturze, tworzą w przestrzeni miast górnośląskich charakterystyczne skupiska obiektów, które na stałe wpisały się w krajobraz miejski. W latach 1892-1894 Oskar Huldshinsky wybudował dla pracowników swoich zakładów hutniczych osiedle skromnych domków bliźniaczych dla 108 rodzin (ob. ulice: Gajdy, Idy, Lindego). Bardziej okazałe prezentuje się kolonia domów wybudowana w latach 1908-14 przy dzisiejszej ulicy Horsta Bienka, gdzie powstał zespół 17 trzykondygnacyjnych budynków mieszkalnych uszeregowanych wzdłuż ulicy o zarysie litery U. Pod względem architektonicznym obiekty podzielić można na trzy typy, które nawiązują do siebie detalami. O atrakcyjności architektury przesądza szlachetny ceramiczny wystrój elewacji zewnętrznych. Przy dzisiejszej ulicy Tadeusza Kościuszki wzniesiono natomiast zespół domów mieszkalnych dla urzędników średniego i wyższego szczebla, zatrudnionych w koncernie hrabiów Ballestremów. Budynki o klasycyzującej formie zaprojektowane zostały przez „nadwornego” architekta Ballestremów – Hansa von Poellnitsa w 1922 r. W latach 1937–41 na pd.-zach. obrzeżach miasta wzniesiono unikalne założenie urbanistyczne na powstanie, którego miały wpływ względy polityczne i ideologiczne. Chodzi o Wilcze Gardło, wzorcowe osiedle SA. Historia jego początków wiąże się z III Rzeszą, kiedy to opracowano w 1936 r. wytyczne dla tego typu osiedli. Zakładały one budowę małych samowystarczalnych osad, składających się z niedużych, dwukondygnacyjnych domków jednorodzinnych wraz z zabudowaniami gospodarczymi i niewielkimi ogrodami. Domy miały być skromne, ujednolicone formą architektoniczną i rodzajem użytych materiałów wykończeniowych. Wykonania tego zadania podjął się bytomski architekt Rudolf Fischer. Pomijając względy ideologiczne, w zasadach kompozycji przestrzennej osiedla zostały wcielone koncepcje idei „miasta–ogrodu”. Kompozycja rozwija się symetrycznie wzdłuż osi przechodzącej przez dominantę zespołu – Dom Wspólnoty. 1 kwietnia 1941 roku osiedle stało się samodzielną jednostką administracyjną, a robocza nazwa osiedla "SA-Siedlung Eichenkamp" została przemianowana na Glaubenstadt (Wierne Miasto). W 1945 roku nazwę osiedla zamieniono na Wilcze Gardło.

Gliwice, prócz zabytkowej architektury posiadają również **zabytkowe układy komponowanej zieleni**, wśród których dominują **parki i cmentarze**⁶. Centrum miasta jest otoczone od pn., wsch. i zach. parkami. Park im. Bolesława Chrobrego na wsch. to stary park miejski o charakterze krajobrazowym, utworzony w latach

⁶ oprócz tego miejskie tereny zielone obejmują jeszcze: pasy zieleni ulicznej (167 ha), zieleńce urządzone i nieurządzone (ok. 150 ha), nieużytki zadrzewione (ok. 30 ha)

1913-1915 i zmodernizowany w 2018 r. z funduszy gminnych i unijnych. Park Chopina na pn., z rodzimym drzewostanem oraz okazami roślin egzotycznych. Na jego terenie znajduje się Palmiarnia, której początki sięgają 1880 r. Park Starokozielski – na zach. – jest pozostałością po dawnym cmentarzu. Jego atrakcją jest przeniesiony w roku 1924 z Zębowic koło Olesna drewniany kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz kilka grobowców i pomnik-sarkofag poświęcony 71 żołnierzom i oficerom francuskim, którzy zginęli podczas służby w latach 1920-22 na spornym terenie Górnego Śląska.

Głównym cmentarzem gliwickim jest Cmentarz Centralny o powierzchni 22 ha. Nekropolię założono w latach 1924–1927, według projektu gliwickiego miejskiego radcy budowlanego Karla Schabika oraz architekta zieleni Riedla. Zaplanowano ją jako założenie parkowe, w kształcie prostokąta, łączące w sobie funkcje grzebalne z parkiem oraz miejscem sztuki i wypoczynku. Wzdłuż alej znajdują się małe formy architektoniczne, między innymi fontanny zwieńczone rzeźbami. w centrum, na przecięciu alej parkowych znajduje się dom przedpogrzebowy, którego wnętrze zaprojektował gliwicki artysta Ericha Johannes Gottschliche.

Znaczna część z wymienionych wyżej obiektów, prezentujących duże walory historyczne i zabytkowe, została wpisana do gminnej ewidencji zabytków, niektóre objęto ochroną konserwatorską na mocy zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Zabytki ruchome Gliwic. Oprócz obiektów architektonicznych, zespołów urbanistycznych, zabytkowych układów zieleni i stanowisk archeologicznych, które zalicza się w poczet tzw. zabytków nieruchomych, opieką konserwatorską otacza się również tzw. „ruchomalia”, czyli obiekty artystyczne stanowiące wyposażenie wnętrz oraz wystrój zewnętrzny i wewnętrzny architektury lub umieszczone w przestrzeni publicznej (pomniki, posągi, nagrobki, itp.).

W Gliwicach 23 obiekty ruchome objęte są wpisem do rejestru zabytków. Wśród nich uwagę zwracają wnętrza sklepowe z zachowanym wystrojem w postaci ceramicznych okładzin ścian i posadzek. Zdobią one sklepy mięsne przy ulicach: Zwycięstwa, Krupniczej, Korfantego i Częstochowskiej. Płytki ceramiczne pokryte zróżnicowanymi motywami dekoracyjnymi. Niektóre płytki z dekoracją w typie pejzaży holenderskich w charakterystycznej dla fajansów z Delft tonacji błękitu kobaltowego, inne wielobarwne, o secesyjnych motywach floralnych lub geometrycznych a także nawiązujące do funkcji wnętrza – ozdobione głowami baranów, krów, świń. W rejestrze znalazł się również kompleksowy wystrój i wyposażenie gabinetu i sali konferencyjnej w gmachu zarządu dawnych zakładów Huldshinsky’ego, wykonany w latach 1913-15. W wielu wypadkach ciekawie prezentują się także wnętrza klatek schodowych gliwickich kamienic. W niektórych zachowały się witraże, w innych dekoracyjne polichromie. Do rejestru zabytków wpisano witraże w kamienicach na ul. Zwycięstwa 33, Bankowej 12 i Chudoby 8 oraz polichromie w kamienicach na ul. Jagiellońskiej 27 i Daszyńskiego 34. Rejestr zabytków w niewielkim stopniu uwzględnia wyposażenie wnętrz sakralnych, zapewne, dlatego, że miejsca te mają swoich gospodarzy, którzy troskliwie dbają o cenne przedmioty kultu, paramenty kościelne i przedmioty liturgiczne. Obiekty te więc, w mniejszym stopniu narażone są na zniszczenie. Wśród zabytków kościelnych wpisem do rejestru objęte zostały organy katedry św. św. Apostołów Piotra i Pawła, wykonane w 1899 przez Ernsta Kurzera, przebudowane w 1937 r. przez firmę Rieger oraz organy z kościoła Narodzenia NMP w Bojkowie, remontowane przez firmę Rieger w 1913 r.

Pojedyncze wpisy obejmują także pojedyncze elementy wyposażenia kościoła Wszystkich Świętych – polichromia na elewacji pd. wieży oraz kaplicy pw. NSPJ – witraże. Całościowy wpis objął natomiast wyposażenie drewnianego kościoła św. Jerzego w Ostropie (ołtarze, ambona, polichromia, wyposażenie zakrystii).

Do ruchomości zalicza się również monumenty, rzeźby i elementy plastyczne umieszczone w przestrzeni publicznej. Wśród nich na uwagę zasługują przydrożne krzyże, figury świętych i kapliczki – dowody głębokiej pobożności Górnolązaków. Przykładem takich zabytków są, np.: Krzyż Bożej Męki z 1814 r. i figura św. Jana Nepomucena z 1794 r. wykonana przez Johannesa Nitscha z Opawy, ustawione przy kościele ormiańskim. Do tej grupy zabytków zaliczyć także należy zabytkowe nagrobki i mauzolea na gliwickich cmentarzach, z wpisanym do rejestru zabytków żeliwnym neogotyckim nagrobkiem, zasłużonego dla rozwoju przemysłu górnośląskiego, Johna Baildona na cmentarzu Hutniczym. Całkiem świecki charakter mają natomiast: fontanna Neptuna na Rynku i słynny klasycystyczny Odpoczywający Lew Theodora Kalidego, ustawiony przed gmachem muzeum.

Fotografie⁷:

1. *Fragment wystroju sklepu.*
2. *Witraż na klatce schodowej. [Źr.: <https://gliwice.eu/aktualnosc/miasto-kultura/uwieziona-sztuka-witrazej>],*
3. *Organy w kościele katedralnym.*
4. *Wyposażenie kościoła św. Jerzego.*
5. *Krzyż Męki Bożej.*
6. *Nagrobek Johna Baildona.*
7. *Odpoczywający Lew*
8. *Fontanna Neptuna.*

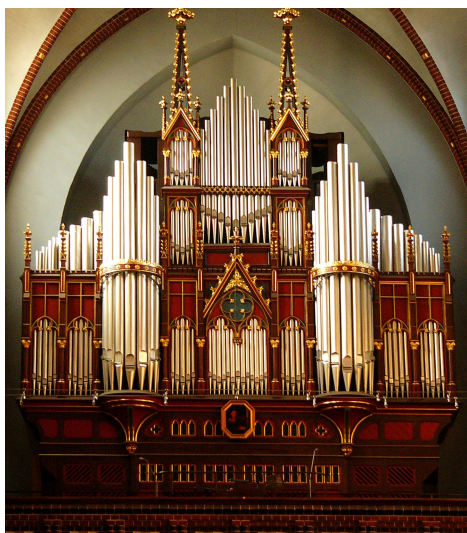

1.

2.

⁷ Jeśli nie zaznaczono inaczej, fotografie pochodzą z zasobu wikipedii

3.

4.

5.

6.

7.

8.

Kulturowe szlaki turystyczne i trasy rowerowe na terenie gminy. Gliwice leżąca dwóch głównych szlakach kulturowych Polski południowej. Pierwszy z nich to **Szlak Architektury Drewnianej**, oznaczony symbolem . W mieście są dwa drewniane kościoły. Jeden z XV w., w parku Starokozielskim to „import”, przeniesiony z Zębów koło Olesna do Gliwic w 1926 r. a w obecne miejsce – w roku 1997. Drugi XIV-wieczny, drewniano-murowany, to kościół św. Jerzego w Ostropie, którego atrakcją są dobrze zachowane polichromie ścian. Na **Szlaku Zabytków Techniki** leżą trzy obiekty gliwickie: **Muzeum techniki sanitarnej, Oddział odlewnictwa artystycznego – Nowe Gliwice i Radiostacja Gliwicka**. Pierwszy obiekt mieści się w ponad stuletniej, z pietyzmem odrestaurowanej przepompowni ścieków została. W stylowym ceglany budynku zachowano urządzenia z początku XX w. Znajduje się tu też ekspozycja zabytkowej armatury sanitarnej. Zwiedzający mają możliwość obejrzenia filmu z historią gliwickiej oczyszczalni. Oddział Odlewnictwa Artystycznego Muzeum w Gliwicach utworzono w 1991 r. w jednej z hal dawnej huty królewskiej. Po przeniesieniu w 2010 r., mieści się w odnowionej maszynowni dawnej kopalni „Gliwice”. Budynki założonej w 1901 r. kopalni projektowali Emil i Georg Zillmanowie. W nich właśnie prezentowane są wytwory Królewskiej Odlewni Żeliwa a wśród nich misterna i precyzyjnie wykonana żeliwna biżuteria. Gliwicka Radiostacja rozpoczęła nadawanie w 1925 r. Służyła do retransmisji programu Radia Wrocław. W latach 1925-32 Radiostacja Gliwice należała do spółki Schlesische Funkstunde AG a od 1932 była częścią państwowej rozgłośni – Reichssender Breslau. Stacja zasięgiem obejmowała wschodnie obszary Śląska oraz przygraniczne ziemie polskie. W celu poprawy jakości nadawanych programów, w latach 30. wzniesiono kilkanaście drewnianych wież radiowych. Spośród zachowanych najwyższą jest wieża gliwicka, zbudowana w 1935 r. przez firmę Lorenz z drewna modrzewiowego, łączonego śrubami mosiężnymi. Wieża jest dziś najwyższą wolnostojącą budowlą w Europie.

Oprócz ogólnopolskich szlaków kulturowych przez Gliwice przebiegają również odcinki lokalnych szlaków turystycznych. Na obszarze miasta funkcjonuje sześć szlaków turystycznych:

Szlak Husarii Polskiej opracowany przez ks. Jerzego Pawlika w latach 1969-1970 z okazji 286 rocznicy przemarszu wojsk polskich udających się na odsiecz Wiednia. pod wodzą króla Jana III Sobieskiego.

Szlak Powstańców Śląskich prowadzi przez miejscowości, w których walczyli powstańcy śląscy w latach 1919-1921. Projekt szlaku opracował ks. Jerzy Pawlik w latach 1968-1971 z okazji 60. rocznicy III powstania śląskiego.

Szlak Krawędziowy GOP Atrakcją turystyczną szlaku jest punkt widokowy na wzgórzu Gronie w Mikołowie, z którego przy dobrej pogodzie można zobaczyć Beskid Śląski.

Szlak Ziemi Gliwickiej w swojej środkowej części przebiega wzdłuż zbiornika Dzierżno Duże, Kanału Gliwickiego i wschodniej części Jeziora Pławniowice.

Szlak Okrężny Wokół Gliwic przebiega głównie przez miasto Gliwice oraz miasta i miejscowości leżące na terenie powiatu gliwickiego lub z nim graniczące.

Szlak Sośnicowicki prowadzi głównie wiejskimi polnymi drogami, pomiędzy Sośnicowicami i Trachami, w Kuźnicze, znajdują się zabudowania starej kuźni

Nową formą zapoznawania się z obiektami zabytkowymi są peregrynacje wirtualne, możliwe dzięki dobrodziejstwu Internetu. Na portalu urzędu miejskiego w Gliwicach znajduje się strony: <https://turystyka.gliwice.eu/dla-turystow/wirtualne-wycieczki> <https://turystyka.gliwice.eu/wizytowki/300> dzięki której można zapoznać się z najbardziej atrakcyjnymi zabytkami miasta. Ta forma zwiedzania nie powinna być jednak alternatywą dla rzeczywistego kontaktu z zabytkiem, może stanowić natomiast zachętę do bezpośredniej wizyty.

Warta popularyzacji jest inicjatywa Stowarzyszenia Gliwickie Metamorfozy, które organizuje w porze letniej tematyczne wycieczki edukacyjne po mieście. Każda z wycieczek ma temat przewodni (Stare Miasto, Śladem pamiątek kultury żydowskiej, Miasto-ogród, itp.) a chętni wędrują z przewodnikiem, który opowiada o odwiedzanych miejscach. Fotorelacje z wycieczek, które odbyły się bieżącego roku, zamieszczone zostały na portalu miłośników miasta – gliwiczanie.pl.

Znani Gliwiczanie. Miasto przemysłowców oraz artystów i pisarzy – tak można określić Gliwice, po przyjrzeniu się nazwiskom znanych mieszkańców. Wśród osób związanych z Gliwicami wymienić należy **Johna Baidon** (1772-1846), Szkota, sprowadzonego na Górny Śląsk w 1793 r. przez hr. Wilhelma Redena. Był projektantem i budowniczym pierwszego na kontynencie europejskim wielkiego pieca opalanego koksem. Poza nim, w rozwoju przemysłu gliwickiego odznaczyli się **Oscar Caro** i **Wilhelm Hagenschmidt**, założyciele koncernu Oberschlesische Eisenindustrie oraz **Salomon Huldshinsky**, właściciel potężnych zakładów Huldshinsky-Werke. Wśród artystów odznaczyli się dwaj rzeźbiarze, związani z Królewską Odlewnią Żelaza. Pierwszy z nich to **Theodor Kalide**, autor wielu wybitnych rzeźb, uchodzących obecnie za klasykę sztuki rzeźbiarskiej – Chłopiec z łabędziem, Dziewczyn z lirą, Śpiący lew – ale także projektant i wykonawca pomnika hrabiego Redena dla Chorzowa. Drugi – **August Kiss** – autor pomników i rzeźb plenerowych, nie tylko na Śląsku ale również innych miast pruskich (Berlin, Królewiec, Poczdam), specjalizujący się w przedstawieniach zwierząt. Prócz rzeźbiarzy, w Gliwicach mieszkali znani fotograficy: portrecista Wilhelm Berrmann i **Wilhelm von Blandowski**, ceniony w świecie jako autor zdjęć przyrody Australii. Gliwickie tradycje fotograficzne kontynuują, **Jerzy Lewczyński**, który zasłynął dzięki wprowadzonej w latach 50. XX w. "antyfotografii" oraz **Zofia Rydet**. Długi korowód literatów związanych z Gliwicami rozpoczyna **Horst Bienek**, pochodzący z gliwickiego Zatorza, publicysta i prozaik niemiecki, autor tetralogii gliwickiej. Najbardziej znanym obecnie niemieckim pisarzem pochodzącym z Gliwic jest **Wolfgang Bittner**, pisarz i poeta laureat licznych nagród literackich, autor książek dla dorosłych i dla dzieci. Wybitni polscy literaci związani z Gliwicami to: **Julian Kornhauser**, urodzony w Gliwicach poeta, prozaik, krytyk literacki, a także znawca i tłumacz literatury serbsko-chorwackiej **Tadeusz Różewicz**, który mieszkał w Gliwicach w latach 1947-1968, **Adam Zagajewski**, jeden z najwybitniejszych polskich poetów współczesnych. Gliwiczanie odnosili również sukcesy na polu nauki. Gliwickim Żydem był **Oscar Troplowitz**, wynalazca kremu „Nivea”, pasty do zębów i leukoplastu a także **Eugen Goldstein**, fizyk, dzięki którego badaniom wynaleziono promienie katodowe i przyczynił się do powstania lamp kineskopowych. Urodzonymi Gliwiczanami są również **Jerzy Ziętek**, **Jerzy Buzek**, **Wojciech Pszoniak** i **Stanisław Soyka**.

V.3. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.

Bardzo ważną częścią dziedzictwa kulturowego, oprócz jego przejawów materialnych: obiektów architektury i budownictwa, wyposażenia wnętrz, malarstwa, rzeźby, dzieł sztuki jest jego warstwa niematerialna – tradycja, a więc odziedziczone i przekazywane kolejnym pokoleniom przejawy przynależności do danej grupy narodowościowej, etnicznej czy społecznej. Do składników dziedzictwa niematerialnego można zaliczyć: język, gwarę; tradycje i przekazy ustne: bajki, przysłowia, pieśni, wierzenia; tradycje muzyczne, widowiska religijne, karnawałowe, świąteczne; praktyki społeczno-kulturowe: zwyczaje, rytuały i obrzędy, folklor dziecięcy, gry i zabawy, sposoby świętowania; wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; wiedzę i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym⁸.

W 2013 roku inicjatywa krajowej dokumentacji dziedzictwa niematerialnego ma na celu stworzenie **centralnego inwentarza** zasobów tego dziedzictwa obecnych na terenie naszego kraju, wciąż uzupełnianego i aktualizowanego, który stanowiłby odpowiednik istniejącej od dziesięcioleci Krajowej Ewidencji Zabytków. Ratyfikowana przez Polskę Konwencja dała impuls do rozpoczęcia ogólnopolskiej działalności inwentaryzacyjnej. Ustalono następujące kryteria wpisu na krajową listę dziedzictwa niematerialnego, która jest prowadzona przez Narodowy Instytut Dziedzictwa:

1. element jest zgodny z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego,⁹
2. element jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i stale odtwarzany przez wspólnoty i grupy, które uznają go za część swojego dziedzictwa,
3. opracowano plan ochrony służący zabezpieczeniu elementu i podtrzymaniu jego żywotności,
4. element został zgłoszony do wpisu przy jak najszerszym możliwym udziale i zaangażowaniu zainteresowanej wspólnoty, grupy, a w niektórych przypadkach także jednostek, które tworzą, utrzymują i przekazują dany element dziedzictwa niematerialnego oraz za ich uprzednią świadomą zgodą.

Kulturowa odrębność górnośląska, bogata w oryginalne zwyczaje, obrzędy i obyczaje, wyróżniająca się językiem, strojem, charakteryzująca się swoistymi wartościami, sposobem życia i pracy, przetrwała do naszych czasów. Od 2 poł. XIX w. oblicze Górnego Śląska kształtował przemysł górnictwa węglowego. Wywarło to ogromny i wszechstronny wpływ na życie mieszkańców, także przez ukształtowanie **odrębnego światopoglądu, kodeksu honorowego, sposobu zachowania i życia górniczych rodzin**, na co wpływ miała specyfika niebezpiecznej pracy górniczej. Życie i zwyczaje górnośląskich rodzin górniczych pięknie ukazał Kazimierz Kutz w swojej trylogii filmowej – „Sól ziemi czarnej”, „Paciorki jednego różańca” i „Pierścionek z orłem w koronie”, składając hołd prostemu, pracowitemu i uczciwemu a nierzadko, pełnemu dramatów i tragedii życiu rodzin na Górnym Śląsku.

W 2018 r., w uznaniu ogromnego wpływu jaki górnictwo węgla kamiennego wywarło na życie, obyczajowość i kulturę Górnego Śląska, na listę dziedzictwa niematerialnego wpisano **zwyczaje Barbórkowe**. Tradycja dotyczy wszystkich górniczych miejscowości górnośląskich, nie jest więc specyficznym zwyczajem gliwickim.

⁸ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

⁹ Idem, art. 2 pkt 1 i 2

Barbórka jest dorocznym zwyczajem i obyczajem świątecznym grupy zawodowej górników węgla kamiennego praktykowanym od początku XIX w. do chwili obecnej. Obchodzona 4 grudnia, w dniu św. Barbary, wpisała się w przestrzeń kulturową dzięki przekazom pokoleniowemu i środowiskowemu. Stanowi nieodłączny element górniczej tożsamości pielęgnowany przy współudziale właścicieli, dyrekcji i zarządów kopalń, lokalnych parafii oraz stowarzyszeń, których przedstawiciele są aktywnymi uczestnikami obchodów. Uczestnictwo w uroczystościach daje górnikom nie tylko poczucie wspólnoty, ale także godności zawodowej.

W Gliwicach Ostropie zachował się znany także w innych regionach Śląska (Opolszczyzna) ludowy zwyczaj **święcenia pól podczas konnego objazdu granic miejscowości w drugi dzień Świąt Wielkanocnych**. Kawalerowie mają na sobie wieńce z białymi kwiatami, żonaci z kolorowymi. Na zakończenie po nabożeństwie w kościele kawalerowie rzucają swoje wieńce starając się, aby zaczęły się o krzyż stojący przed kościołem. Ma to być wróżbą szybkiego ożenku.

W zapusty z kolei, odbywa się w okolicach Gliwic „**wodzenie niedźwiedzia**” („kluczenie bera”). Obrzęd o słowiańskiej genezie, przetrwał głównie na Opolszczyźnie i w pogranicznych miejscowościach województwa śląskiego. Co istotne, zwyczaj ten przetrwał na terenach, gdzie – mimo przynależności do państwa pruskiego, a potem niemieckiego – mieszkała ludność polska.

Jednym z pierwszych, którzy wspominali o wodzeniu niedźwiedzia był Józef Lompa w 1842 r. Przypuszcza on, że zwyczaj ten sięga XIV lub XV wieku, kiedy to na Śląsku można było jeszcze spotkać niedźwiedzie, siejące czasami spustoszenie w zagrodach chłopskich. Obecnie, kiedy korowód zbliża się do domostwa, jego domownicy próbują wykupić się od nieszczęść pieniędzmi, słodczykami czy alkoholem. Dawniej wykupywali się jajkami, piernikiem czy mąką. Wodzenie niedźwiedzia odbywa się najczęściej w przedostatnią sobotę karnawału.

Elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest również język jakim się określa społeczność posługuje. Na terenie województwa śląskiego w przeważającej większości mamy do czynienia z dialektem śląskim. W okolicach Gliwic wyodrębniono grupę dialektów gliwickich. Współcześnie zanikają tradycyjne gwary wiejskie, a nowe gwary miejskie tworzą się w silniejszej więzi z ogólną polszczyzną niż z podłożem regionalnym. Jedynie dialekty gliwickie, w szczególności odmiany centralne, w przeważającej części pełnią w swoim regionie funkcję języka potocznego.

Gliwiczanie, podobnie jak mieszkańcy innych starych miast, mają swoje **legandy i podania**.

W Gliwicach popularne jest **podanie o piekarzu Stefanie**, który na cześć przejazdu przez miasto króla Jana III Sobieskiego prowadzącego przez Gliwice armię na odsiecz Wiednia, wymyślił recepturę nowego wypieku – rogalu. Kształt jaki nadał rogalom, miał nawiązywać do tureckiego półksiężyca, który zostanie „zjedzony” przez polskiego króla. Wypiek tak bardzo spodobał się Janowi III, że młody piekarz został włączony w służby kwatermistrzowskie wielkiej armii.

Legenda o uratowaniu miasta przez kobiety. Jedną z najpopularniejszych legend gliwickich opowieść dotycząca obrony miasta przez kobiety w okresie wojny trzydziestoletniej. W związku z najazdem protestanckich wojsk na katolicki Górny Śląsk, dochodziło do okrucieństw, gwałtów i niszczenia kolejnych miejscowości. W dniu poprzedzającym szturm Gliwic mieszkańcy zamartwiali się lodem skuwającym fosę miejską, co pogarszało warunki obrony miasta. Obrońców miasta wsparły wówczas kobiety, które kubłami wrzącej wody wlewanej do fosy roztopiły lód. Zniechęcone tym niepowodzeniem oddziały odstąpiły wówczas od dalszych prób zdobycia Gliwic. Przekonani o nadprzyrodzonym wstawiennictwie Matki Boskiej mieszczanie gliwicy - w podzięce za tę opiekę - zapoczątkowali wówczas pielgrzymki dziękczynne na Jasną Górę w Częstochowie. Z tego powodu gliwicka pielgrzymka do Sanktuarium Jasnogórskiego w Częstochowie należy do najstarszych na Górnym Śląsku. Ponadto na gliwickim rynku umieszczono rzeźbę kobiety z dzbanem, upamiętniającą tamte wydarzenia.

V.4. INSTYTUCJE I STOWARZYSZENIA ZWIĄZANE Z OPIEKĄ I OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA.

Instytucje kultury i organizacje pozarządowe działające w tej sferze odgrywają ogromną rolę w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Ich działania mogą być bezpośrednie (wystawy i lekcje muzealne, przedstawienia teatralne, propagowanie wiedzy o sztuce, historii i tradycji, promowanie postaw kulturotwórczych i poznawczych wobec dziedzictwa kulturowego, itd.). Mają również wpływ pośredni, przez swoje działania, aktywizują społeczności, pobudzają ich zainteresowania, integrują przedstawicieli różnych środowisk, kształcąc przedsiębiorczego, ciekawego świata i swojego najbliższego otoczenia członka społeczności, gotowego do podejmowania różnych aktywności.

W Gliwicach, pod egidą miasta działają: Teatr Miejski., Muzeum Miejskie, Biblioteka Miejska.

Teatr Miejski w Gliwicach jest najmłodszą z placówek kulturalnych Górnego Śląska i jednocześnie najmłodszym teatrem repertuarowym w Polsce – jego działalność datuje się od 13 października 2016 r. Teatr posiada trzy sceny, oprócz głównej, także w ruinach dawnego teatru Victoria, zbudowanego w 1890 r. a zniszczonego w 1945 r. Budowlą, utrzymywaną obecnie jako stała ruina, jest jednym z najciekawszych obiektów kulturalnych w regionie i służy prezentowaniu niestandardowych przedsięwzięć artystycznych. Trzecia scena mieści się w budynku kina wzniesionego w 1928 r., którego wnętrza przystosowano do funkcji teatralnych, wystawienniczych i koncertowych.

Miejska Biblioteka Publiczna jest ogólnodostępną placówką upowszechniania kultury Sieć MBP tworzy Biblioteka Centralna, Biblioforum, 17 filii i 7 oddziałów dla dzieci. Zbiory biblioteki stanowią książki, czasopisma, zbiory muzyczne i specjalne. Bogatym księgozbiorem naukowym i popularnonaukowym dysponuje Biblioteka Centralna i Czytelnia Naukowa. Większość filii udostępnia czasopisma bieżące

a wypożyczalnia muzyczna i zbiorów specjalnych poza „książkami mówionymi” dysponuje m. in. płytami analogowymi i CD, kasetami magnetofonowymi.

Muzeum Miejskie. Muzeum w Gliwicach powstało w 1905 r. jako Oberschlesisches Museum in Gleiwitz. Podstawowym celem jego działania było gromadzenie, udostępnianie i zabezpieczanie zabytków i eksponatów związanych z Górnym Śląskiem. Od 1934 r. główną siedzibą muzeum jest Willa Oscara Caro. W 1960 r. oddziałem muzeum stał się, po adaptacji w latach 1956-1959, dawny Zamek Piastowski. W chwili obecnej muzeum posiada pięć oddziałów: Willa Caro, Zamek Piastowski, Oddział Odlewnictwa Artystycznego, Radiostacja Gliwice i najmłodszy – Dom Pamięci Żydów Górnośląskich oraz cztery działy główne: sztuka i rzemiosło artystyczne, archeologia, historia i etnografia. Swoje miejsce mają tu również specjalistyczna biblioteka oraz Czytelnia Sztuki Muzeum oprócz wystaw stałych proponuje liczne wystawy czasowe. Jest organizatorem wielu interesujących spotkań i wykładów, koncertów oraz różnorodnych warsztatów dla dzieci i młodzieży. Zajmuje się także wydawaniem publikacji, głównie katalogów zbiorów i wystaw, wydawnictw tematycznych w ramach serii monograficznej i Rocznika Muzeum w Gliwicach. Stałe ekspozycje muzeum to: wystawa odlewów artystycznych, wystawa XIX-wiecznych wnętrzy willi przemysłowców, historia Gliwic i pradzieje ziemi gliwickiej. Muzeum jest laureatem licznych nagród. Ostatnią, z 2019 r. jest nagroda Marszałka Województwa w kategorii Muzealne Wydarzenie Roku za wystawę „Żydzi na Górnym Śląsku”. Muzeum wydaje własną cykliczną publikację pt. "Rocznik Muzeum w Gliwicach".

1. *Muzeum Odlewnictwa Artystycznego.* Królewska Odlewnia Żeliwa w Gliwicach była jednym z najnowocześniejszych zakładów tego typu w Europie. Odlewnia założona została w 1798 r. Pierwszym głównym projektantem został architekt Jan Fryderyk Wedding. Była ona najstarszą i najdłużej działającą odlewnią w całych Prusach. W XIX w. gliwicka odlewnia była renomowanym zakładem, znanym w całej Europie, o bardzo szerokim profilu działalności. Z zakładem związany był Theodor Kalide. Obok monumentalnych dzieł rzeźbiarskich, wytwarzała odlewy dekoracyjne – świeczniki, kałamarze, miniatury pomników. Królewska Odlewnia Żeliwa była pierwszym zakładem, któremu zlecono wykonanie najwyższego niemieckiego odznaczenia wojskowego – Żelaznego Krzyża. Od lat trzydziestych XX w. do końca II wojny światowej odlewnia produkowała głównie na potrzeby wojenne. Po przyłączeniu Gliwic do Polski w 1945 r. firmę upaństwowiono i odtąd funkcjonuje ona jako Gliwickie Zakłady Urządzeń Technicznych.

Oddział Odlewnictwa Artystycznego Muzeum w Gliwicach utworzono w 1991 roku w jednej z hal dawnej huty na terenie GZUT. W 2010 r. zostało ono przeniesione i obecnie mieści się w odnowionej maszynowni dawnej kopalni „Gliwice”. Muzeum znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki.

2. *Radiostacja Gliwice.* Zespół zabudowy radiostacji od 2005 r. stanowi oddział Muzeum Miejskiego. Drewniana wieża nadawcza o wysokości ponad 110 m daje jej status najwyższej, zbudowanej w całości z drewna, konstrukcji na świecie. W roku 2005 obiekt przejęło Muzeum w Gliwicach. Obecnie Radiostacja Gliwice służy celom edukacyjnym jako miejsce historyczne, w którym zachowało się niemal kompletne oprzyrządowanie techniczne dawnej stacji nadawczej, z urządzeniami wyprodukowanymi w 1935 roku przez firmy Lorenz, Telefunken i Siemens & Halske AG. Obiekt znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki.

3. *Zamek Piastowski*. Jeden z najstarszych obiektów w mieście – budowla gotycka, obecny kształt zyskała w wyniku przebudowy w XVI w. i rekonstrukcji z lat 50.XX w. W latach 2005-2008 miała miejsce jej rewitalizacja obiektu przy udziale środków z Unii Europejskiej. Najistotniejszą częścią projektu rewitalizacji był remont i modernizacja sal wystawowych oraz przygotowanie stałej wystawy obejmującej pradzieje ziemi gliwickiej i historię miasta. Zamek Piastowski jest siedzibą dwóch działów: archeologii i historii. Skupione tu eksponaty to przede wszystkim pamiątki cechowe z XVII-XVIII wieku, pamiątki z okresu powstań śląskich i plebiscytu, działalności Związku Polaków w Niemczech, a także bogata kolekcja fotografii stanowiąca dokumentację ikonograficzną miasta i górnośląskich obiektów przemysłowych. Zbiory archeologiczne to przede wszystkim najcenniejszy i najliczniejszy zbiór naczyń, narzędzi i ozdób z wykopalisk na cmentarzysku kultury łużyckiej w Świbiu oraz znaleziska średniowieczne i wczesnośredniowieczne z obszaru Starego Miasta w Gliwicach, wzgórza zamkowego w Toszku oraz grodziska w Pławniowicach. Ponadto zobaczyć tu można niecodzienną kolekcję XIX-wiecznego uzbrojenia japońskiego

4. *Willa Caro* jest przykładem doskonale zachowanej XIX-wiecznej rezydencji w stylu renesansowej architektury willowej. Wzniesiona w latach 1882-1885 przez gliwickiego przemysłowca Oscara Caro, w 1934 r. przekazana została na stałą siedzibę muzeum miejskiego. W latach 1991-2000 przeprowadzono tu kapitalny remont. Wśród nielicznych już na Górnym Śląsku miejskich rezydencji przemysłowców, willa Oscara Caro należy do unikatowych przykładów z eklektycznym wystrojem wnętrz. W willi prezentowana jest wystawa stała dziewiętnastowiecznych wnętrz mieszkalnych górnośląskich przemysłowców. Mają tu siedzibę dwa działy: sztuki i rzemiosła artystycznego oraz etnografii, które szczycą się bogatą kolekcją szkła artystycznego z okresu XVII-XX w. i największego w Polsce powojennej zbioru polskiej biżuterii srebrnej. Osobny i wyjątkowy zbiór stanowi polska fotografia artystyczna obejmująca prace autorów związanych z gliwickim środowiskiem fotograficznym. Zbiory działu etnografii to przede wszystkim zabytki kultury ludowej Śląska i regionów sąsiednich.

5. *Dom Pamięci Żydów Górnośląskich* jest najnowszym oddziałem Muzeum w Gliwicach. Znajduje się w budynku dawnego domu przedpogrzebowego, wybudowanym w latach 1902-1903 według projektu wiedeńskiego architekta Maxa Fleischera. Neogotycki, jednokondygnacyjny budynek jest wykonany z ozdobnej cegły klinkierowej. Do II wojny światowej obiekt i znajdujący się obok cmentarz pełniły swoją pierwotną funkcję. Podczas wojny budynek był magazynem wojskowym, nie uległ jednak zniszczeniu. Po 1945 r. cmentarz i dom przedpogrzebowy użytkowała miejscowa Gmina Żydowska. Z czasem nieużywany budynek zaczął popadać w ruinę. W 2008 r. Gmina Żydowska przekazała go Miastu Gliwice a w 4 lata później przeprowadzono jego remont i rewitalizację, przekształcając obiekt w oddział Muzeum w Gliwicach. Rewitalizację zabytkowego obiektu sfinansowano w całości z budżetu Miasta Gliwice. Misją placówki jest upowszechnianie wiedzy na temat historii Żydów na Górnym Śląsku oraz ich wkładu w rozwój regionu. W 2016 roku Dom Pamięci Żydów Górnośląskich w Gliwicach zwyciężył w konkursie na Najlepszą Przestrzeń Publiczną Województwa Śląskiego w kategorii zrewitalizowany obiekt użyteczności publicznej. Miasto Gliwice zostało docenione za „uratowanie obiektu będącego świadkiem historii Śląska, za jego wzorcową renowację i stworzenie miejsca aktywności kulturalnej i edukacyjnej oraz za ambitne plany wykorzystania go na cele muzealne”.

Znajdujący się w pobliżu dawnego domu przedpogrzebowego cmentarz żydowski został założony w 1902 r. Do dnia dzisiejszego ocalało ponad 600 nagrobków, w tym przyścienne grobowce rodzinne utrzymane w stylistyce historyzmu, secesji i modernizmu. Cmentarz do dnia dzisiejszego pełni pierwotną funkcję i jest jedną z trzech czynnych żydowskich nekropolii w województwie śląskim.

Muzeum Techniki Sanitarnej. Unikatowe muzeum branżowe, którego gospodarzem jest Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji w Gliwicach. Obiekt znajduje się na terenie Centralnej Oczyszczalni Ścieków w Gliwicach. Ekspozycja muzealna mieści się w prawie 100-letnim budynku starej pompowni ścieków, który podczas budowy oczyszczalni został gruntownie odrestaurowany i przekształcony w muzeum techniki sanitarnej. Zainstalowane są tam zabytkowe urządzenia. W muzeum urządzono sale ekspozycyjne oraz salę projekcyjną. Nowe obiekty oczyszczalni, znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie pompowni–muzeum, zostały wybudowane w podobnym stylu. Muzeum znajduje się na Szlaku Zabytków Techniki.

Organizacje pozarządowe. W Gliwicach działa ok. 500 organizacji pozarządowych. Podejmują one działania w zakresie pomocy społecznej, kultury i sztuki, edukacji i wychowania, rozwoju nauki, zainteresowań i hobby, promocji zdrowia, działalności na rzecz niepełnosprawnych, sportu i rekreacji oraz w wielu innych obszarach. Mieszkańcy miasta związani są z historią i kulturą Gliwic, dostrzegają atrakcyjność miasta, wynikającą z ciekawej historii a także bogactwa i różnorodności dziedzictwa kulturowego. Z drugiej strony, miłośnicy historii są świadomi niebezpieczeństw na jakie narażone są zabytki. Są również świadkami, obserwatorami i uczestnikami radykalnych przemian, zachodzących w mieście, które także ich dotyczą bezpośrednio. W związku z tym organizują się w grupy podobnych sobie entuzjastów i zajmują się badaniem przeszłości, odkrywaniem i dokumentowaniem dawnych wydarzeń, ochroną i opieką nad zabytkami i dziedzictwem miasta. Działalność stowarzyszeń spotyka się z życzliwością i wsparciem władz samorządowych. Wszechstronnego wsparcia organizacjom i mieszkańcom zainteresowanym działalnością społeczną udziela **Gliwickie Centrum Organizacji Pozarządowych**. Wg spisu GCOP, wśród organizacji związanych z kulturą sztuką, rewitalizacją obiektów zabytkowych i ochroną dóbr kultury, wymienić należy:

1. *Gliwickie Metamorfozy” Stowarzyszenie na Rzecz Dziedzictwa Kulturowego Gliwic.* Cele stowarzyszenia zostały określone następująco: opieka nad Cmentarzem Hutniczym, miejscem pochówku ważnych dla historii Gliwic osób, upowszechnianie w różnorodnych formach wiedzy o historii miasta i regionu (gry miejskie, wykłady, wystawy, wycieczki, rajdy, konkursy, przewodniki, odznaka krajoznawcza, strona internetowa, wydawnictwa).

2. *Gliwickie Stowarzyszenie Miłośników Małych Obiektów sakralnych, Artystycznych i Zabytkowych „NEPOMUK”*, którego działalność określona jest w statucie jako: renowacja i remonty małych obiektów sakralnych i zabytkowych, upamiętnianie osób zasłużonych dla lokalnej społeczności.

3. *Miasto Ogród Gliwice.* Cele działania stowarzyszenia określono następująco: ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego, dążenie do uporządkowania urbanistycznego Gliwic i poprawy jakości życia mieszkańców poprzez popularyzację zintegrowanego planowania rozwoju miasta, dążenie do zachowania i powiększania zasięgu terenów zieleni miejskiej, dążenie do zachowania i poprawy stanu

obiektów i obszarów o wartości historycznej, artystycznej, kulturowej i przyrodniczej, popularyzacja, promocja i podnoszenie świadomości społecznej w powyższych kwestiach.

4. *Stowarzyszenie Mieszkańców Wspólnie dla Gliwic* stawia sobie za cel, m.in.: propagowanie wiedzy na temat historii i tradycji Gliwic;

5. *Stowarzyszenie "Kocham Gliwice"*, które wymienia następujące zadania statutowe: promocja działań kulturalnych, podtrzymywanie zwyczajów i tradycji regionalnych, ochrona elementów kultury narodowej, prowadzenie działalności promocyjnej i informacyjnej, promowanie osiągnięć społecznych, gospodarczych, artystycznych i kulturalnych placówek.

6. *Ośrodek Studiów o Mieście Gliwice*; stowarzyszenie o szerokim spectrum działalności, jednym z zadań statutowych jest: działanie na rzecz kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Z wszystkich wymienionych stowarzyszeń najbardziej spektakularną działalność prowadzą Gliwickie Metamorfozy. Jest to organizacja zrzeszająca pasjonatów lokalnej historii. Jednym z pierwszych zrealizowanych pomysłów było założenie strony internetowej (www.gliwiczanie.pl), na której początkowo umieszczano jedynie zdjęcia miasta. Realizacja kolejnego z pomysłów – porządkowanie zaniedbanego Cmentarza Hutniczego wymusiło na grupie sformalizowanie działań i doprowadziło do rejestracji stowarzyszenia w kwietniu 2004 r. W celu realizacji głównego przedsięwzięcia rozpoczęto rozprowadzanie "Przewodnika po mieście" – prezentacji multimedialnej na płycie CD przygotowanej jako tzw. "cegielka" na odbudowę cmentarza. W 2005 r. rozpoczęto cykl wykładów poruszających tematy związane z historią miasta i dzielnicy hutniczej. W 2007 r., po przygotowaniu drugiej części "Przewodnika" obejmującej okolice Gliwic, stowarzyszenie przygotowało cykl wakacyjnych wycieczek, w formie rajdu wyznaczonymi trasami, pod nazwą "Lato z Metamorfozami – poznaj okolice Gliwic". Powodzenie rajdu oraz zaangażowanie uczestników w prace na Cmentarzu Hutniczym spowodowało kolejne edycje w następnych latach. W 2011 r. stowarzyszenie ustanowiło odznakę *Wędrowiec Gliwicki*, przygotowując tematyczne trasy historyczne po mieście i powiecie.

VI. OCENA SZANS I ZAGROŻEŃ DLA ŚRODOWISKA KULTUROWEGO GLIWIC

Obecnie na terenie miasta znajduje się 59 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego. Obiekty rejestrowe stanowiące własność gminy prezentują stan dobry lub bardzo dobry, natomiast stan techniczny zabytkowych obiektów nieruchomych należących nie tylko do miasta, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest zróżnicowany. Problemem jest skala koniecznych działań rewaloryzacyjnych, choć w stosunku do lat 2016-19 nastąpiła pewna poprawa.

Ważną rolę w prowadzeniu polityki samorządów w kwestii dziedzictwa kulturowego odgrywa planowanie przestrzenne. Stąd konieczność aktualizowania planów zagospodarowania przestrzennego, również pod kątem problematyki ochrony zabytków. Działania rozwojowe w dziedzinie mieszkalnictwa, handlu i usług, inwestycji drogowych, przemysłowych i innych stwarzają zagrożenie dla kompozycji historycznych założeń urbanistycznych, niosąc za sobą niebezpieczeństwo ich zdysharmonizowania i dekompozycji. Niebezpieczeństwa te dotyczą także poszczególnych obiektów architektonicznych. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, mające status prawa miejscowego, obejmują wszystkie istotne obszary na terenie miasta. Wytyczają kierunki i charakter rozwoju regionu, biorąc pod uwagę wszelkie czynniki mające wpływ na życie mieszkańców.

Administratorzy budowli sakralnych są w lepszej sytuacji. Użytkowane i będące pod opieką miejscowych społeczności, prezentują na ogół dobry stan techniczny. W niektórych są planowane prace rewaloryzacyjne. Większość zabytków ruchomych to obiekty sztuki sakralnej. W tym przypadku mamy do czynienia nie tylko z zabezpieczeniem przed dalszą degradacją substancji zabytkowej, ale najczęściej administratorzy parafii idą dalej i we współpracy ze służbami konserwatorskimi starają się podjąć fachowej renowacji obiektów rejestrowych. Realnym zagrożeniem są jednak zdarzające się w kościołach kradzieże lub akty wandalizmu. Podstawą zabezpieczenia zabytków ruchomych powinno być wykonanie inwentaryzacji oraz zabezpieczenie antywłamaniowe budynków kościelnych.

Jeśli chodzi o stanowiska archeologiczne trzeba pamiętać, że oprócz już zidentyfikowanych, zawsze istnieje możliwość ujawnienia nowych faktów osadniczych. Należy więc wykazywać się ostrożnością przy prowadzeniu wszelkich robót ziemnych. Dla stanowisk i zabytków archeologicznych, tak jak wszędzie zagrożeniem są inwestycje: budowa domów, dróg, melioracje, wodociągi, itp. Zabytkom archeologicznym grozi również kradzież i wywóz za granicę, stanowią bowiem one coraz bardziej pożądane przez kolekcjonerów eksponaty.

Wśród rejestrowych obiektów Gliwic zauważalna jest znikoma ilość zabytków związanych z dziedzinami techniki. Warto byłoby zmienić ten fakt przez uzupełnienie rejestru o tego typu obiekty.

Biorąc pod uwagę specyfikę miasta i kierunki jego rozwoju można, analizując mocne i słabe strony regionu oraz szanse i zagrożenia dla jego rozwoju, wskazać czynniki mające istotny wpływ na regionalne dziedzictwo kulturowe. Analiza SWOT może być stosowana do budowania planów strategicznych, a także – do wypracowania priorytetowych kierunków działań dostosowanych do osiągnięcia zamierzonych celów.

Poniżej przedstawiono w formie tabelarycznej zestawienie różnorodnych czynników, mogących mieć wpływ na aktualny stan dziedzictwa kulturowego, na perspektywy rozwoju ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz na sposoby jego wykorzystania w życiu społeczno-gospodarczym regionu. Zestawienie ma formę analizy SWOT.

ANALIZA SWOT w perspektywie ochrony dziedzictwa kulturowego

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GLIWICACH	
m o c n e s t r o n y	s ł a b e s t r o n y
▪ korzystne położenie przy głównych trasach komunikacyjnych, kołowych i włączenie miasta w system europejskich rozwiązań komunikacyjnych (autostradowych) ▪ w pobliżu Międzynarodowy Port Lotniczy Katowice-Pyrzowice ▪ dobra lokalizacja Gliwic w aglomeracji śląskiej ▪ istnienie podstrefy gliwickiej KSSE SA ▪ rozwinięta duża baza edukacyjna i naukowa (wyższe uczelnie, instytuty naukowe, szkoły średnie) ▪ walory turystyczne ▪ walory przyrodniczo-krajobrazowe - sąsiedztwo Kanału Gliwickiego ▪ zachowanie zespołu staromiejskiej zabudowy o dużej wartości kulturowej ▪ bogata i barwna historia miasta ▪ dobrze zaprojektowane strony internetowe z dużą ilością ciekawych informacji na temat miasta, jego historii, zabytków, atrakcji ▪ duża aktywność społeczności związanych z kulturą i nauką ▪ pozyskiwanie i wykorzystanie środków z funduszy Unii Europejskiej ▪ modernizacja przemysłu w kierunku ograniczenia negatywnych skutków dla środowiska	▪ niedostosowanie kwalifikacji zawodowych do potrzeb rynku pracy ▪ słabo rozwinięta infrastruktura ochrony środowiska ▪ niezadowalający stan infrastruktury technicznej i społecznej ▪ niezadowalający rozwój małych i średnich przedsiębiorstw ▪ słaby rozwój infrastruktury turystycznej ▪ niewystarczająca lokalna oferta spędzania czasu wolnego ▪ zanieczyszczona Kłodnica ▪ niedrożny układ drogowy miasta (hałas, niska emisja) ▪ niewystarczający poziom wiedzy mieszkańców o problemach ochrony środowiska kulturowego
s z a n s e	z a g r o ż e n i a
▪ wykorzystanie potencjału turystycznego ▪ położenie nacisku na rozwój turystyki edukacyjnej i kulturowej ▪ wykorzystanie położenia przy terenach „zielonych” i rekreacyjnych ▪ zwiększenie i polepszenie poziomu bazy hotelowej i gastronomicznej ▪ zwiększenie dostępności informacji dla mieszkańców o możliwościach uzyskania dofinansowania dla inwestycji ▪ akcja edukacyjna i propagatorska skierowana do społeczności lokalnych ▪ aktywizacja społeczności lokalnych ▪ zwiększenie efektywności w pozyskiwaniu	▪ brak zdefiniowanych programów operacyjnych oraz zakresów wsparcia dla przyszłej perspektywy finansowej Unii Europejskiej (na lata 2020-2025) ▪ inwestycje mające negatywny wpływ na środowisko ▪ małe możliwości uzyskiwania środków na renowację obiektów zabytkowych ▪ spadek po poprzedniej epoce, w postaci częściowo tylko wykorzystanych terenów przemysłowych ▪ wciąż istniejące zjawisko wykluczenia społecznego ▪ starzenie się lokalnej społeczności

i wykorzystaniu środków unijnych ▪ remonty obiektów zabytkowych ▪ akcja promocyjna skierowana na zewnątrz (wydawnictwa promocyjne, reklama medialna, obecność na targach turystycznych) ▪ rozwój inicjatyw prywatnych, handlu, usług oraz średniej i drobnej wytwórczości ▪ wykorzystanie potencjału transportowo-przeładunkowego w powiązaniu ze stworzeniem logistycznego zaplecza obsługującego ponadregionalny kompleks terminali i tranzytu ▪ wykorzystanie zasobów terenów budowlanych do promowania osiedli podmiejskiego budownictwa jednorodzinnego o wysokim standardzie ekocywilizacyjnym, jako zaplecza dla Górnego Śląska	▪ silna presja części inwestorów nastawionych na maksymalizację zysku z inwestycji kosztem atrakcyjności przestrzeni kulturowej miasta ▪ wizerunek Śląska jak regionu niezbyt ciekawego turystycznie, kojarzonego głównie z funkcjami gospodarczymi
---	---

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA GLIWICE

Założenia Programu opieki nad zabytkami na lata 2020–2023 wynikają z ogólnie przyjętych założeń i praktyk konserwatorskich będących wynikiem doświadczeń historycznych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Zróżnicowane podejście i praktyki stosowane w różnych krajach i środowiskach, pozwoliły wysublimować najlepsze rozwiązania i skodyfikować je w dokumentach międzynarodowych zajmujących się tą tematyką.

Wg ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* podstawową rolę w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym odgrywają gminy. Są one gospodarzem podległego im terenu i odpowiadają za wybór optymalnych kierunków rozwoju we wszystkich sferach życia. Ideą nadrzędną władz samorządowych Gliwic w nawiązaniu do strategicznych dokumentów krajowych i wojewódzkich, jest zrównoważony rozwój miasta i pod tym kątem określono cele wieloletniej polityki gminnej.

Założenia obecnego Programu wynikają również z analiz i wniosków zamieszczonych w sprawozdaniu z realizacji kończącego się w tym roku programu w pierwszym okresie jego obowiązywania, w latach 2016–2017¹. Następne sprawozdanie będzie wykonane po zakończeniu trwania Programu, tj. w 2020 r.

Niniejszy program opieki nad zabytkami jest programem kierunkowym i stanowi kontynuację programu wyznaczonego na lata 2016–2019. Program obecny powtarzając priorytety strategiczne wcześniejszych programów, nieco inaczej rozkłada akcenty i modyfikuje kierunki działań i zadania, które w przyszłości mają doprowadzić do pożądaných celów, a więc: wzmocnienia roli dziedzictwa kulturowego w życiu społeczno-gospodarczym miasta, wzmocnienia tożsamości kulturowej i stworzenia silnych związków mieszkańców z regionem. Cele, priorytety i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają poza 4-letni okres obowiązywania programu. Zakłada on więc ich kontynuację w następnych okresach.

W programie obecnym postanowiono zachować priorytety programu z lat 2016–2019 oraz przyporządkowane im kierunki działań, modyfikując je i przystosowując do obecnej sytuacji gospodarczo-społecznej. Obecny dokument nie uwzględnia zadań, które zostały zrealizowane w minionym okresie, a których opis znajduje się w sprawozdaniu z wykonania Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice za pierwszy okres jego trwania. Zostały natomiast zaproponowane nowe zadania, których realizacja powinna pozytywnie wpłynąć na wzmocnienie roli i miejsca dziedzictwa kulturowego w życiu miasta i jego mieszkańców.

Poniżej przytoczono ogólne założenia polityki w kwestii opieki nad dobrami kultury, podkreślając ich aktualność w nadchodzącym czterolecu:

¹ Miejski Konserwator Zabytków w Gliwicach opracował obszerne sprawozdanie z realizacji Programu za pierwsze dwa lata (2016–2017) jego obowiązywania i przedstawił je Radzie Miejskiej do akceptacji w 2018 r. Sprawozdanie zostało włączone do *Raportu o stanie miasta Gliwice za 2018 r.*, jako załącznik nr 7 i jest dostępne na stronie internetowej: <https://bip.gliwice.eu/pub/html/um/files/BRM/raporty/Raport%20o%20stanie%20miasta%20Gliwice%20za%202018%20rok.pdf>.

- konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu miasta poprzez wdrażanie niniejszego programu opieki,
- umożliwienie i wspieranie racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- zachowanie lokalnych walorów dziedzictwa kulturowego i zaadaptowanie ich do wymogów współczesnego życia,
- rygorystyczna ochrona unikatowych wartości krajobrazu kulturowego miasta, w tym zachowanie jego charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych,
- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz wspieranie powstawania inicjatyw z zakresu kultury.

Jak już wspomniano działania wymienione w programie opieki są długofalowe. Możliwy jest podział realizacji zadań na dwuletnie podokresy w powiązaniu z obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze powiatu sprawozdania z wykonania programu opieki.

Uwzględniając perspektywę wieloletnią, samorząd Miasta, podobnie jak w minionym czteroleciu, w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się wymienionymi poniżej priorytetami:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

PRIORYTET II: Nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET III: Działania promocyjne i edukacyjne związane z dziedzictwem skierowane do społeczności lokalnych w celu kultywowania tożsamości kulturowej, promowania pozytywnej postawy wobec dziedzictwa oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.

Wg ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* zakres kompetencji i zadań gminy w kwestii zarządzania dziedzictwem kulturowym na danym terenie jest dość ograniczony.

Poniższe tabele określają kierunki działań i zadania prowadzące do osiągnięcia zamierzonych celów.

PRIORYTET I: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO JEDEN Z GŁÓWNYCH CZYNNIKÓW ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO POWIATU	
kierunki działań	zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	• realizacja zadań własnych gminy w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, do których gmina ma tytuł prawny: budynek dawnej huty szkła przy ul. Toszeckiej 2, wieża ciśnień przy ul. Kolberga, prace remontowe i modernizacyjne kamienie; • podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy; • realizacja kompetencji gminy w kwestii dotowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków – podejmowanie dorocznych uchwał regulujących tryb i zasady udzielania takich dotacji; • zapozdawanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami uzyskania dotacji i środków pozabudżetowych na określone zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami; • organizacja spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontownia obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, a także sprawnego zarządzania nimi; • podejmowanie inicjatyw prowadzących do rewitalizacji obiektów historycznych i nadawania im nowych funkcji społecznych i gospodarczych (pozytywny przykład – „Nowe Gliwice”) • prowadzenie otwartych konkursów na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; • zwrócenie uwagi na zabytki techniki w regionie, m.in. podjęcie kroków w celu wpisania do rejestru zabytków zespołu Kanału Gliwickiego wraz z urządzeniami hydrotechnicznymi, lotniska gliwickiego, zachowanych zabudowań kopalni Gliwice, itp.;
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	• przygotowanie przez gminę oferty pracy sezonowej w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną;

PRIORYTET II: NOWOCZESNE ZARZĄDZANIE ZASOBEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
kierunki działań	zadania
Działania organizacyjne i finansowe związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	• okresowa aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków; • podjęcie działań zwiększających liczbę wpisów do rejestru zabytków nieruchomych obiektów zabytkowych z terenu miasta, np. obiekty modernistyczne (budynek przy ul. Królowej Bony 13, wieżowiec przy ul. Bohaterów Getta Warszawskiego, dworzec, kościół pw. Chrystusa Króla i in.), zespoły zabudowy mieszkaniowej (osiedla patronackie), zespoły zabytkowej zieleni i architektury (Cmentarz Centralny, park Chopina z palmiarnią), zabytki przemysłu i techniki; • podjęcie działań zwiększających liczbę wpisów do rejestru zabytków ruchomych obiektów wyposażenia wnętrz gliwickich kościołów; • zlecenie i dofinansowywanie prac studialnych i dokumentacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego Miasta; • okresowa aktualizacja „Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych”; • współpraca z policją, służbami konserwatorskimi i służbami celnymi w sprawie kradzieży i nielegalnego wywozu obiektów zabytkowych za granicę (konferencje i szkolenia, zabezpieczenie obiektów zabytkowych); • szczególne zwrócenie uwagi na niszczenie dziedzictwa archeologicznego i nielegalne działania „poszukiwaczy skarbów”;
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	• oznakowanie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody; • zaopatrzenie zabytków w tablice informujące o ich historii i znaczeniu dla regionu; • kontrola oznakowania szlaków turystycznych; • oznakowanie ścieżek edukacyjnych; • utworzenie miejskiego szlaku kulturowego „Gliwicki Modernizm”; podjęcie inicjatywy utworzenia Śląskiego Szlaku Modernizmu; • upowszechnianie wiedzy o koncepcji „Trójmiasta: Gliwice, Bytom, Zabrze” – inicjatywa utworzenia szlaku kulturowego związanego z tą koncepcją;

PRIORYTET III: DZIAŁANIA PROMOCYJNE I EDUKACYJNE SKIEROWANE DO SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH W CELU BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ, PROMOWANIA POZYTYWNEJ POSTAWY WOBEC DZIEDZICTWA ORAZ PROMOCJA ZEWNĘTRZNA WARTOŚCI KULTUROWYCH REGIONU	
kierunki działań	zadania
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	• aktualizowanie i ulepszanie miejskiego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego – infokioski, opracowanie aplikacji na urządzenia mobilne, zawierającej informacje o obiektach zabytkowych i historycznych, atrakcjach turystycznych, ciekawostkach; • aktualizacja listy obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz do Gminnej Ewidencji Zabytków na stronach internetowych miasta; uzupełnienie danych i opisów obiektów;
Edukacja społeczności lokalnej w kwestii znaczenia dziedzictwa dla regionu	• organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych; • propagowanie dobrych praktyk konserwatorskich; • organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, imprez, kiermaszy, rajdów i festynów kulturowych; • organizowanie gier miejskich związanych z historią miasta; • wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie odpowiednich zajęć i konkursów; • organizacja szkoleń pracowników i animatorów kultury oraz nauczycieli z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego – upowszechnianie materiałów edukacyjnych opracowanych przez NID: podręcznik „Rozgryźć dziedzictwo”, scenariusze zajęć związanych z dziedzictwem: www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/MATERIA%C5%81Y%20EDUKACYJNE/ • uczestnictwo w szkoleniach z zarządzania dziedzictwem lokalnym dla osób i organizacji, których działania są związane z lokalnym dziedzictwem materialnym i niematerialnym organizowanych przez NID: https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/SZKOLENIA/ • aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków i upowszechniania działań związanych z opieką nad zabytkami; • wspieranie i upowszechnianie edukacyjnej działalności Muzeum Miejskiego;
Działania pobudzające aktywność i inicjatywę mieszkańców regionu. Integracja lokalnych społeczności wokół idei współpracy i rozwoju lokalnego	• organizowanie konferencji, szkoleń, sympozjów poświęconych zabytkom, skierowanych do nauczycieli, organizacji społecznych, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, pracowników kultury, młodzieży zainteresowanej problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego; • udział w kampanii społecznej „Krajobraz mojego miasta” zainicjowanej przez NID – upowszechnianie filmu „Krajobraz mojego miasta” na zajęciach szkolnych (Internet: www.krajobrazmojegomiasta.pl);
Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej	• wsparcie dla rozwoju infrastruktury turystycznej; • inicjowanie i pomoc w powstawaniu izb muzealnych, regionalnych, izb pamięci; • rozwój bazy Miejskiej Informacji Turystycznej;

Popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu	• wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych dziedzictwu kulturowemu i historii regionu; • organizacja masowych imprez turystyczno-kulturowych o charakterze ponadregionalnym; • uczestnictwo regionu w dorocznych Europejskich Dniach Dziedzictwa; • popularyzacja wybitnych postaci historycznych związanych z regionem.
--	--

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w poprzednim rozdziale będą realizowane za pomocą następującego instrumentarium, którego podstawę stanowią obowiązujące przepisy prawne:

- *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych (m.in.: wykonywanie decyzji administracyjnych, np. Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powoływanie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, itp.);
- *instrumenty finansowe* (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków, inne subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- *instrumenty koordynacji* (oddziałujące m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z organizacjami wyznaniowymi, z właścicielami zabytków);
- *instrumenty społeczne* (w sferze działania samorządu, m.in.: systemy szkoleń, doksztalcanie profesjonalne, interdyscyplinarny model pracy; w sferze budowania powiązań między władzami samorządowymi a społeczeństwem: system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami pozarządowymi);
- *instrumenty kontrolne* (m.in. weryfikacja GEZ, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, monitoring realizacji GPOnZ).

IX. MONITOROWANIE REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z cytowaną ustawą władza samorządowa ma obowiązek sporządzenia sprawozdania ze stanu realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice na lata 2020–2023* i przedstawienia go Radzie Miasta w cyklu dwuletnim (*monitoring mid-term i monitoring ex post*).

Celem monitoringu jest zbieranie i analiza informacji dotyczących realizacji Programu na każdym etapie wdrażania. Proces monitorowania polega na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów programu przez zdefiniowane w nim kierunki działań, na analizie zebranych danych i opracowaniu sprawozdań. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz podejmowania ewentualnych inicjatyw korygujących i propozycji zmian.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki będą następujące:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego miasta:

- poziom (w %) wydatków budżetu miasta na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- działania podjęte w celu rewitalizacji najważniejszych obiektów zabytkowych,
- wysokość dofinansowań do remontów rejestrowych obiektów zabytkowych niebędących własnością gminy,
- sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- stan iluminacji najważniejszych zabytków.

W ramach priorytetu II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego:

- liczba prac studialnych i ewidencyjnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej, itp.),
- liczba opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- stan gminnej ewidencji zabytków i rejestru zabytków w zakresie zabytków nieruchomych i ruchomych,
- sposoby uzgodnionej współpracy z policją i strażą pożarną w sprawie ochrony p/poż. i ochrony elementów zabytkowych przed kradzieżą i nielegalnym wywozem,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych, przyrodniczych, itp.,
- stan oznakowania szlaków turystycznych i obiektów zabytkowych,

- ilość utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.

W ramach priorytetu III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu:

- liczba i rodzaj zrealizowanych wystaw, kiermaszy, festynów, rajdów z dziedzictwem kulturowym w tle,
- sposób wprowadzenia kwestii dziedzictwa kulturowego regionu do systemu edukacji szkolnej,
- liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, map, przewodników) związanych z historią i dziedzictwem kulturowym gminy,
- przeprowadzone konkursy na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- liczba prelekcji oraz imprez popularyzatorskich dla lokalnej społeczności na temat najcenniejszych wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego,
- sposoby i zakres współpracy z mediami w celu promocji zabytkowego zasobu gminy,
- ilość zainstalowanych punktów informacji turystycznej,
- ilość inicjatyw obywatelskich na niwie ochrony dziedzictwa kulturowego (stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, sposoby ich współpracy z samorządem),
- działania podjęte w sprawie reklamy i promocji imprez ponadlokalnych.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami oraz ochronę dziedzictwa kulturowego realizuje się w Polsce ze środków prywatnych (osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne, kościelne) i publicznych (budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli). Zasadniczo obowiązek utrzymania obiektów zabytkowych spoczywa na właścicielach i użytkownikach tych obiektów.

Finansowanie z budżetu państwa odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Dysponentami powyższych środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organ stanowiący: gminy, powiatu, samorządu województwa.

Podmioty te realizują dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków¹. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- a) zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- b) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- c) stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Corocznie MKiDN publikuje programy ministerialne objęte w danym roku dofinansowaniem. Tak stało się również w roku bieżącym. Na stronie internetowej ministerstwa ogłoszono nabór do Programów MKiDN na rok 2020². Programy te są podstawą do ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Termin składania wniosków upływa 29 listopada 2019 r. Wśród przyszłorocznych programów znalazły się zadania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, które w znacznej części stanowią

¹ Zasady udzielania dotacji i obszerny katalog prac, na które mogą zostać przyznane środki finansowe przedstawia art. 77 Ustawy.

² <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-mkidn-2020>

kontynuację działań z lat poprzednich, zaproponowano jednak również nowe obszary badań, m.in. dotyczące polskich strat wojennych w obrębie dziedzictwa. Programy ministerialne na rok 2020 przedstawiają się następująco:

1. *Ochrona zabytków*. Cel programu: zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. *Kultura ludowa i tradycyjna*. Cel programu: wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

3. *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*. Cel programu: poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat

4. *Ochrona zabytków archeologicznych*. Cel programu: ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych

5. *Badanie polskich strat wojennych*. Cel programu: wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proweniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych.

6. *Infrastruktura kultury*. Cel programu: stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

7. *Infrastruktura domów kultury*. Cel programu: zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

8. *Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*. Cel programu: zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

W regulaminie programu „*Ochrona zabytków*” sprecyzowano zadania kluczowe dla realizacji celów programu. Są to zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk będzie położony na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone

regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji wymienionych celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych. W najbliższych latach wśród dofinansowanych projektów szczególne znaczenie będą odgrywały te, które dotyczą obiektów pełniących obecnie lub w przyszłości funkcje kulturalne. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. Skromne środki jakimi dysponują jednostki samorządu terytorialnego a także samorządowe instytucje kultury często nie pozwalają na przeprowadzenie kompleksowych prac, co z kolei oznacza postępującą degradację zabytkowej substancji i wymaga większego niż dotychczas wsparcia ze strony Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W ramach programu *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą*, można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju; upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych* przewiduje:

- ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuację badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikację badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;

- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Na stronach internetowych ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – www.mkidn.gov.pl – znajdują się wyczerpujące informacje na temat ogłaszanych programów operacyjnych i zasad przyznawania dotacji na ich realizację.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań³.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Na podstawie zmian wprowadzonych przez nowe przepisy ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* powołano do życia **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**⁴, którego dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Jest to fundusz celowy, którego przychodem są wpływy z administracyjnych kar pieniężnych określonych w art. 107a–107e Ustawy. Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są przeznaczone na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 83a. Ustawy mówi w ustępie 1-szym, że osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem albo posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa otrzymuje na swój wniosek dotację celową z budżetu państwa na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, stanowiącego miejsce przechowywania zabytku. Dotacje udzielane są ze środków budżetu państwa, z części której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wyposażenie pomieszczenia w zabezpieczenia techniczne⁵.

³ Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

⁴ Art. 83b Ustawy.

⁵ Art. 83a, ust. 2 Ustawy.

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, na zasadach określonych w przepisach o regulach finansowania nauki, może także przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych⁶.

Inne fundusze państwowe. Ważna rola przypada **Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**⁷, ze środków, którego dofinansowuje się, m.in., prace konserwatorskie przy zabytkowych założeniach parkowych. Wnioski o dofinansowanie zadań można składać w dowolnym terminie. Nabór wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć ze środków krajowych Funduszu odbywa się w ramach programu priorytetowego „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Część 1) Ochrona obszarów i gatunków cennych przyrodniczo”, który dotyczy ochrony i rewitalizacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz objętych ochroną w formie Pomnika Historii lub będących w zarządzie parków narodowych. Beneficjentami pomocy finansowej (dofinansowanie do 90% kosztów kwalifikowanych) mogą być podmioty będące właścicielem, użytkownikiem wieczystym lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów, z wyłączeniem osób fizycznych oraz podmiotów wpisanych do KRS-rejestru przedsiębiorców (innych niż instytuty badawcze). Warunkiem niezbędnym do ubiegania się o dofinansowanie jest udostępnienie parku/ogrodu dla społeczeństwa.

Dotacje z NFOŚiGW można uzyskiwać również w ramach programu „Czyste powietrze”. Udzielenie wsparcia finansowego umożliwia priorytet *Poprawa jakości powietrza, Część 2) Zmniejszenie zużycia energii w budownictwie*. Celem projektu jest zastosowanie usprawnień termomodernizacyjnych oraz wykonanie systemu zarządzania energią dla obiektów zabytkowych. Zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje: ocieplenie przegród budowlanych, wymianę i docieplenie stolarki okiennej i drzwiowej, modernizację systemu grzewczego (źródła ciepła i instalacji ogrzewania) oraz modernizację systemu przygotowania ciepłej wody użytkowej, instalację baterii fotowoltaicznych i pomp ciepła, instalację oświetlenia LED.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jedną z istotnych kompetencji WKZ jest udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela rokrocznie dotacji na takie prace prowadzone na terenie województwa śląskiego. Zasady udzielania dotacji określa rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w *sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie restauratorskie przy zabytku wpisanym Na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków*⁸. Wniosek należy złożyć do

⁶ Art. 83 Ustawy: Na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach.

⁷ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) – publiczna instytucja finansowa, działająca od 1989 r., najpierw jako fundusz celowy, a od 2010 – jako państwowa osoba prawna. Głównym celem działania jest udzielanie finansowego wsparcia przedsięwzięciom służącym ochronie środowiska i gospodarce wodnej. NFOŚiGW wraz z 16 niezależnymi (podlegającymi samorządom wojewódzkim) wojewódzkimi funduszami stanowią trzon polskiego systemu finansowania przedsięwzięć służących ochronie środowiska, wykorzystujący środki krajowe jak i zagraniczne. Podstawy prawne działalności NFOŚiGW określają artykuły 400 – 411a ustawy z dnia 27 kwietnia Prawo ochrony środowiska z 2001 (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232 r. (z późn. zmianami)).

⁸ Dz.U. 2017 poz. 1674.

28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które mają zostać przeprowadzone lub do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac już przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Środki samorządowe. Samorządy lokalne mają możliwość dofinansowywania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych na swoim terenie. Taką możliwość stwarza art. 81 Ustawy. Sposób i zasady udzielania dotacji określone są uchwałami przyjmowanymi przez organ stanowiący jednostki samorządowej.

Z **budżetów wojewódzkich, powiatowych i gminnych** udzielane mogą być dotacje celowe na realizację zadań w związku z prowadzonymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze województwa śląskiego, posiadającym istotne znaczenie kulturowe. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

Fundusz kościelny. Remonty obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków wspomagane mogą być także dotacjami krajowego **Funduszu Kościelnego** (dotacje nie obejmują zabytkowego wyposażenia wnętrz), który usytuowany jest w strukturze Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego przyznawane są na wniosek osób prawnych, kościołów i innych związków wyznaniowych lub z inicjatywy własnej Zarządu Funduszu Kościelnego. Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu dotacji zarząd korzysta z opinii przedstawicielstw, jakie przy funduszu mogą tworzyć osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych oraz bezpośrednio władz kościelnych.

Fundusze europejskie. Finansowanie ochrony zabytków w Polsce odbywa się przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Strona internetowa <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/> dostarcza aktualnych informacji na temat **europejskich funduszy strukturalnych** i działających w ich ramach programów rozwojowych, dotyczących wszystkich aspektów życia społeczno-gospodarczego. W latach 2014–2020 w ramach funduszy strukturalnych będą działały następujące programy rozwojowe:

1. Program: Infrastruktura i Środowisko 2014–2020.

Zawarta w programie, VIII oś Priorytetowa: „*Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury*”⁹ ma na celu ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego, a także rozwój zasobów kultury. W ramach priorytetu będzie można realizować projekty przede wszystkim z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego: renowacji zabytków wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych, zabytkowych parków i ogrodów. Ponadto, dofinansowanie będą mogły

⁹ Szczegółowe zasady udzielania dotacji określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie udzielania pomocy na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 (Dz.U. 2017 nr 0, poz. 1800).

uzyskać projekty mające na celu przebudowę czy rozbudowę instytucji kultury oraz szkół i uczelni artystycznych z przeznaczeniem ich na cele kulturalne.

- Inteligentny Rozwój.
- Wiedza. Edukacja. Rozwój.
- Polska Cyfrowa.
- Polska Wschodnia.
- Europejska Współpraca Terytorialna i Europejski Instrument Sąsiedztwa.
- Pomoc Techniczna.
- Regionalne Programy Operacyjne.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014-2020 przewiduje dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych dla obiektów przynależnych do Szlaku Zabytków Techniki. Środki w wysokości 1 000 000 euro wyasygnowane zostały przez europejskie fundusze strukturalne i pozostają w dyspozycji Marszałka Województwa Śląskiego, przy czym 55% kwoty pochodzi z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego a 45% – Europejskiego Funduszu Społecznego. W ustalonym na poziomie RPO WŚL 2014-2020 podziale alokacji OSI, na zachowanie, ochronę, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego przeznaczono 20 000 000,00 PLN.

2. Program: Kreatywna Europa 2014–2020.

Kreatywna Europa to unijny program zaplanowany na lata 2014-2020, oferujący finansowe wsparcie dla sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnych. W ciągu 7 lat program przeznaczy 1,46 mld euro na realizację europejskich projektów. Głównymi celami programu są promocja europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł, m.in. poprzez zwiększanie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych. Program zawiera trzy komponenty: Media, Kultura i część międzysektorowa.

Na stronie <http://kreatywna-europa.eu/> znajdują się wszelkie informacje na temat wspieranych finansowo działań i sposobu uzyskania grantów.

3. Mechanizm Finansowy EOG.

Mechanizm, oprócz funduszy europejskich, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein aktywnie wspierają działania m.in. z zakresu kultury w ramach dwóch programów:

- Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.
- Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.

Strona <http://www.eog2016.mkidn.gov.pl/> zawiera informacje na temat programów i procedur związanych z możliwościami otrzymania wsparcia.

Środki prywatne. Istotnym źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być **środki pozyskane od firm, fundacji, czy stowarzyszeń lub osób prywatnych**. Stosunkowo niewielki stopień wykorzystania tego źródła dla wspomagania zadań publicznych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego może znacząco wzrosnąć dzięki zasadom partnerstwa publiczno-prywatnego.

Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej. Jedną z dziedzin, będących w kręgu zainteresowania Fundacji jest ochrona i zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego. O dotacje mogą ubiegać się podmioty posiadające osobowość prawną. W swojej działalności dotacyjnej FWPN określiła kilka priorytetów. Jeden z nich zatytułowany został: *Spółeczeństwo, gospodarka, środowisko*. Obejmuje on Projekty dotyczące aktualnej tematyki, istotnych problemów związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa, gospodarki i ochroną środowiska w Polsce, Niemczech, UE, ewent. w wybranych krajach czy regionach. Projekty mające wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, w tym projekty realizowane w ramach partnerskiej współpracy samorządów lokalnych, także związane z kulturą i wspólnym dziedzictwem. Szczegółowe informacje znajdują się na stronie fundacji: www.fwpn.org.pl.

XI. REALIZACJA ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

W oparciu o art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. nr 142, poz. 1951 z późn. zm.), w związku z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) oraz zgodnie z uchwałą Rady Miejskiej w Gliwicach nr XIII/394/2007 z dnia 20 grudnia 2007 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków władze samorządowe posiadają możliwość dofinansowywania prac przy najcenniejszych obiektach na terenie miasta. Dotacja może być udzielona każdemu, kto posiada tytuł prawny do zabytku wpisanego indywidualnie do rejestru zabytków. Uchwała przewiduje wsparcie zadań w wysokości od 30% do 50% przewidywanych kosztów, a jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, a sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych, ze względu na zagrożenie budowlane, dotacja może być udzielona w wysokości do 100%. Dotacja może być udzielona m.in. na dofinansowanie zabezpieczenia zabytku, odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych, odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, dachu, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, zakup i montaż instalacji zabezpieczających oraz zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru.

W działalność poszczególnych wydziałów Urzędu Miejskiego Gliwic oraz komórek organizacyjnych jednostek budżetowych zarządzających mieniem komunalnym i wspólnotami mieszkaniowymi wpisane są m.in. zadania wynikające z bieżącego programu opieki nad zabytkami. Informacje dotyczące realizacji tych zadań w mijającym czterolecu zebrano na podstawie danych uzyskanych z wydziałów i jednostek budżetowych. Część z tych informacji zawarta jest również w „Raporcie o stanie miasta Gliwice za 2018r.”.

Na podstawie art. 22 Ustawy Prezydent Miasta Gliwice zobowiązany został do prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, zwanej dalej GEZ, w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W GEZ powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (prowadzonej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) oraz inne, wyznaczone przez prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. GEZ została sporządzona ponadto na podstawie informacji zebranych podczas wizji lokalnych w terenie przeprowadzonych przez Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz przedstawiciela Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. GEZ Miasta Gliwice założono w 2012 roku. W 2017 roku rozpoczęły się prace związane z weryfikacją gliwickich obiektów zabytkowych, tj. digitalizacja GEZ oraz jej uzupełnienie na podstawie inwentaryzacji terenowej obiektów objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Prace zakończono w 2018 r. a ich efektem jest opublikowanie na stronach internetowych miasta pełnej bazy obiektów zabytkowych ujętych w GEZ.

Od lat Miasto Gliwice realizuje zadania w kwestii poprawy i utrzymania obiektów zabytkowych objętych ochroną konserwatorską, które są jego własnością. Przykładowe prace konserwatorskie i remontowe przeprowadzone w latach 2016-20 zebrano w poniższej tabeli.

Lp.	Obiekt	Rodzaj prac	Koszt całkowity	Źródła finansowania w tys. zł
1.	Ruiny teatru miejskiego, al. Przyjaźni 18	Remont fragmentu dachu (2016 r.)	16.500	Budżet miasta
2.	Ruiny teatru miejskiego, al. Przyjaźni 18	Specjalistyczne zabezpieczenie konstrukcji głównej Ruin Teatru Victoria przy Alei Przyjaźni 18 (2019 r.)	124.795,92 zł	Budżet miasta
3.	Ruiny teatru miejskiego, al. Przyjaźni 18	Wykonanie zewnętrznej kanalizacji sanitarnej dla nieruchomości położonej w Gliwicach przy Alei Przyjaźni 18 (w toku – 2019)	400.000 zł	Budżet miasta
4.	Zespół radiostacji z otoczeniem, ul. Tarnogórska 127-129-131	Wykonanie dokumentacji projektowej dla modernizacji kompleksu budynków oraz dokumentacji projektowej wystawy stałej w oddziale Muzeum w Gliwicach Radiostacja Gliwice (w toku – 2019)	350.000 zł	Budżet miasta

W minionym czterolecu miasto podjęło się szeregu innych prac takich jak: modernizacja fontanny „Tańczące Fauny”, szlamowanie misy fontanny „Neptun”, remont żydowskiego domu przedpogrzebowego przy ul. Księcia Józefa Poniatowskiego, remont siedziby Muzeum w Gliwicach – Willi Caro przy ul. Dolnych Wałów, kompleksowa przebudowa nawierzchni ulic Starego Miasta połączona z pracami archeologicznymi (zakończenie w 2016 r.), remonty zabytkowych budynków szkół.

W latach 2007 – 2017 udzielono 3 173 168,00 PLN dotacji na ratowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa śląskiego, niebędących własnością miejską.

W latach 2016 – 2017 dofinansowywano prace remontowe i konserwatorskie w obiektach sakralnych. Dofinansowania dotyczyły: remontu konserwatorskiego i odbudowy murowanego ogrodzenia wokół kościoła pw. św. Bartłomieja przy ul. Toszeckiej (200 000,00 PLN), remontu elewacji prezbiterium kościoła katedralnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła przy ul. Jana Pawła II (200 000,00 PLN), konserwacji elementów wystroju wnętrza kościoła pw. św. Jerzego przy ul. Piekarskiej 13 (175 000,00 PLN).

Przepisy pozwalają dotować Miastu Gliwice remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa, które nie są własnością miejską. W przypadku budynków, które nie są wpisane do rejestru takiej możliwości prawnej już nie ma. Z tego też względu Miasto wspiera właścicieli budynków nie ujętych w rejestrze w inny sposób. Na podstawie uchwały Rady Miejskiej w Gliwicach nr XXXIX//1147/2010 z dnia

10 listopada 2010 roku w sprawie zwolnienia z podatku od nieruchomości budynków, w których wykonano remont elewacji (tekst jednolity ogłoszony w uchwale Rady Miejskiej nr XXI/524/2016 z dnia 17 listopada 2016 r.), zwalnia z podatku właścicieli, którzy przeprowadzili roboty budowlane (remonty elewacji lub dachu).Poniższe zestawienie obrazuje ilość zwolnień w poszczególnych latach oraz związane z nimi kwoty:

2012 - 230 podatników na łączną kwotę 105 561 PLN

2013 - 323 podatników na łączną kwotę 147 224 PLN

2014 - 350 podatników na łączną kwotę 19 378 PLN

2015 - 495 podatników na łączną kwotę 344 780 PLN

2016 - 636 podatników na łączną kwotę 66 235 PLN

2017 - 705 podatników na łączną kwotę 118 668 PLN.

Miasto zajmuje się również działaniami edukacyjnymi skierowanymi do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz działaniami związanymi z promocją zewnętrzną wartości kulturowych regionu. Realizowane jest to poprzez organizowanie warsztatów, szkoleń w zakresie opieki nad zabytkami, organizowanie wystaw, konkursów promujących twórczość regionalną, konferencji, spotkań poświęconych wiedzy o zabytkach. Wydawane są publikacje promujące dziedzictwo kulturowe regionu. Na stronach internetowych miasta znajdują się informacje dotyczące historii Gliwic oraz obiektów zabytkowych zlokalizowanych na jego terenie. Informacje o zabytkach znajdziemy również w geoportalu Miejskiego Systemu Informacji Przestrzennej. Ważne miejsce w upowszechnianiu wiedzy o dziedzictwie kulturowym zajmuje działalność Miejskiego Konserwatora Zabytków.

XII. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

1. Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Miasta, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Realizacja Programu poddana będzie ocenie Rady Miasta po upływie dwóch oraz czterech lat od jego uchwalenia.
3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.
4. W sprawach nie uregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

MATERIAŁY WYKORZYSTANE W TEKŚCIE:

1. Akty prawa miejscowego gminy miasto Gliwice: Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, Strategia rozwoju, Program Ochrony Środowiska, Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, i in.
2. Ankiety opracowane przez wydziały Urzędu Miejskiego w Gliwicach w okresie od czerwca do września 2019 r.
3. Materiały udostępnione w Śląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach: karty ewidencyjne architektury i budownictwa, karty ewidencyjne zabytków ruchomych
4. Materiały i dokumentacja udostępnione przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gliwicach, m.in. Studium historyczno-konserwatorskie miasta Gliwice., opr. PU PLAN, Gliwice 2000
5. Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych., NID Warszawa 2013
6. Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków., NID Warszawa 2017
7. Raport o stanie miasta Gliwice za 2018 r., w tym załącznik nr 7: Sprawozdanie z realizacji Programu opieki nad zabytkami miasta Gliwice na lata 2015 – 2017.
8. L. JODLIŃSKI, Dom tekstylny Weichmanna w Gliwicach. Nieznane dzieło Ericha Mendelssohna., Gliwice 1994
9. B. MAŁUSECKI, Wille w Gliwicach. Wybrane przykłady., [w:] Architektura rezydencjonalna., Katowice 2003, str. 25–28
10. artykuły w zbiorze: Architektura przemysłowa i zabytki techniki na Śląsku w dobie restrukturyzacji, pr. zb., Katowice 2000, m.in.: M. KIERYCZ, Historia i działalność artystyczna Królewskiej Odlewni Żeliwa w Gliwicach.
11. D. GŁAZEK, Domus Celeberrima. Architektura sakralna przemysłowej części Górnego Śląska 1870–1914., Katowice 2003
12. Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX w., p. red. E. Chojeckiej, Katowice 2004
13. Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk., Warszawa 2006, str. 259–267
14. Rocznik Muzeum w Gliwicach.[różne lata].
15. Internet, m.in. strony: strony na portalu miasta www.gliwice.eu, www.gliwiczanie.pl, www.pl.wikipedia.gov, www.fotopolska.eu,

ILUSTRACJE:

1. Materiały własne
2. Fotografie archiwalne i współczesne różnych autorów zamieszczone w internecie na stronach: www.fotopolska.eu, www.gliwice.eu, www.gliwiczanie.pl

ZALĄCZNIK NR 1.**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH**

Adres	Określenie obiektu	Numer i data wpisu do rejestru
Gliwice	Miasto w ramach średniowiecznego założenia zamkniętego pierścieniem ulic: Górnych i Dolnych Wałów. Brak precyzyjnego określenia granic ochrony.	A/270/50 25.02.1950
Gliwice	Mury miejskie wraz z dwiema bramami sprzed 1431 roku. Granice obejmują mury wraz z najbliższym otoczeniem.	A/1294/83 13.01.1983
Gliwice Ulica Basztowa 5	Dom z XVIII/XIX wieku, klasycystyczny, murowany. Granice ochrony obejmują działkę.	A/318/60 07.03.1960
Gliwice Ulica Basztowa 7	Dom z pierwszej połowy XIX wieku. Granice ochrony obejmują obiekt wraz z najbliższym otoczeniem działki.	A/1313/83 1.10.1983
Gliwice Szobiszowice ulica Bernardyńska 19	Kościół pod wezwaniem świętego Bartłomieja, wzniesiony w latach 1907-1911 r.	A/345/11 4.07.2011
Gliwice ulica Dolnych Wałów 8	Budynek dawnej giełdy zbożowej	A/529/2019 12.08.2019
Gliwice ulica Dolnych Wałów 8	Budynek dawnej poczty głównej z przełomu XIX i XX wieku w stylu historyzmu z elementami neogotyku, murowany. Granice ochrony obejmują całą działkę.	A/1372/88 27.09.88
Gliwice ulica Dolnych Wałów 8a	Budynek dawnej Willi Caro z drugiej połowy XIX wieku w stylu neorenesansu. Granice ochrony ograniczone ulicami: Zwycięstwa, Dolnych Wałów, Studzienną i od tyłu ogrodzeniem.	A/1309/83 3.10.1983
Gliwice ulica Dolnych Wałów 22/ ulica Młyńska 1	Budynek mieszkalny wzniesiony w 1923 roku w stylu modernizmu według projektu miejskiego architekta Carla Schabika. Granice ochrony obejmują budynek.	A/196/06 08.09.2006
Gliwice Szobiszowice ulica Dworska 10d	Dawny dwór z XVIII wieku o cechach późnobarokowych, murowany z kamienia łamanego tynkowany. Granice ochrony obejmują całość obiektu i najbliższe otoczenie wraz z resztkami starodrzewu parkowego.	A/1205/74 12.02.1974
Gliwice ulica Ignacego Daszyńskiego 2	Klasztor Ojców Redemptorystów z XVII wieku, barokowy, murowany, tynkowany. Granice ochrony obejmują obiekt w ramach ogrodu.	A/323/60 10.03.1960
Gliwice ulica Ignacego Daszyńskiego 2	Kościół Ojców Redemptorystów pod wezwaniem Świętego Krzyża z XVII wieku, murowany, tynkowany. Granice ochrony obejmują całość obiektu wraz z najbliższym otoczeniem.	A/324/60 10.03.1960
Gliwice ulica Jagiellońska 9	Budynek mieszkalny wzniesiony około 1868 roku w stylu historyzmu. Granice ochrony obejmują budynek.	A/197/06 08.09.2006
Gliwice ulica Jana Pawła II 5	Kościół katedralny pod wezwaniem świętych Apostołów Piotra i Pawła wzniesiony w latach 1896-1900 według projektu Brunona Heera w stylu neogotyckim. Granice ochrony obejmują kościół wraz z najbliższym otoczeniem zieleni w ramach działek.	A/3/99 30. 04.1999
Gliwice Aleja Przyjaźni 18	Ruiny Teatru Miejskiego, wzniesionego w 1890 roku w stylu historyzmu według projektu architektów <i>Zimmerman und Wache</i> . Granice ochrony obejmują część budynku z zachowaną funkcją teatralną (scenę, widownię, zaplecze teatralne, salę bankietową na trzeciej kondygnacji i przyziemie pod widownią).	A/1655/97 15.12.1997

Gliwice od ulicy Pszczyńskiej (stacja Trynek) do granic miasta w dzielnicy Bojków	Linia kolejki wąskotorowej Bytom-Karb-Markowice na odcinku Gliwice-Nieborowice, czyli układ torowy, budynek dworca i budynek magazynu w Bojkowie, dworzec w Trynku oraz wszelkie budowle inżynieryjne.	A/1478/93 01.03.1993
Gliwice ulica Robotnicza 2	Zespół zabudowy dawnej Huty Gliwickiej (obecnie GZUT) - 28 obiektów wraz z pozostałościami dawnych urządzeń i kanałów, otoczeniem zieleni i ciągami komunikacyjnymi: dawny budynek biurowy, magazyn modeli, budynek muzeum, magazyn wyrobów gotowych, budynek krytego kortu tenisowego, budynek magazynu (dawne kino), laboratorium, warsztat remontowo-mechaniczny (z wyłączeniem przybudówki północnej), budynek biurowy, przychodnia zakładowa, budynek księgowości, budynek nawijalni silników, budynek biurowy, budynek hali montażowej, budynek hali obróbki lekkiej, budynek magazynku pół-fabrykatów, budynek przerobu mas formierskich, hala formiarni, hala odlewni żeliwa, budynek rdzeniarni, budynek transformatorowni, budynek transformatora, kuźnia, łaźnia, budynek odlewni metali kolorowych, warsztat szkolny, budynki strażnicze wraz z pozostałościami dawnych urządzeń i kanałów. Granice ochrony obejmują cały zespół zabudowy wraz z otoczeniem, jego układ przestrzenny, zieleń oraz ciągi komunikacyjne.	A/124/04 30.09.2010
Gliwice Bojków ulica Rolników 188	Plebania z XVIII wieku (około 1740 roku), murowana. Brak określenia granic ochrony.	A/345/60 7.03.1960
Gliwice Bojków ulica Rolników 257/ Żeńców	Dom wraz z oborą, z XVIII wieku, drewniany. Brak określenia granic ochrony. Rozebrano oborę, została tylko część mieszkalna.	A/343/60 7.03.1960
Gliwice Rynek	Ratusz z XVIII/XIX wieku, murowany, klasycystyczny, z relikami z okresu średniowiecza. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/319/60 07.03.1960
Gliwice Rynek 6	Budynek wzniesiony po 1945 roku. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1325/84 14.08.84
Gliwice ulica Stanisława Dubois 36	Willa, pocz. XX w.	A/489/2017 29.06.2017
Gliwice Łabędy ulica Staromiejska 25	Kaplica nagrobna przy murze cmentarnym w zespole kościelnym.	A/302/60 07.03.1960
Gliwice Łabędy ulica Staromiejska 25	Kościół parafialny pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP z XV wieku, przebudowany w XVIII i XIX wieku, murowany. Granice ochrony obejmują obiekt wraz wyposażeniem wnętrza oraz najbliższe otoczenie.	A/303/60 07.03.1960
Gliwice Łabędy ulica Staromiejska 25	Plebania parafii rzymsko-katolickiej pod wezwaniem Wniebowzięcia Matki Boskiej z XVIII wieku, barokowa, murowana. Brak określenia granic ochrony.	A/301/60 07.03.1960
Gliwice ulica Świętej Barbary 2	Były kościół ewangelicki - obecnie kościół garnizonowy pod wezwaniem świętej Barbary wzniesiony w latach 1855-1859 w stylu neoromańskim według projektu architekta dworskiego Stillera z 1853 roku. Granice ochrony obejmują kościół.	A/1626/96 29.03.1996

Gliwice ulica Tadeusza Kościuszki 38	Willa wzniesiona jako budynek mieszkalno-reprezentacyjny dla dyrekcji Huty Gliwickiej około 1927 roku w stylu historyzującym przy wykorzystaniu m. in. elementów klasycznych i art deco, w otoczeniu ogrodowym. Granice ochrony obejmują budynek wraz z najbliższym otoczeniem w ramach działek.	A/1636/97 11.04.1997
Gliwice ulica Tarnogórska 127, 129, 131	Kompleks zabudowań dawnej radiostacji z lat 1934-1936: - trzy budynki wolnostojące - maszt z drewna cedrowego - wszystkie pozostałości wyposażenia technicznego. Granice ochrony obejmują nieruchomość oznaczoną jako działka numer 1527.	A/384/12 08.10.2012
Gliwice ulica Toszecka 36	Kościół pod wezwaniem świętego Bartłomieja (stary), gotycki z XVI wieku, murowany, oraz murowane ogrodzenie. Granice ochrony obejmują kościół wraz z najbliższym otoczeniem wyznaczonym przez murowane ogrodzenie.	A/177/06 16.04.2006
Gliwice Stare Gliwice ulica Wiejska 16b	Spichlerz z XVII wieku, murowany. Brak określenia granic ochrony.	A/366/60 10.03.1960
Gliwice Gliwice Sośnica ulica Władysława Sikorskiego 103	Budynek zakładów chemicznych Rütgersa, 1895-1900 r.	A/330/11 21.02.2011
Gliwice ulica Wrocławska 1	Zespół budynków Straży Pożarnej z przełomu XIX i XX wieku w stylu eklektyzmu z elementami neogotyku. Granice ochrony obejmują całą działkę.	A/1375/88 27.09.1988
Gliwice ulica Wybrzeże Armii Krajowej 14, 15 i 16	Budynek Kliniki Ginekologiczno-Położniczej (obecnie Instytut Onkologii), wzniesiony w latach 1931-1933 w stylu funkcjonalistycznym. Granice ochrony obejmują budynek.	A/130/04 10.12.2004
Gliwice ulica Zwycięstwa 23	Dom Towarowy "Ikar" z pierwszej ćwierci XX wieku w stylu wczesnego funkcjonalizmu z elementami art deco. Granice ochrony obejmują całą działkę.	A/1382/88 28.10.88
Gliwice ulica Zwycięstwa 30	Hotel "Myśliwski" (obecnie Hotel Diament Plaza) z końca XIX wieku w stylu eklektyzmu z przewagą neorenesansu i neobaroku. Granice ochrony obejmują całą działkę.	A/137/12 17.07.2012
Gliwice ulica Zwycięstwa 37	Kamienica z około 1930 roku, wzniesiona według projektu Ericha Mendelsohna w stylu funkcjonalizmu. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1376/88 27.09.1988
Gliwice skrzyżowanie ulic: Zwycięstwa 38 i alei Przyjaźni 11	Kamienica z przełomu XIX i XX wieku w stylu eklektyzmu z elementami neogotyku i secesji. Granice ochrony obejmują działkę.	A/1374/88 27.09.1988
Gliwice ulica Zygmunta Starego 19	Budynek kaplicy Sióstr Świętego Karola Boromeusza, wzniesiony w latach 1911-1912.	A/369/12 20.02.2012
Gliwice ulica Zygmunta Starego 24a	Budynek spichlerza (magazynu) wzniesiony w 1895 roku w stylu historyzującym. Granice ochrony obejmują budynek.	A/198/06 11.09.2006
Gliwice Łabędy	Stanowisko archeologiczne-grodzisko średniowieczne typu stożkowego, położone około 50 m na północny zachód od rzeki Kłodnicy, około 150 m na północ od linii kolejowej Gliwice-Kędzierzyn, u stóp wysokiego nasypu ciągnącego się wzdłuż torów kolejowych.	1089/69 17.10.1969

Gliwice ulica Starogliwicka 99	Osada kultury starożytyckiej, stanowisko nr 6 i 42, przelom epoki brązu i wczesna epoka żelaza. Stanowisko znajduje się na terenie należącym do Opel-Polska Sp. z o. o.	C/1645/97 11.02.1997
Gliwice ulica Jana III Sobieskiego 20	Wieża ciśnień, ok. 1918 r.	A/1689/98 30.12.1998
Gliwice ulica Jana Śliwki 5a	Budynek mieszkalny. Granice ochrony obejmują budynek w obrysie murów zewnętrznych.	A/284/09 08.10.2009
Gliwice ulica Kłodnicka 3	Budynek mieszkalny (obecnie kościół ewangelicko-metodystyczny), wzniesiony w 1899 roku w stylu historyzmu z wykorzystaniem elementów neobarokowych.	A/19/99 30.09.1999
Gliwice ulica Kościelna 4	Plebania kościoła parafialnego Wszystkich Świętych, klasycystyczna z XVIII/XIX wieku, murowana, tynkowana. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/326/60 10.03.1960
Gliwice Plac Kościelny	Kościół parafialny pod wezwaniem Wszystkich Świętych, gotycki z XV/XVI wieku. Granice ochrony obejmują obiekt w ramach ogrodzenia oraz wyposażenie wnętrza.	A/327/60 10.03.1960
Gliwice ulica Kozielska 29	Kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (przeniesiony z Zębów), drewniany, z XVIII wieku. Granice ochrony rozciągają się na całość obiektu i na najbliższe otoczenie.	A/539/2019 22.08.2019
Gliwice ulica Księcia Józefa Poniatowskiego 14	Dom Przedpogrzebowy zwany <i>Małą Synagogą</i> , wzniesiony w 1903 roku w stylu neogotyckim według projektu Maxa Fleischera. Granice ochrony obejmują budynek.	A/87/03 08.05.2003
Gliwice ulica Lipowa 3 (dawna Świerczewskiego)	Budynek z końca XIX wieku w stylu historyzmu, murowany z cegły z użyciem kamienia, z żeliwnym gankiem, we wnętrzu sztukaterie. Granice ochrony obejmują działkę.	1301/83 13.01.1983
Gliwice ulica Marcina Strzody 9	Budynek obecnego Wydziału Technologii i Inżynierii Chemicznej Politechniki Śląskiej wzniesiony w latach 1906-1907 według projektu Georga Kuczory. Granice ochrony obejmują cały budynek.	A/264/09 08.07.2009
Gliwice ulica Mikołowska 8	Kościół ormiański Trójcy Świętej, klasycystyczny, z pierwszej połowy XIX wieku. Granice ochrony obejmują całość obiektu i najbliższe otoczenie.	A/321/60 7.03.1960
Gliwice ulica Ojca Jana Siemińskiego 10a	d. budynek Zasadniczej Szkoły Samochodowej z końca XIX wieku, neorenesansowy, ob. Sąd Rejonowy. Granice ochrony obejmują całą działkę.	A/1373/88 27.09.1988
Gliwice Ostropa ulica Piekarska 13	Kościół filialny pod wezwaniem świętego Jerzego z XVII wieku, drewniany z murowanym prezbiterium. Granice ochrony rozciągają się na całość budowli wraz z wystrojem wnętrza, w ramach ogrodzenia.	A/377/12 08.05.2012
Gliwice ulica Pod Murami 2	Zamek - tzw. "Dwór Cetryczów" z XIV wieku, murowany, częściowo tynkowany. Granice ochrony obejmują parcelę budowlaną.	A/320/60 07.03.1960
Gliwice ulica Powstańców Warszawy 23	Budynek Sądu Rejonowego, 1906-09.	A/413/14 13.01.2014
Gliwice ulica Prymasa Wyszyńskiego 10	Kamienica, 1912 r.	A/342/11 27.05.2011
Gliwice przy ulica Rolników 131	Stodoła- obiekt nie istnieje	A/342/60 7.03.1960
Gliwice -Czechowice ulica Borówkowa	Kaplica z XVIII wieku - obiekt nie istnieje	A/312/60 7.03.1960

Przebieg alej wzdłuż ulic Adama Mickiewicza, Józefa Sowińskiego, Kozłowskiej i Jana III Sobieskiego oraz szpaler wzdłuż ulicy Zawiszy Czarnego, a także układ zieleni na skwerze Keżmarok	Zespół zaprojektowanej zieleni w Gliwicach: - Układ alejowy drzew gatunku lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i> Mill.) wzdłuż ulic: Mickiewicza, Sowińskiego i Kozłowskiej (do wlotu ulicy Radiowej); - Układ alejowy drzew gatunku klon pospolity odmiany Schwedlera (<i>Acer platanoides</i> ‘Schwedleri’) wzdłuż ul. Jana III Sobieskiego na odcinku od ul. Słowackiego do ul. Kościuszki; - Szpaler dębów szypułkowych wzdłuż ul. Zawiszy Czarnego na terenie Placu Grunwaldzkiego - Zieleń komponowana skweru Keżmarok.	A/405/16 15.06.2016
---	--	------------------------

ZAŁĄCZNIK NR 2.
OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW RUCHOMYCH.

Adres	Określenie obiektu	Numer i data wpisu do rejestru
Gliwice ulica Bankowa 12	Witraż klatki schodowej kamienicy.	B/38/03 25.07.2003
Gliwice ulica Częstochowska 13	Wystrój dawnego sklepu mięsnego.	B/652/95 15.10.1995
Gliwice ulica Dolnych Wałów 8a	Rzeźba Lew przed gmachem Muzeum - odlew żeliwny według modelu Theodora E. Kalidego, z około 1852 roku, klasycystyczny.	B/192/70 28.12.1970
Gliwice ulica Ignacego Daszyńskiego 34	Polichromia klatki schodowej kamienicy.	B/219/11 21.12.2011
Gliwice ulica Jagiellońska 27	Polichromia klatki schodowej kamienicy.	B/238/12 12.02.2012
Gliwice ulica Jana Pawła II 5	Organy w kościele katedralnym pw. św. Apostołów Piotra i Pawła	B/99/07 09.07.2007
Gliwice ulica ks. Herberta Hlubka (dawna ul. Józefa Mitregi 4)	Wystrój gabinetu dyrektora i sali konferencyjnej.	B/85/07 05.02.2007
Gliwice ulica Raciborska	Dekoracja malarska występująca ponad wejściem na elewacji południowej wieży kościoła parafialnego pod wezwaniem Wszystkich Świętych.	B/292/15 22.01.2015
Gliwice ulica Krupnicza 12	Wystrój dawnego sklepu mięsnego.	B/643/93 15.10.1993
Gliwice ulica Łanowa 3	Krzyż Bożej Męki, powstały w pierwszej połowie XIX wieku w stylu ludowym o cechach barokowych. Wpis do rejestru zabytków obejmuje krzyż wraz z najbliższym otoczeniem w promieniu trzech metrów.	B/109/08 20.02.2008
Gliwice ulica Mikołowska 8	Krzyż tzw. Bożej Męki, ufundowany w 1814 roku przez Józefa i Ewę Ledwochów, usytuowany na prawo od strony frontowej kościoła ormiańskiego pw. Trójcy Świętej.	B/39/03 25.07.2003
Gliwice ulica Mikołowska 8	Figura św. Jana Nepomucena wykonana w 1794 roku przez Johanna Nitscha z Opawy, usytuowana na lewo od strony frontowej kościoła ormiańskiego pw. Trójcy Świętej.	B/40/03 25.07.2003
Gliwice Ostropa ulica Piekarska 13	Wypożyczenie drewnianego kościoła pw. św. Jerzego, które tworzą ołtarze i obrazy, ambona, szafki ścienne na oleje, kredensy zakrystyjne oraz Krzyż Męki Pańskiej.	B/26/02 04.03.2002
Gliwice Cmentarz Hutniczy ulica Robotnicza	Nagrobek Johna Baildona – odlew żeliwny, neogotycki, zapewne z 1846/47 roku, wykonany w Hucie Gliwickiej.	B/366/72 27.01.1972
Gliwice ulica Robotnicza	Figura alegoryczna – figura kobieca, odlew w brązie, neobarokowa z 1892 roku, pochodząca ze zwieńczenia grobowca rodzinnego na starym cmentarzu przy ulicy Kozielskiej. Obecnie znajduje się na terenie GZUT-u.	B/522/79 25.02.1979
Gliwice ulica Rolników 148	Organy w kościele pw. Narodzenia NMP.	B/159/10 04.02.2010
Gliwice Rynek	Fontanna z posągami Neptuna, kamienna, wykonana przez J. Nitscha z Opawy	B/567/82 07.06.1982
Gliwice Rynek, Ratusz	Posąg Matki Boskiej NMP	B/568/82 07.06.1982

Gliwice ulica Stanisława Chudoby 8	Witraże klatki schodowej kamienicy.	B/162/10 11.02.2010
Gliwice Al. Wojciecha Korfańskiego 2-4	Wystrój dawnego sklepu mięsnego.	B/651/95 15.11.1993
Gliwice ulica Zwycięstwa 33	Witraże klatki schodowej kamienicy.	B/151/09 09.11.2009
Gliwice ulica Zwycięstwa 38	Wystrój dawnego sklepu mięsnego.	B/642/93 15.10.1993
Gliwice ulica Zygmunta Starego 19	Witraże kaplicy pw. Najświętszego Serca Jezusa.	B/244/12 26.02.2012

ZALĄCZNIK NR 3.
WYKAZ OBIEKTÓW ARCHEOLOGICZNYCH.

ARKUSZ	MIEJSCOWOŚĆ	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	FUNKCJA OBIEKTU	CHRONOLOGIA
97-45	Bojków	1	1	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres nowożytny
98-44	Bojków	2	2		
98-44	Bojków	3	3		
98-44	Bojków	4	4		
98-44	Bojków	5	5		
98-44	Bojków	7	6		
98-44	Bojków	8	7		
98-44	Bojków	9	8	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	10	9	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	11	10	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	12	11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	późny paleolit późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Bojków	13	12	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	mezolit epoka kamienia późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Bojków	14	13	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	15	14	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	16	15	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	17	16	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	18	17	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia okres nowożytny
98-44	Bojków	19	18	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres nowożytny
98-44	Bojków	20	19	śląd osadnictwa osada	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Bojków	21	20	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	22	21	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Bojków	23	22	punkt osadniczy	okres nowożytny
98-44	Bojków	24	23	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	25	24	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	26	25	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	27	26	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	28	27	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	29	28	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	30	29	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	31	30	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres nowożytny
98-44	Bojków	32	31	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze okres nowożytny

98-44	Bojków	33	32	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Bojków	34	33	śląd osadnictwa osada	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Bojków	35	89	fortyfikacje polowe	II wojna światowa
99-44	Bojków	35	15	śląd osadnictwa osada	późne średniowiecze okres nowożytny
99-44	Bojków	36	16	śląd osadnictwa	okres nowożytny
99-44	Bojków	37	17	śląd osadnictwa	okres nowożytny
99-44	Bojków	38	18	śląd osadnictwa	okres nowożytny
97-43	Brzezinka	1	29	osada otwarta osada otwarta śląd osadnictwa	starożytność wczesne średniowiecze średniowiecze
97-43	Brzezinka	2	30	osada otwarta	wczesne średniowiecze
97-43	Brzezinka	3	31	osada otwarta	średniowiecze
97-43	Brzezinka	4	32	osada otwarta	wczesne średniowiecze
97-43	Brzezinka	5	33	osada otwarta	średniowiecze
97-43	Brzezinka	6	34	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-43	Brzezinka	7	35	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-43	Brzezinka	8	36	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-43	Brzezinka	9	37	osada otwarta	średniowiecze
97-43	Brzezinka	10	38	śląd osadnictwa	epoka kamienia
97-44	Centrum	1	39	śląd osadnictwa	neolit
97-44	Centrum	2	40	śląd osadnictwa	neolit
97-44	Centrum	3	41	osada otwarta ? śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze XII-XII w
96-44	Czechowice	1	26		wczesne średniowiecze
96-44	Czechowice	2	27		wczesne średniowiecze
96-44	Czechowice	3	28		wczesne średniowiecze
96-44	Czechowice	4	29		średniowiecze
96-44	Czechowice	5	30	osada	średniowiecze XIII w.
96-44	Czechowice	6	31	śląd osadnictwa	paleolit, mezolit
96-44	Czechowice	7	32	śląd osadnictwa osada	epoka brązu, epoka żelaza wczesne średniowiecze X-XI w.
96-44	Czechowice	8	33	cmentarzysko	pradzieje wczesne średniowiecze
96-44	Czechowice	9	34	osada	neolit
96-44	Czechowice	10	35	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	11	37	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	12	40	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	13	41	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	14	42	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	15	43	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	16	44	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	17	45	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	18	46	osada	epoka brązu, epoka żelaza wczesne średniowiecze VIII-X w.
96-44	Czechowice	19	47	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	20	50	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	21	51	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	22	52	osada	późne średniowiecze

96-44	Czechowice	23	53	śląd osadnictwa	epoka kamienia późne średniowiecze
96-44	Czechowice	24	54	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	25	55	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	26	56	osada	późne średniowiecze
96-44	Czechowice	27	57	śląd osadnictwa osada	- późne średniowiecze
98-44	Ku Dołom	1	40	śląd osadnictwa punkt osadniczy osada	neolit późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Ku Dołom	2	41	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Ku Dołom	3	42	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit okres nowożytny
98-44	Ku Dołom	4	43	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Ku Dołom	5	44	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	mezoit eneolit epoka kamienia późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Ku Dołom	6	45	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Ku Dołom	7	46	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-45	Ligota Zabrska	1	2	obozowisko śląd osadnictwa	mezolit średniowiecze
98-45	Ligota Zabrska	3	3	nieokreślony śląd osadnictwa	mezolit średniowiecze
98-45	Ligota Zabrska	2	4	obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit pradzieje wczesne średniowiecze średniowiecze
98-45	Ligota Zabrska	8a	5	obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit epoka kamienia okr. nowożytny XVIII-XIX w.
96-44	Łabędy	8	67	osada	epoka brązu epoka żelaza
96-44	Łabędy	9	68	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Łabędy	10	69	śląd osadnictwa	neolit
96-44	Łabędy	11	70	śląd osadnictwa	epoka kamienia
96-44	Łabędy	12	71	gródek stożkowy	późne średniowiecze XV w.
96-44	Łabędy	13	72		
96-44	Łabędy	14	73		paleolit
96-44	Łabędy	15	74	osada	neolit
96-44	Łabędy	16	75		pradzieje
96-44	Łabędy	17	76		epoka kamienia
96-44	Łabędy	18	77	osada	neolit / pradzieje / średniowiecze
96-44	Łabędy	19	78		neolit / pradzieje / średniowiecze
96-44	Łabędy	20	79		epoka kamienia
96-44	Łabędy	21	80		epoka kamienia / epoka brązu
96-44	Łabędy	22	81	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich
96-44	Łabędy	23	82		epoka kamienia / średniowiecze
96-44	Łabędy	24	83		epoka kamienia / pradzieje

96-44	Łabędy	25	84		neolit / wczesne i późne średniowiecze
96-44	Łabędy	26	85	osada	pradzieje
96-44	Łabędy	27	86	osada	neolit
96-44	Łabędy	28	87	osada	wczesne średniowiecze
97-44	Niepaszyce	1	1	osada otwarta	późne średniowiecze
97-44	Niepaszyce	2	2	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Niepaszyce	3	3	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Niepaszyce	4	4	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Niepaszyce	5	5	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Niepaszyce	6	42	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Niepaszyce	7	43	śląd osadnictwa	epoka kamienia
96-44	Niepaszyce	6	64	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
96-44	Niepaszyce	7	65	śląd osadnictwa	epoka kamienia
96-44	Niepaszyce	8	66		pradzieje
97-43	Ostropa	3	39	śląd osadnictwa	epoka kamienia
96-44	Przyszówka	1	58	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia / neolit / pradzieje wczesne średniowiecze
96-44	Przyszówka	2	59	obozowisko	paleolit/mezoolit
96-44	Przyszówka	3	60	grób	
96-44	Przyszówka	4	61	cmentarzysko birytualne	okres halsztacki
96-44	Przyszówka	5	62	śląd osadnictwa	neolit
96-44	Przyszówka	6	63	śląd osadnictwa	eolit
98-44	Sikornik	1	47		
97-45	Sośnica	1	8	obozowisko	mezolit
97-45	Sośnica	2	9	obozowisko śląd osadnictwa	mezolit średniowiecze
97-45	Sośnica	3	10	obozowisko	mezolit
97-45	Sośnica	3a	11	obozowisko	mezolit
97-45	Sośnica	3b	12	obozowisko osada otwarta (?)	mezolit wczesne średniowiecze
97-45	Sośnica	3c	13	obozowisko	mezolit
97-44	Sośnica	4	36	obozowisko	mezolit
97-44	Sośnica	5	37	śląd osadnictwa	epoka kamienia
97-44	Sośnica	6	38	obozowisko	mezolit
98-45	Sośnica	17	6	śląd osadnictwa	epoka kamienia
98-45	Sośnica	19	7	śląd osadnictwa	epoka kamienia
98-45	Sośnica	15	8	obozowisko (?)	epoka kamienia
98-45	Sośnica	18	9	śląd osadnictwa	epoka kamienia
97-44	Stare Gliwice	1	6	śląd osadnictwa osada otwarta	okres halsztacki późne średniowiecze
97-44	Stare Gliwice	2	7	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Stare Gliwice	3	8	osada otwarta	średniowiecze
97-44	Stare Gliwice	4	9	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze
97-44	Stare Gliwice	5	10	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Szobiszowice	1	29	śląd osadnictwa	neolit
97-44	Szobiszowice	2	30	obozowisko obozowisko śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy mezolit średniowiecze

97-44	Szobiszowice	3	31	obozowisko obozowisko	paleolit schyłkowy mezolit
97-44	Szobiszowice	4	32	obozowisko	mezolit
97-44	Szobiszowice	5	33	obozowisko	mezolit
97-44	Szobiszowice	6	34	obozowisko	mezolit
97-44	Szobiszowice	7	35	obozowisko	epoka kamienia
98-44	Trynek	1	65		
97-44	Wójtowa Wieś	1	11	śląd osadnictwa	?
97-44	Wójtowa Wieś	2	12	śląd osadnictwa	?
97-44	Wójtowa Wieś	3	13	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Wójtowa Wieś	4	14	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Wójtowa Wieś	5	15	osada otwarta śląd osadnictwa	starożytność średniowiecze
97-44	Wójtowa Wieś	6	16	osada otwarta	średniowiecze
97-44	Wójtowa Wieś	7	17	śląd osadnictwa	średniowiecze
98-44	Wójtowa Wieś	8	34	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowa Wieś	9	35	osada	okres nowożytny
98-44	Wójtowa Wieś	10	36	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Wójtowa Wieś	11	37	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowa Wieś	12	38	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Wójtowa Wieś	13	39	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	1	48	osada osada	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	2	49	osada osada	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	3	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	mezolit okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	4	51	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	5	52	punkt osadniczy	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	6	53	punkt osadniczy	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	7	54	punkt osadniczy	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	8	55	śląd osadnictwa osada	mezolit okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	9	56	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	10	57	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	11	58	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	12	59	śląd osadnictwa punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	13	60	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	14	61	śląd osadnictwa	okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	15	62	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze okres nowożytny
98-44	Wójtowe Pola	16	63	śląd osadnictwa	mezolit
98-44	Wójtowe Pola	17	64	śląd osadnictwa	okres nowożytny
97-44	Żerniki	3	18	śląd osadnictwa	epoka kamienia
97-44	Żerniki	4	19	kurhan (?)	(?)
97-44	Żerniki	6	20	śląd osadnictwa osada otwarta	wczesna średniowiecze średniowiecze

97-44	Żerniki	7	21	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Żerniki	8	22	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Żerniki	9	23	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Żerniki	10	24	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Żerniki	11	25	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-44	Żerniki	12	26	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
97-44	Żerniki	13	27	osada otwarta	średniowiecze (XIVw.)
97-44	Żerniki	14	28	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-45	Żerniki	1	1	obozowisko	mezolit
97-45	Żerniki	2	2	obozowisko	mezolit
97-45	Żerniki	5	3	śląd osadnictwa	średniowiecze
97-45	Żerniki	15	4	śląd osadnictwa	epoka kamienia
97-45	Żerniki	16	5	osada otwarta śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze
97-45	Żerniki	17	6	śląd osadnictwa/ osada otwarta	średniowiecze / starożytność

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW:

- Łabędy, grodzisko średniowiecze, nr rej.: 1089/69 z dn. 17.10.1969.
- Stare Gliwice, ul. Starogliwicka 99, osada kultury łużyckiej, nr rej.: A/1645/97 z dn. 11.07.1997.

ZALĄCZNIK NR 4.
GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW.

ulica	numer administracyjny
Akademicka	10 (budynek Wydziału Elektrycznego Politechniki)
Architektów	116, 118, 140, 207 (wieża ciśnień)
Bł. Czesława	13 (bud. portierni), 13a
Bohaterów Getta Warszawskiego	12 (dworzec)
Bartosza Głowackiego	1, 3 (kościół pw. św. Antoniego), 4, 5, 6, 7-13, 12-26, 15-21, 23-25, 27-29, 28-42, 31-33, 44-46, 48-50, 52-54, 56-58
Chorzowska	46 (kościół pw. Św. Rodziny), 58, 60-62, 103, 113
Dziewanny	3
Dolnej Wsi	13, 33, 75, 91, 115, 119, 129
Generała Władysława Andersa	zabudowania koszarowe
Geodetów	1
Grzegorza Piramowicza	2, 4, 6, 8, 10
Hutnicza	9-9A (relikt dawnego schronu lotniczego)
Ignacego Daszyńskiego	153, 198, 221, 268, 277c, 550
Józefa Elsnera	21 (kapliczka przydrożna)
Kanał Gliwicki	kanał – połączenie portu w Gliwicach i zespołu śluzy <i>Łabędy</i>
Kanałowa	budynek pompowni
Kniejowa	2
Kozielska	120, 120 (kaplica pogrzebowa), 135, 135a, 141, 158
Las Łabędzki	2, 3, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 22, 24, 26-28, 30-32
Leśna	8 (wieża wodna)
Ligocka	65 (kapliczka przydrożna)
Łabędzka	4b, 6
Nad Torami	1
Nauczycielska/Geodetów	kościół pw. Zesłania Ducha Świętego
Oskara Kolberga	wieża ciśnień
Stanisława Konarskiego	21, 22
Pod Borem	9, 11
Poligonowa	6
Portowa	28 (portiernia oraz łaźnia)
Portowa (na rzece Kłodnica)	zespół przepompowni (Port w Gliwicach)
Przyszowska 45	kapliczka przydrożna
Pszczynska	133-135, 137-147, 149-159
Pszenna/Rzeczycka	kapliczka przydrożna
Raciborska	12
Rolników 156	kapliczka przydrożna
Sikorskiego Gen. Władysława	122 (bud. cechowni dawnej KWK Sośnica)
Słoneczna	2, 1-3, 4-6, 5-7, 8-10, 9-11, 13, 12-14, 15-17, 16-18, 19-21, 20-22, 23-25, 24-26, 27-29, 28-30, 31-33, 32-34, 35-37, 36-38, 39-41, 40-42, 43-45, 44-46, 48-50, 52-54, 56-58, 60-62, 64-66
Stara Cegielnia (dawna ul. I. Daszyńskiego)	dawna cegielnia z kominem, 10, 16
Stanisława Dubois	4-6, 8, 10, 45 (zespół historycznej zabudowy Fabryki Drutu)
Świerkowa	5
Św. Urbana	budynek biura wagonowego
Strzody ks. Marcina	7 (dawna Średnia Szkoła dla Chłopców i Dziewcząt – obecnie budynek Wydz. Tech. i Inżynierii Chemicznej Politechniki Śląskiej)

Tadeusza Kościuszki	42, 44, 46
Tarnogórska	59 (budynek szkoły)
Tokarska	42
Toszecka	2 (zabudowania przemysłowe, dawna huta szkła Scharffa)
Toszecka/nad łąkami	kapliczka przydrożna
Towarowa	2 (hala produkcyjna i magazyn), 15, 17
Wiejska	16b, obiekt obok budynku 16c, 21, 27-29, 41, 49
Wiktora Gorzołki 15/Stanisława Moniuszki 11	15 (kamienica)
Wójtowska	27, 32, 47, 49
Wrocławska	Most nad rzeką Kłodnicą
Zachodnia	1-3, 2, 4-6, 5-7, 8-10, 9-11, 12-14, 13-15, 16-18, 17-19, 20-22, 21-23, 24-26, 25-27, 28-30, 29-31, 32-34, 33-35, 36-38, 37-39, 41-43, 45-47
Zamkowa	1-3, 2, 4-6, 5-7, 8-10, 9-11, 12-14, 13-15, 16-18, 17-19, 20-22, 21-23, 24-26, 25-27, 28-30, 29-31, 32-34, 33-35, 36-38, 37-39, 41-43, 45-47
Zawadzkiego Aleksandra (obecnie Plac Niepodległości)	kapliczka przydrożna
Zwycięstwa	21, most
Zimnej Wody	8 (budynek szkoły –Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 10)
Zygmunta Starego	5, 7-7A
W rejon ul. Staromiejskiej	zespół śluzy <i>Łabędy</i>
Źródlana	8
Żytnia/Rolników	kapliczka przydrożna